

Lolland Falster *2013*

LOLLAND-FALSTERS HISTORISKE SAMFUND

Årbog 2013 – 101. årgang

Redaktør: Heidi Pfeffer

Tryk: OAB-Tryk, Odense

© 2013 Lolland-Falsters Historiske Samfund

ISBN 978-87-91059-13-1

Indholdsfortegnelse

<i>Finn Tulinius og Marianne Krarup</i> Breve fra Aalholm august 1913 - august 1916	5	<i>Henrik Frandsen</i> Niels Hemmingsen – almuesøn fra Lolland, europæisk berømt teolog, næsten glemmt i Danmark, født for 500 år siden.	117
<i>Claus Hellgren Larsen</i> Rockmusik og ungdom på Lolland-Falster.	21	<i>Dorte Tissot Hansen</i> & <i>Erik Elkjær Koch</i> Mediehøsten 2011 Bibliografi over lokalhistoriske udgivelser om Lolland-Falster-egnen i 2011	133
<i>Søren Antonius</i> Da Industri- og Håndværkerskolen flyttede til Kringelborg	27	<i>Dorte Tissot Hansen</i> & <i>Erik Elkjær Koch</i> Mediehøsten 2012 Bibliografi over lokalhistoriske udgivelser om Lolland-Falster-egnen i 2012	144
<i>Anders Rasmussen</i> Møntskatten fra Knuthenlund.	41	<i>Ole A. Munksgaard</i> Årsberetning 2012 og 2013.	154
<i>Anna-Elisabeth Jensen og Katha Qvist</i> Historiegaden i Nykøbing – Slotsgade-Langgade-Frisegade Områdefornyelse som optakt til etablering af historiegaden	51	Lolland-Falsters Historiske Samfund.	156
<i>Thomas W. Lassen</i> De gamle byvåbener og kommunernes nye	63	Vedtægter for Lolland-Falsters Historiske Samfund.	157
<i>Jens Erik Christiansen</i> Tyske raketbatterier på sydkysten af Lolland i 1945. Hvad var formålet?	85	Person- og stedregister	158
<i>Margit Baad Pedersen</i> Baad på Lolland	97		

Breve fra Aalholm august 1913 - august 1916

Af Finn Tulinius og Marianne Krarup

Den 19-årige stud. theol. Finn Tulinius, født 1893, fik ansættelse som huslærer på Aalholm slot for den 9-årige Johan Otto Raben-Levetzau. I 145 håndskrevne breve, ca. 5-6 sider hver, skrev han hjem til sine forældre, skibsreder Thorarinn E. Tulinius og fru Helga Tulinius, født Frick, i Hellerup, om sine oplevelser og indtryk fra Aalholm. I denne artikel bringes et lille uddrag af de første breve, dels i referat, dels med citater.

D. 24. august 1913 ankom han til Nysted station kl. 16 og blev afhentet med hestevogn. Ved Aalholm slot stod 2 tjenere og tog imod og viste ham op på hans værelse. Efter en kop te, bragt på en sølvbakke, blev han præsenteret for lensgreve Frederik Raben-Levetzau, lensgrevinde Lillie Suzanne, født i USA, samt deres søn, eleven Johan Otto. Her følger en kort beskrivelse med hans egne ord af, hvordan en almindelig dag gik på Aalholm.

*Aalholm set
fra Nysted ca.
1910-15. Nysted
Lokalhistoriske
Arkiv.*

Johan Otto fotograferet i 1914. Finn Tulinius arkiv.

28.august: "Nu skal I høre, hvordan min dag går: Jeg vågner kl. 7 og ligger og læser til kl. 7,30. Så går døren sagte op, og Vilhelm, min 17-årige tjener, glider stille ind, ruller gardinerne op og siger, at badet er parat, tager min børste og mit tøj, og fjerner sig med det og mine støvler. Badeværelset er lige ved siden af mit værelse – væg mod væg – der er nemlig næsten badeværelse til hvert af Aalholms 50 gæsteværelser. Derinde har Vilhelm bredt mine badehåndklæder ud; og min badning tager kun 5 minutter. Iført regnfrakke og støvler (jeg kan måske engang få sendt mine "tjenersko") går jeg ind i mit værelse og barberer mig med varmt vand, som jeg har medbragt fra badeværelset i en lille kande. Kl.8,30 er jeg forlængst færdig og nybarberet og med emallerede negle går jeg gen-

nem endeløse gange, trapper, haller, saloner, sale og gallerier ned til riddersalen, hvor der er dækket et stort, rundt bord med havregrød (!), æg, brød, the og marmelade. Her spiser jeg med grevinden, komtesserne Lily og Suzanne; og galant tapper jeg kogende vand til deres the af kobberkedelen. Johan Otto kommer også, og tager plads mellem sin moder og mig. Vinduerne står åbne for at vi kan se store dele af Lolland ligge for os, og for at luften uhindret kan strømme ind. Og tjenerne, der ved middagen – taffelet – uafbrudt dukker frem fra et skærmbrædt i baggrunden – de er der heldigvis ikke. Og grevinden er så sød og venlig – og så smuk, så smuk. Og jeg underholder hende med hendes hunde o.s.v. Greven viser sig først til lunch kl.12,30. Efter morgenmaden er undervisningen fra 9-11,30.

Når klokken slår 9 på alle de utallige ure slottet over (de går alle på slaget) går Johan Otto med sin værdige lærer op til læsestuen. – I stuen modtages vi af elevens hund "Sister", en foxterrier, hvid med sort-brune pletter og kommodeben. Den hylér lidt af glæde og bliver blidt lagt op i en stor, gammel sofa, hvor den i tidens løb har lavet et hjælpeløst hul. (Der findes i familien her ikke mindre end 6 hunde: "Burti", en bulldog, og desuden ved at dø; "Scottie" er lille, spidshovedet og med lange, grå hår; "Pumpe" er skotsk hyrdehund; "Hirtschku" er myndeagtig, men sort; "Andrès" er vældig stor, sort og hvid. Den er dum og elskværdig, ejes af komtesse Suzanne, og går med pap klistret om det ene øre, for at det skal stå). Undervisningen begynder. Johann Otto fortæller dagens lektie – så kommer regning og geografi og sagnhistorie (som morer ham rædsomt), samt diktat, der keder ham. Kl.10,30 er der frikvarter, og Vilhelm glider ind ad døren med 2 stykker med steg og 1 stykke med sukker. Kl.10,45 tager vi fat igen. Han ved, at kommer han

et eneste minut for sent, må han sidde over. Jeg er nemlig også lærer i præcision. Kl. 11,30 er skolen færdig.

KL. 12,30 møder jeg med mine spidse grevenegle, påny emaillede. Så spiser jeg med hele familien, greven, grevinden, komtesseerne og gæsterne. Vi får 2 retter mad – derpå dessert og til sidst friske frugter fra haven. Otto, Peter, Vilhelm og hovmesteren, Oscar, varter lydløst op, og kl. 1 (13) er jeg på mit værelse og læser, indtil jeg kl. 2 hører J.O.'s stemme råbe ned i gården: "Hr. Tulinius. Vil De med ned og bade?". "Ja, nu kommer jeg". J.O. og jeg cykler ned igennem parken – 350 tønder land, som 7 bøndergårde. Man er nødt til at cykle i parken. På 5 minutter er vi nede ved badehuset. I badehuset med de 4 rum klæder vi os om, og vandet er skam dejligt. Så solbader vi og cykler påklædte tilbage gennem den vældige køkkenhave, hvor vi spiser blomster – og så er der god tid til lidt læsning på værelset. Kl. 6,20 (18,20) går jeg uden omklædning gennem slottet ned til et lille forværelse til riddersalen, hvor J.O. og jeg spiser kl. 6,30. Vilhelm står parat, og ikke så snart har jeg sat mig og taget den lagenstore serviet, før han er på stedet med suppen. Hvis J.O. kommer blot eet minut for sent, skal han sidde over og skrive og regne, og det ved han.

2 aftener var J.O. og jeg nede i Nysted og kørte i karussel, og én aften har jeg været ude på næsset. Andre aftener har jeg siddet på mit værelse. Da er det jo blandt andet, at huslæreren på Aalholm (det lyder så klingende, omtrent som majorinden på Ekeby) læser græsk og hebraisk og litteratur indtil kl. 10,30 (22,30). Så trækker jeg det blomstrede sengetæppe af sengen og ligger og læser, indtil de mange ure er faldet i med elleve slag. Da slukker huslæreren på Aalholm sin sengelampe og sover hurtigt.

Nu springer vi lidt frem i tiden. Finn Tulinius lærte familien bedre og bedre at kende, var blandt andet på skovtur i åben vogn med medbragt te og kager, og blev inviteret til at være sammen med familien om aftenen, når de drak te kl. 21,30. Grevinden broderede (baldyrede), og komtesseerne henholdsvis malede og modellerede. Man sad og talte hyggeligt om alt, på dansk og engelsk (grevinden var jo født i USA). Han var også til høstgudstjeneste i Nysted kirke, hvor hele grevefamilien sad i den smukke egetræsloge. Finn Tulinius fyldte 20 år d. 18. september 1913, og fik bl.a. brevpapir, et fotografiapparat og en badekåbe hjemmefra i fødselsdagsgave. Han cyklede til "Skansen". Pavillonen var åben onsdag og søndag. Her drak han kaffe og spiste 5-øres kager.

Finn Tulinius fotograferet i 1915 af Johan Otto. Finn Tulinius arkiv.

Han sejlede med Johan Otto i en lille brunlakeret halvdæksbåd med latinersejl. Johan Otto var imponeret over hans evne til at manøvrere (han var ikke skibsredersøn for ingenting). På en gåtur i parken fortalte greven, mens de plukkede champignons, at Majestæten (Christian X) og hans Dronning (Alexandrine) ventedes at besøge Aalholm i forbindelse med en manøvre ca. 1. oktober. Og fra ca. 5. oktober rejste familien inklusiv deres huslærer til jagtslottet Lekkende ved Mern i nærheden af Præstø. Men nu om forberedelserne til kongebesøget:

29. september: "Det må være en artig udgiftspost for lensgreven med dette 2 ½ døgns kongebesøg; uafsladelig kører vogne op for døren, belæssede med kostbare, indlagte kommoder, tæpper, tykke silkegardiner med kvaster, nye badekar o.s.v. Og hele

Johan Otto fotograferet af Finn Tulinius i 1914.
Finn Tulinius arkiv.

dagen færdes tapetsere, malere o.s.v. i værelserne, der da også nu er så fantastisk dejlige, at det ikke kan siges. Ude på den uforlignelige egetræstrappe er der hele dagen fuldt af snedkere, som sætter egetræspaneler med rig udskæring op. Marmorfliser brækkes op og lægges ned igen. Oppe i spisesalen – riddersalen – er der kommet 2 vidunderlige tronstole til "Solen" og "Månen". Greven har selv givet tegning til dem. Nu tror jeg også, at alt snart er i orden."

1. oktober: "Nu i dag kommer jo de to fornemste mennesker i det smukkeste land i verden. Jeg har nu til morgen set 3 store langvogne køre gennem alleen, belæssede med bunker af hvidlakerede flagstænger med løgformede flagknapper med ægte forgyldning. Hærskarere af Aalholms havefolk gør sig øjensynlig endnu mere umage nu end ellers med at rive blade ud af blomsterbedene og med at trække slåmaskinerne over de nedsænkede engelske plæner. På muren i gårdspladsen er det midterste beklædt med gran, og et stort blåt skjold pranger med krone og navnetræk i guld. I alleen står 66 flagstænger, og imellem flagstængerne hænger guillanter af egeblade. Nye blomster er kommet i alle opsatser og hængende haver, og på siderne af det vældige spejl på første afsats står 6 alen høje palmer, der skyder op af en frodig skovbund af blomster i de skønneste farver.

Majestæternes værelser er nu helt færdige. Man kan ikke sige et ord, når man træder ind i dem så pragtfulde er de. J.O. og jeg var igennem dem i morges før skole. Jeg holder mest af kongens dagligstue, den med hvid lak og tungt guld, med tunge, gule silkegardiner, med hvidlakerede rokokomøbler med guld silkebetræk og med blåt tæppe, som man synker ned i. Men over Kongens grønne sovekammer er der en ægte, fornem højhed, ja, og i Dronningens røde

Interiør fra Aalholm ca. 1914. Finn Tulinius arkiv.

dagligstue er der et sådant blomstervæld, at man ikke vil tro det; og Dronningens soveværelse – ja dejligt! Og om det så var de broderede sengeklæder, blev de undersøgte af J.O. og mig. Oldfruen Wennholz er nu glad. Alle har stor respekt for hende. Hun ligner en sufragette! Hun er svær, har hvidt hår strøget lige tilbage – og har et lynende, bydende blik inde bag lorgnetterne, som sidder fast med en kæde om det ene øre. Hun ser alt! Når man står og taler med hende, løber hendes øjne rundt og rundt, indtil de standser ved et eller andet fnug på ens ærme. Og straks – alt mens hun taler – skrattende og hurtigt og bestemt – børster hun ens ærme af med sin hånd og fjerner fnugget. Alle frygter for "Wennholz", som ikke ansér personer, men vover at svare igen, selv over for lensgreven og grevinden, hvilket altid fortælles på engelsk ved frokostbordet. Men så snart "Wennholz" er

i nærheden, går alt, som hun vil have det. Og jeg er sikker på, at hun ved, hvor hver en serviet og hvert et håndklæde i hele slottet er!

2. oktober: "I vil naturligvis vide alt! Kongen ventedes kl. 5. Men da jeg kl. 2 middag gik gennem Adelgade, var den så fuld af mennesker, der var strømmede sammen fra hele Lolland og Falster, at gaden lignede Østergade i vort kære København. Henne ved æresbuen stod den sædvanlige opstilling af våbenbrødre, hvad ellers? De stod med kobbermedaljen på brystet. Og de var så trætte af at stå og vente, at de så ud, som om de lige var vendte hjem fra et enervende krigstog.

På et fladt tag, lige ved, stod Nysteds fotograf sammen med sin broder. Begge var bevæbnede med meget store fotografiapparater, som de uafbrudt – i nervøs hast – ind-

Christian X på Aalholm i oktober 1913. Nysted Lokalhistoriske Arkiv.

stillede. Nysteds politibetjent paraderede op og ned i uniform. I modemagasinet var der kun hvide kjoler med røde skærf. "Hotel Stad Nysted" spekulerede i de mange søndagsklædte mennesker; inde fra restauranten hørtes orkestermusik. Og uden for døren var en mand ved at lave sindrige lys-effekter med elektriske glødelamper, som skulle træde i funktion om aftenen. Alle gik og spejdede. Og da jeg – i mit nye sorte tøj og med fotografiapparatet – hurtigt og flot kom gående, gik der en hvisken gennem mængden. De har naturligvis sagt til hinanden: "Se den kønne, unge herre dér! Det er huslæreren på slottet. Åh, bare vi turde spørge ham, hvornår kongen kommer. De kan tro, han ved det!"

Klokken blev 5, den blev 6, ja 6 ½. Stadig kom kongen ikke. I the-stuen på Aalholm sad

familien og ventede. Mit værelse ligger jo lige ved opgangstrappen; men kl. 6 ½ skulle J.O. og jeg spise til middag oppe i grev Siegfrids dagligstue, der ligger lige vis-à-vis min stue, altså med udsigt til indgangsportalen midt for. Jeg kom kl. 6 ½ præcis op i grev Siegfrieds stue, hvor Vilhelm stod og ventede med dækket bord til J.O. og mig. I dagens anledning havde Vilhelm ganske vist kjole med blanke knapper med navnetræk og hvidt, og som sædvanlig gul-og-sort vest, men knæbukser og silkestrømper med kvaster. J.O. var ikke kommet. Jeg måtte for én gangs skyld tilgive ham! Jeg stod lidt ved det åbne vindue og kunne høre frk. Rosen spille på flyglet i "te-stuen". "Hans Majestæt skulle da mærke, at han kom til et lystigt hus", sagde frk. Rosen senere til mig. Så blev lygterne, der hænger på mu-

renes hjørner, og så smukt belyser de 700 år gamle røde mure, tændt. Jeg kunne se, at familien dernede i "te-stuen" var begyndt at danse for morskabs skyld, og for at fordrive tiden. Jeg så også komtesse Suzanne neje dybt – også for morskabs skyld.

Men så fik jeg andet at tænke på og sé efter. Kronerne i indgangsportalen blev pludselig tændte. Og den store lygte over indgangsdøren strålede på een gang. Dørene blev slået op. Og tjenerne, Peter og Niels stod, en på hver side, i galla og knæbukser. Lensgreven kom frem, rakte sin stråhat til Peter og sine handsker til Niels. Mens disse igen indtog deres pladser gik lensgreven frem og tilbage – med sit lommeterklæde mellem hænderne – måske en ganske lille smule nervøs. Lyset fra lygten skinnede på marmoret derinde ved trappen og på det mørke, udskårne egetræ, på de røde mure, på flagstængerne med guillanterne og de blanke skjolde, og på den ærværdige trappe, hvor lensgreven gik frem og tilbage i blå jakketøj, og med det hvide hår sat lige så sirligt som altid. Der var kommet telefonbesked, at Kongen var nået til Kettinge, 4 km borte. Men nu skulle Hans Majestæt jo først tvinges til at høre en lang tale af borgmesteren oppe i byen.

Men endelig hørte jeg rungende hurraråb i lang afstand, og nærmere og nærmere lød de. Til sidst blev hele alleen oplyst af en stor automobils lygter. Det var kongens, og en til kom lige bagefter. Det var den med adjudanterne. Begge svingede op for indgangsportalen. Greven bukkede formfuldendt. Peter og Niels fik travlt med vogndøre og kuffertyr. Kongen trådte ud og gav et djærvt håndtryk. Han var i garderuniform. Jeg hørte hans klangfulde stemme: "Undskyld jeg kommer...". Han har rimeligvis sagt "... så sent", men det kunne jeg ikke høre. I det samme vrimlede hele familien ud og hilste. Jeg så komtesse Suzanne neje

smukt, og J.O. – i sort fløjel med silkeopslag – bukke som en gentleman. En hel hær af nysgerrige mennesker, som havde stået i alleen, trængte sig nu rundt om trappen; og en hel masse drenge råbte hurra, mens kongen tyssede på dem ved at vifte med sine handsker. Et øjeblik efter var alle væk fra trappen. Og J.O. kom op til mig, fortvivlet over, at han ikke havde læst lektier, og over, at han kom ½ time for sent.

Kl. 7,30 begyndte selvejer-vogne og biler at køre frem. Kl. 8 sad jeg oppe på mit værelse og hørte, at et stort hornorkester spillede ovre i riddersalen. Da var tafler altså begyndt. Orkestret spillede dejligt. Og foruden "Kong Kristian" og "Kristian X's honnørmarch", fik vi både "Pupschen, du bist mein Augenstein" og "In the Shadows". Kl. 9 1/2 kom J.O. op og hentede mig. Han medbragte en gave, en smuk kuvert-buket. I kjole og hvidt fulgte jeg ham. Åh, de 30 gæster, hvor var de dog? Nu så jeg først, hvor vældigt Aalholm er. Salene var næsten tomme.

Jeg blev – i hallen – straks kapret af provst Faartoft, som jeg talte med en tid. Men så blev jeg forestillet for Dronningen. Og mens jeg bukkede belevent, trykkede jeg hendes højre hånd i al "undersåtlighed". Så blev jeg igen ført afsted af J.O. Ude i parken, over alt på den store trappe over til "øen" med 5 alens mellemrum, over alt ud over de store plæner var der gryder med brændende tjære og petroleum. De store luer slog i vejret som fra en vældig ofring. Og Aalholms mure lå glødende røde som ved ildebrand. J.O. og jeg gik rundt og så på det hele. Dernæst blev jeg, inde i salen i den røde silkestue, standset af den kedelige stiftsammand, der i øjeblikket stod uden beskæftigelse.

Kl. 11 gik jeg i seng. Da stod alleen endnu fuld af nysgerrige mennesker, som flere gange havde fristet "Kristian den Store" til at vise sig og tale. Vognene kørte frem.

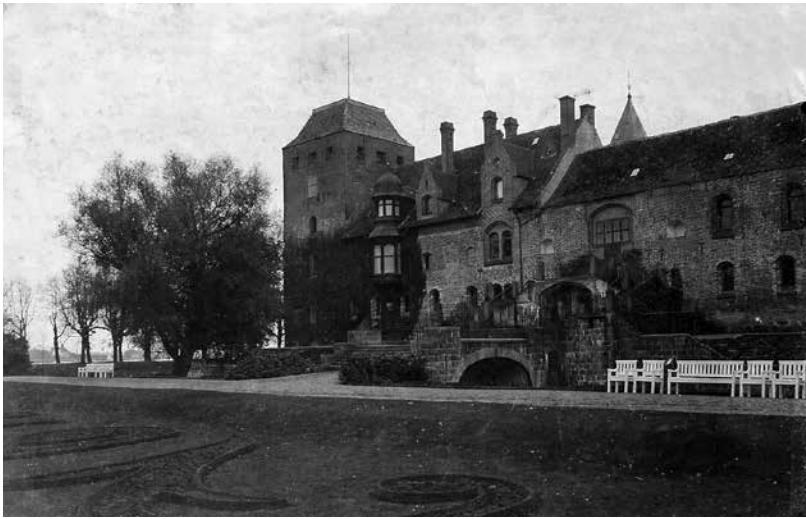
Og tænk: jeg som havde besluttet aldrig mere at ville vaske min højre hånd, tænk jeg glemte det i morges – og vaskede løs! Men det blev der hurtigt råd for. Thi da vi sad nogle stykker ved morgenbordet i riddersalen, kom Oscar ind og fik os til at rejse os op blot ved at sige 2 ord: "Dronningen kommer!" Jeg trykkede hendes hånd og tænkte med det samme: "Nu sidder der nogle af hendes løse horn-overhuds-celler fast på min hånd!" Mon de er firkantede som på borgerlige mennesker? Eller mon de har form som en kongekrone? Men lige meget: de må bevares for enhver pris. Hvis jeg blot undlader at vaske hånden, taber jeg dog måske efterhånden de kostbare celler – og kan desuden ikke – med snavset hånd – færdes i disse kredse! Men kunne man ikke få en høvl, der kunne fjerne både borgerlige – og kongelige celler – og så sortere dem under mikroskop, og indramme de værdifulde!

Alt dette tænkte jeg på, da håndtrykket blev givet. Men det var der ingen, der vidste. Stakkels dronning: medens hun drak en halv kop kaffe og spiste $\frac{1}{2}$ æg og $\frac{1}{2}$ stykke ristet brød, havde hun jo alle siddende rundt som vidner! Alle konverserede. For resten kommer familien her så umådelig meget sammen med de to kongelige, at de hører med til deres intimeste omgang. Dronningen var yderst tarveligt klædt på: et hvidt bluseliv med blå kruseduller, og brun "home-spun" nederdel. Og tænk: jeg som havde bildt mig ind, at hun var smuk! Hun er gyselig! Hendes næse går lige ned, men ender pludselig ganske umotiveret i en udløbende spids, så fladtrykt, som om hun lod Kongen træde på den hver morgen. Og hendes tænder: væmmelige! Med mørke skjolder! Og så stritter de udefter, så de omfavner hendes underlæbe, som hun indimellem lader dem hvile sig på. Hun er yderst beskeden! Om hun er "betydelig" eller ej, er jo ikke let at sige, når hun sidder i et virvar af kaffe, ristet brød og konversation. Men jeg ved ihvert-

fald, at man "gribes" ikke, ser ikke noget som helst majestætisk ved hende.

Kl. 10 drog hun med sin bil af sted til manøvrer, hvortil Kongen allerede var kørt i sin bil kl. 8. Kl. 5 kom de hjem igen. Og kl. 7 $\frac{1}{2}$ stod jeg ved et af vinduerne mod nord og så ud. Nede på "øen" gik 10 mand og var beskæftigede med at hænge røde og hvide lamper op. I aften skulle det være endnu finere end i går. Kun adel var indbudt. Danmarks fineste adel. Og nu i bilernes århundrede kunne de jo komme langvejs fra. Fra et eller andet gods ved Nakskov f.eks. kom de kørende og tog hjem igen om natten. Jeg så nu overnaturligt stærke ildøjne langt borte i det store landskab. De kom meget hurtigt nærmere, og når de var nåede ind i den store Nordallé, stod alle lindene i bengalsk belysning. Og så viste ildøjnene sig at sidde på de mest pragtfulde, elektrisk oplyste luksusbiler, jeg nogensinde har set. De svingede op for indgangsportalen; og Peter og Niels – i silkeknæbukser, silkestrømper og laksko med store spænder – åbnede dørene, for at Danmarks højadel kunne komme til kongefest.

En fyrværkerifabrikant fra København med sine folk havde på fine tråde hængt – 1000 – jamen tænk, et tusind røde og hvide lamper, så at alle områder var optrukne. Det var vidunderligt! I går aftes blæste det stærkt, men det var netop godt. Så kunne tjæren netop brænde, og flammerne rigtig slikke op, og give de røde mure et sælsomt skær. Men til festen nu i aften behøvedes fuldkommen stille luft. Og sådan var det! Ingen kunne ane, at det ikke var august, men oktober. Oppe på slottet var alt strålende oplyst. På slaget 10 blev fløjdøren åbnet ud til trappen. Det var signalet til at fyrværkeriet skulle begynde. Og med uopnåelig præcision røg de mest fantastisk dejlige raketter i vejret og spredte en regn af mange-farvede stjerner. Røde blus blev tændt overalt. Og på én gang var det ikke mere nat,

*Stien foran slottet
fotograferet i
oktober 1913 i
forbindelse med
kongebesøget.
Nysted Lokal-
historiske Arkiv.*

men alt lå som i den blændende klare dag med strålende sollys. Hele Aalholm lå som i en solopgang. På trappen stod Kongen og Dronningen i midten, og hele familien og gæsterne omkring. Og Nystedborgerne havde fået lov til at stå langs slottets mure på græsskråningerne. De havde givet møde i hundredevis og stod – hoved ved hoved – klart belyst – amfiteatralisk op ad skråningerne. Vældige "sole" svirrede rundt. Og guldregn som gyldne rugaks strålede. Til sidst var drømmen forbi! Den endte, ligesom den begyndte: med 3 tordnende skud! Da alt igen lå i nat, mens de 1000 lamper strålede, hævede der sig en stemme: "Kong Kristian X længe leve!". Og jubelen kendte ingen grænser! Inde i "den indre gård" stod der så tæt med mennesker, at en knapenål ikke ville kunne falde til jorden. Alle ansigter var hævede og klart belyst af lysekronerne fra slottet, hvor det store hornorkester spillede dansemusik! Mængden ville se Kongen og råbte hurra uafbrudt for at lokke ham frem. Jeg lod Johan Otto sige det til lensgreven. Og endelig blev da også et vindue lukket op; Kongen viste sig ved

Dronningens side og hilste ud over folket, og tyssede på dem med sine handsker. Da dette var sket, var folk tilfredse og gik hjem.

Først kl. 12 ½ var festen forbi. Da var gårdspladsen fuld! 8 luksusbiler og en ekvipage holdt dernede og kørte frem til døren og trappen efterhånden. Og Peter og Niels, ledede af Oscar, havde travlt. Igen blev alle bengalsk belyst af ildøjne. Og festen, som jeg aldrig glemmer, var forbi. Jeg skal nok senere fortælle mer!

4. oktober. I går morges kl. 8 ½ gik jeg ned til riddersalen for at spise morgenmad. Idet jeg åbnede døren, så jeg, at der kun var 3 mennesker derinde: lensgrevinden, komtesse Suzanne, og ... Hans Majestæt Kongen, den sidste i blå knæbukser, ridestøvler, og hvid lærredsgarderuniform. Jeg bukkede ærbødigt ved døren, gik rask frem over gulvet; og Kongen skød sin stol tilbage, rejste sig og gav mig et fast håndtryk! Jeg er blevet forelsket! Men det gør ingenting – for det er i et menneske, der måler 3 alen og 2-3 tommer – og kender for lidt til mig til at kunne elske igen! Nå, det er altså

Kongen, dronningen og deres følge fotograferet sammen med familien Raben-Levetzau på trappen foran slottet i oktober 1913. Kongen og dronningen står naturligvis midt i billedet, og lille Johan Otto ses lige til højre for dem, foran sine forældre. Nysted Lokalhistoriske Arkiv.

Kongen, der er min kærligheds genstand! Jeg sad lige over for ham, så kun bordets bredde var imellem. Og jeg kunne studere hvert af hans ansigtsudtryk. Jeg synes, han er storartet! Han er helt igennem mandig! Det hører man på hans faste, klare stemme, og ser det på alle hans bevægelser. Det er ham, der hele tiden leder samtalen og i det hele taget altid er situationens herre!

Og så at høre ham tale! Det er så ganske naturligt. Hans automobil led jo i går havari ved Thoreby. Kongen sagde: "Ja, fjerren knak" til grevinden. Lidt efter kom Johan Otto ind og satte sig over for Kongen, ved siden af mig. Da Kongen så, at Johan Otto spiste øllebrød, sagde han: "Næ hør;

det er virkelig snyderi! Hvorfor skal du ha' øllebrød – og jeg ikke? Der er ingen, der har tilbudt mig det". Johan Otto: "Jamen, jeg får det kun hveranden dag. De andre dage får jeg havregrød". Kongen: "Næ, tænk; det er ligesom hjemme hos os. Hvad dag holder du så mest af? J.O.: "Den, hvor jeg får øllebrød!" Han hælder fløde oven på den. Kongen: "Kom nu ikke for meget på; så får du mavepine." J.O.: "Åh, det gør ingenting, for fløden ligger jo ovenpå!" Kongen: "Ja du, men når det kommer ned i maven, så ligger den underneden!". Johan Otto stak fingeren i munden. Kongen: "Har du ondt i tænderne?" J.O.: "Næ, men jeg har fået noget ind i den ene!" Kongen: "Ja

så må du jo ha' en tandstikker; nu skal jeg skære dig én". Han tager en tændstiksæske op af lommen, tager en tændstik, skærer den til, og rækker den over til J.O. Døren går op; hovmesteren melder: "Dronningen!". Kongen (med komisk ærbødighed): "Voilà, la reine!"

Da kongen og grevinden noget senere talte om danske dronninger, sagde kongen blandt andet: "Ja, der var nogle slemme stykker imellem. Men endelig kom der en, der duede, der var som hun skulle være! Og det er min kone! Og han klappede hende på hånden. En efter én kom kongens 4 adjutanter ind og bukkede ærbødigt. Morsomt var det forresten, at kongen sagde "du" til dem. Det var: oberst Kaufman, og kaptajnerne Ramm, Arnesen-Hall og Øllegaard. Jeg har set dem alle utallige gange før, undtagen Øllegaard.

Efter morgenmaden "biled" kongen og lensgrevnen til Maribo. I den anden bil var 2 af adjutanterne. Klokkeren 1 var der afskedsfrokost i riddersalen. Kl. 2 ½ skulle Kongen nemlig afsted – videre til Vordingborg og overnatte hos Oxholm på "Rosenfeld". Ved frokosten takkede Kongen i 5-6 ord for god modtagelse. "Le compte Rabén" rejste sig smilende. Derefter var Dronningen nede i parken for at se på, at komtesserne gjorde hendes hånd i stand i gips – efter et aftryk, som de fik taget dagen før. Den lille fotograf fra Nysted, kaldet "barnet", og hans lige så lille og rare broder stod rystende af sindsbevægelse oppe ved indgangsportens trappe. Forleden morgen havde de også været der ganske tidligt. Og da Kongen kl. 8 skulle køre af sted, havde han vendt sig mod dem og sagt: "Tag mig så!" Men ak, det meget svage morgenlys havde været alt for svagt. Da jeg senere kom ned til fotografen, var han ikke til at trøste. Jeg forklarede, at han jo havde gjort sit bedste. Han kunne ikke herske over vind og vejr.

Men halvvejs grædende sagde han, at nu havde han vel gjort sig umulig. Nu troede de vel alle, at han var en kluddermiddel! Derfor stod nu både han og broderen med glødende kinder og stive øjne – hver med sit apparat – for at redde æren. Alt afhang af lykken. Sammen med familien stod jeg på trappen i mit smagfulde sorte tøj. Og tænk, jeg trykkede både Kongens og Dronningens hænder, idet jeg bukkede greveagtigt. Høst: 3 håndtryk med Dronningen, 2 håndtryk med Kongen. Jeg er allerede så affekteret, at jeg ganske har opgivet planerne med horn-overhuds-cellerne. Nå, afskeden gik godt. Lensgrevnen lukkede denne gang selv bilens dør – smilende og bukkende.

Besøget her har synlige følger. Tjener Peter og chauffør Jens går rundt i en henrykkelses rus, fordi de hver har fået en sølvmedaille i Dannebrogsbånd. Hovmesteren fik ingenting. Han fik nemlig af Frederik VIII den samme medaille. Den næste grad er en medaille af guld; og der var ikke gået lang tid nok! Men oberst Kaufman lovede at minde om det, så næste gang..!

Da bilerne var kørt, mødte jeg lensgrevnen på trappen: "Åh, hr. Tulinius, nu vil jeg op og sove. Jeg har været oppe fra kl. 4 i morges". Og jeg svarede: "Ja, det har jo været anstrengende dage, men hvor må det være morsomt, når det hele er gået så smukt!". "Ja, ikke sandt, gik det ikke rigtig pænt?" Og da excellense, kammerherre, hoffjægermester, lensgreve Frederik Raben-Levetzau, kommandør af Dannebrog, Dannebrogsmænd m.m. var gået op, sagde jeg til mig selv, at intet andet sted, så langt dansk tunge lyder, ville Kongen have fået en flottere modtagelse end på Aalholm. Det er givet!!! Det er så usigeligt morsomt at have oplevet det!!! J.O. og jeg var med til middagen, og bagefter sad vi alle og legede en tegneleg, så vi klukkede af latter. Det var ganske umådeligt morsomt!

Bekendtgørelser: "Barnets" billeder blev udmærkede! Han var jublende! Jeg var henne hos ham kl. 4. "Åh, nu skal vi have noget at spise, for vi har jo ikke fået noget siden i morges".

På tirsdag – da skal vi til Lekkende – kører jeg med grevinden, "Sussie" og Lillie og Johan Otto i bilen til Nykøbing. Derfra med tog.

Mange hilsner fra grev Finn

Dette var uddrag af de første 23 breve august – oktober 1913. 6. oktober 1913 rejste hele familien inklusiv huslæreren til lensgrevens jagtslot i Lekkende ved Præstø, hvor de skulle være i 6 uger. Først sendtes alle kufferter med privat jernbanegodsvogn. Lensgrevinden, komtesse Lillie, Johan Otto og Finn kørte i lensgrevens luksusbil. Forrest hos chauffør Jens sad Finn, indsvøbt i sin ulster og et tæppe, selv om der var "spejlglasruder" foran. Inde i bilen sad de 3 andre sammen med de 3 små hunde: Sister, Scottie og Bertie. Bilen beskrives som rummelig, lukket, og med lysegråt betræk på sofaerne, og et lysegråt, blødt gulvtæppe. Desuden "elektrisk lys", blomstervaser, talerør til chaufføren, og sidelommer med ur. Den havde "2 hestes kraft", og kørte jævnthen 50 km i timen, således at strækningen Nysted-Nykøbing blev tilbagelagt på 20 minutter præcis. Hvert øjeblik måtte "den stærke sirene" bruges for at få hunde, høns eller roevogne til at vige. Sirenen måtte kun bruges på landet, ikke i byerne. På vognens sider hang 2 oppustede hjul, som kunne sættes på i tilfælde af punktering, og det kunne gøres på 6 minutter.

Fra Nykøbing kørte man til Stubbekøbing, hvor en splinterny 68 tons stor, hvidlakeret damper sejlede selskabet til Vordingborg. Bilen stod på fordækket. Man drak kaffe og spiste sandkage på turen. I Vordingborg stod hovmester Oscar og tog imod, dybt rystet over, at jernbanepak-

vognen endnu ikke var nået frem, grundet uregelmæssigheder på grund af militærtransporter. Komtesse Lillie besteg nu sin ridehest, og huslæreren satte sig på en lille vogn, som blev trukket af "Noah", en lille islandsk hest. Det var nu hans hverv at ledsage komtesse til Lekkende. Det øvrige selskab kørte i bilen.

Tiden i Lekkende gik med jagter, jagtselskaber og anden selskabelighed, inklusiv besøg på nærliggende herregårde. Og nu springer vi frem til januar 1914, hvor vi atter er tilbage på Aalholm. Finn Tulinius skriver:

Aalholm, 13. januar 1914

Kære mor og far!

Da jeg i dag kl. 7 eftermiddag som sædvanlig kom ned til middag, iført smoking og sort, blev jeg i høj grad forvirret ved at se den ellers så sindige og stive Oscar komme styrtende og farende i sindssvag hast – i skjortearmer! Sanseløs råbte han til mig i forbifarten: "Hvor er lensgrevnen, hvor er lensgrevnen? Det brænder ovre i Margrethefløjen!!!". Og på Oscars højroastede råb kom "Radi" (lensgrevnen) frem fra sit værelse. "Hvad er det du siger?". Og Radi, Oscar, Peter og jeg styrtede af sted, ned til spisesalen, mens jeg tænkte på om nogle få timer at kunne sidde ude i alleen uden tag over hovedet! Vi nåede frem til biblioteksgalleriet! "Her mærkede jeg røg", råbte Oscar. Han åbnede døren og trængte ind – med en 3-delt lysestage! Men tyk, kvælende, ildelugtende røg stod ud af døren i en søjle. Og lige straks kom Oscar ud – hostende og spyttende. Halvvejs grædende råbte han: "Hvad skal vi dog gøre? Det er biblioteket!". Radi var fuldkommen rolig: "Åh, Hr. Tulinius, ring til Nysted og rekvirer sprøjte!". Mens jeg oppe i hallen telefonerede, hørte jeg Peter – ned i telefonen i gangen – sige den samme besked. Og brandtrommen gik i Nysteds gader. Da jeg få minutter efter skrædede over gården, kom

de første Nystedmennesker styrtende ned gennem alleen for at se. Jeg fik en frakke på, efter at jeg havde stået i Margrethefløjens gård, for at hjælpe Radi med at tage træbrandspande ned. Med en fyldt spand trængte jeg op ad den fine marmortrappe. På øverste afsats måtte jeg hurtigst muligt standse, sætte spanden fra mig og styrtede ned ad trappen igen. Jeg var ved at kvæles! Oppe i biblioteksgangen stod der så fuldt af den mest kvælende og ildelugtende røg, at man ikke kunne være der et sekund. Fra køkkenet kom en stor skare piger styrtende, rædselsslagne. Hver havde i hånden en flaske med et brændende lys: hovedelektricitetshanen var på grund af ilden lukket. Nede i Margrethefløjens gård stod en tyk vandsøjle op af hovedhanen: nu var den ikke til at lukke, først havde den ikke været til at åbne. Og da det – på grund af mange spande – gik mig for langsomt der, før jeg ind i det store køkken, hvor jomfru Jakobsen stod med den færdige middagsmad. Hun så på mig: "Og Hr. Tulinius, der lige var klædt om til middag!". Så postede hun vand i min spand, og jeg før ud. Takket være Wennholts "lukkesystem" var alle døre i Margrethefløjen låsede! Oscar kom styrtende! "Hvor er nøglerne?" Wennholtz svarede: "Det ved jeg fanden ta' mig ikke!". (Wennholtz går i kirke hver søndag; hun sidder i stolen over for mig!). Oscar gik igennem ild og vand. Han var ved at græde af sindsbevægelse; han havde været i kjole og hvidt; nu havde han kastet kjolen; i vesten var 3 knapper flået af; manchetskjorten lignede en krøllet avis; hans flip hang ham ned på skuldrene. Oscar havde ikke en tør trævlt tøj på! Udenpå var det vand; indvendig var det sveden, det var galt med. Og Radi råbte: "Hr. Tulinius, hvor er Johan Otto?" "Jeg fandt Johan Ottoovre på hovedtrappen. Han havde meget store øjne: "Uh, har De ikke set Sister?". Ude i gården var der sort af mennesker.

Jeg tænkte på at sige: "Åh, vær så venlige at fjerne Dem lidt", men fandt det umuligt, eftersom jeg ikke kunne se, hvem der virkelig havde nogen bestilling, og hvem ikke. Radi gik hele tiden rundt i gården. Een gang sagde han højt: "Hør, alle må gå tilbage"; det hjalp i over et minut! Radi var fuldstændig rolig og uden synlig nervøsitet.

Nysteds sprøjte kom i luntetrav. På en lille arbejdsvogn kom en vandpumpe kørende gennem alleen. Jeg hørte Lilie sige til Radi: "Nu har jeg telefoneret til Nykøbing; de er ved at gøre sprøjten klar; jeg telefonerede også til København; men de sagde, at så måtte de have ekstra færge ved Masned-sund! Da jeg bad telefondamen om "Falcks Redningsvæsen", gav hun mig Københavns vejvæsen – efter 5 minutters forløb. Jeg hørte ikke mere. Jeg var igang med – sammen med adskillige andre – at pumpe vand; en lang række mennesker slæbte spande fra en udtømmelig kilde – Østersøen.

Mens nogle mennesker optog panikken som en kærkommen lejlighed til at få det indre af slottet at se, var der andre, der hjælpssomme tilbød deres assistance. De stod i en tæt klynge uden for porten til fløjen, da Oscar, sveddræppende og sort, kom styrtende. Han ville gå gennem ild og vand for Radi. Og idag har han gjort det! Han sagde til Radi: "Nu har jeg været oppe i teatret, og hele gulvet mellem teatret og tømmerstuen står i klare flammer! Man kan ikke være derinde! Om et øjeblik falder kakkelloven igennem! Vi må have en slange ført igennem fra den anden side!". Nu begyndte røgen at trænge ud gennem vinduet i tømmerstuen – i en tyk, mørk søjle. I teatret er vinduerne muret til. Og til den lille altan blev der sat en stige. Men det var et vanvittigt forsøg. Der er to massive egetræsdøre. Nej, ud imod syd blev der rejst en stige op til et vindue. Og to mænd kravlede op! Da den første nåede op, blev der råbt: "Slå ru-

Aalholm som postkort-motiv ca. 1914. Finn Tulinius arkiv.

den ind!". Men han turde ikke: "Nej, det vil jeg ikke; lad mig komme ned!". Den næste nåede op og knaldede ruden, så en kolossal røgsøjle væltede ud! En slange blev ført op, og vi pumpede! Et vældigt, bølgende menneskehav stod og så til; og stadig kom der flere mennesker!". "Uha, den er vist stram derinde", hørte jeg en sige. To små piger talte sammen: "Åh, det er dog synd for alt det dejlige sølvtøj". "Syltetøj?" – "Nej, sølvtøj, siger jeg". Vi pumpede så kraftigt, at vi hvert øjeblik manglede vand.

Mange hilsner fra
Finn

14. januar 1914

Kære mor og far

Oscar kom styrtdende ned til Radi, og råbte: "Nu står snart hele tårnet i flammer! Det brænder inde i hulrummene mellem gulvene, også oppe i øverste etage!". Store slanger blev slæbt frem og tilbage i gården. Når en fik

benet ind i en bugt, og blev revet omkuld, slog de omkringstående en velproportioneret latter op. Ellers var alle stille, blot yderst nysgerrige! Midt i gården blev en jernrist brækket op, men på vandrøret dernede kunne der ikke skrues en vandhane til en slange. En flok journalister overfaldt den værgeløse Lillie for at få at vide, hvor gammel fløjen var, hvornår den var ombygget, hvad den stue hed, hvor ilden var brudt ud o.s.v. Og inde i København ringede "Politiken" på telefon til grev Siegfried i Amaliegade, og meldte: "Aalholm brænder". "Sissi" (Siegfried) ringede straks Aalholm op for at få nærmere enkeltheder at vide. Han spurgte f.eks. Lillie: "Var der nogle brandredskaber i orden?" Og Lillie svarede: "Nej, ingen!" Sissi sagde: "Åh, hvor tit har jeg dog gjort Papa opmærksom på det". Telefonen ringede uafbrudt. Engang, da jeg stodovre på hovedtrappen, kimede telefonen 3 endeløse kim. Da jeg kom til den, var det direktør Trommier, brandsassuranceselskabet i København!

Jeg fik ham pudset på Scraeder, som netop stod ude i menneskemængden i en lærd udvikling om, at den eneste, der kunne finde ud af Margrethefløjens labyrint, var Oscar.

En 3-4 piger kom løbende, og sagde: "Kom her; der står mindst 20 tomme spande oppe ved trappen!" Men i det samme blev der andet at tænke på. For hende i menneskemylderet blev der råbt: "Så, nu slår flammerne op gennem taget!" Og sandelig, oppe i de små 3-kantede tagvinduer sås rødt, flakkende lys! Men snart blev et af de små vinduer åbnede; og et ansigt kom til syne. Et par mennesker var trængt helt op på øverste loft, og måtte, for ikke at kvæles af den voldsomme røg, åbne vinduerne, og hurtigst muligt anbringe deres næse midt i åbningen. Nu så det for alvor galt ud; og endnu var Nykøbing sprøjten ikke kommet! På én gang blev vinduet oppe i selve "tømmerstuen" åbnet, så at en endnu mere tyk røg slog ud. Man så i begyndelsen kun røg! Men inde fra røgen lød der en uhyggelig, hæs, halvkvalt stemme! På styrken kunne man høre, at det var Oscar. Hvordan var han dog kommet derind? Og nu, da han havde givet ilden luft, var den naturligvis blusset dobbelt op! Han råbte: "Skynd jer, skynd jer; lad os få en slange herop til vinduet; men hurtigt, hurtigt!" Men nede fra gården lød modfaldne stemmer: "Det er umuligt! vi kan ikke nå derop! Der er ikke nok tryk på vandet!" Man hørte igen Oscars vældige stemme: "Åh, hvad er I for nogen!" Så forsvandt hans hoved deroppe i vinduet. Men stadig blev der ført vand gennem slangerne igennem porten og igennem det ituslåede vindue mod syd.

Og endelig begyndte situationen – kl. 9,30 – at klare sig lidt! Da kom der en skare brandmænd fra Nykøbing. De havde fået et lokomotiv og en vogn stillet til disposition. I en lang række trængte de op ad Margrethefløjens trappe. Radi gik stadig op og ned i gården, ganske rolig. Endelig kom Oscar ned, men blev standset af skaren i porten:

"Hvordan kom De dog derind?". "Kom derind? Ja, vi masede på! Vi skulle jo ind! Vi har jo også været alle vegne." Og til Radi: "Ja, nu er ilden slukket! Og nu står alle brandfolkene deroppe og ser på det! Hele teatersalen og tømmerstuen er ødelagte!"

Til at begynde med var jeg jo gået ned i gården uden frakke og med laksko. Men snart gik jeg op, og tog min ulster på – samt mine "tjenersko"; det gik så hurtigt! Men snart gik jeg op efter "korksålerne". På vejen ned gik jeg forbi Johan Otto, som stod ovre ved hovedtrappens vindue – med meget store øjne! Jeg tog hans hue på! "Åh ja, Hr. Tulinius; træk den godt langt ned; den er meget stor og varm. Jeg så også før, at De ingenting havde på hovedet!", sagde han. Nu da branden var forbi, gjaldt det om, at få folk i gården til at gå! Af den grund slukkede vi de elektriske lygter. Det hjalp efterhånden, endskønt månen jo skinne fra den skyfri himmel, og næsten gjorde lygter overflødige. Jeg gik op for at gøre mig klar til middag. Men jeg fik at vide, at Radi og Johan Otto var ovre i Margrethefløjen. Altså gik jeg også derover.

Nu følger en meget detaljeret beskrivelse af ødelæggelserne, både på trappen og selvfølgelig i de to rum, hvor ilden raserede: teatersalen og tømmerstuen. Der var vand, sod og ødelæggelser alle vegne. Senere blev det opklaret, at branden skyldtes en gnist fra en kakkelovn i teatersalen. Finn Tulinius skriver videre:

Radi takkede Nykøbing-brandmændene, som var komne så hurtigt. De skulle først hjem igen med nattoget. Radi sagde: "Jeg vil gerne byde dem en lille forfriskning!" Og Oscar – bevæbnet med nøglen til vinkælderen under Margrethefløjen og med pålæg om at lade smørrebrød bringe ind i folkestuen – viste vej ned ad marmortrappen, hvor vandet pøsede ned i strømme!

Finn Tulinius 1919. Finn Tulinius arkiv.

Inde i grev Siegfreds to stuer ved siden af tømmerstuen var der kvælende tøv af røg – men ingen ild! Klokken var blevet 10,30 aften, og jeg havde intet spist siden frokost kl.12,30 formiddag. Klokken 7 havde jeg været sulten; men nu var det gået fuldstændig over! Efter at Radi og jeg havde stået i nogen tid og drøftet ulykken, sagde han: ”Nå, hr. Tulinius, nu er det vist på tide at få sig lidt mad – kom Johan Otto!” Og vi over til middagen. Inden vi satte os, gjorde jeg dog Radi en tjeneste: jeg sendte et telegram: ”Gräfin Raben, Dänische Gesandtschaft, Alsenstrasse, Berlin. Ild udbrød ved 7-tiden i teatret. Dette og tømmerstuen delvis ødelagte. Ellers ingen skade sket. Ilden er nu slukket. Klokken er 9,30. Raben”. Den sene middag forløb som ellers – kun at Johan Otto talte uafbrudt, og alligevel var han i høj grad søvrig. Lillie talte om, hvor det var kedeligt, at dette og hint var brændt. Men Radi tyssede på hende. På sin stilfærdige måde sad han og var så inderligt henrykt.

”Tænk, at vi slap så godt!”, sagde han gang på gang. Da Johan Otto sagde: ”Jamen, det er jo også den 13. i dag, det har jeg set på min kalender”, svarede Radi: ”Den ene dag er akkurat lige så god som den anden!” Kl. 11,30 aften gik vi til køjs.

Mange hilsner fra Finn

Dette var en smagsprøve fra de 145 breve, som Finn Tulinius skrev fra Aalholm slot 1913-16. I somrene 1914 og 1915 var han med familien i deres sommerhus på Fanø, hvorfra han gav morsomme beskrivelser af, hvordan familien badede fra hestetrukne badevogne. Der er mange andre spændende ting han kunne fortælle om livet på Aalholm fra en tid, der synes så forskellig fra vor egen tid. Finn Tulinius blev cand. theol. i 1920. Han stiftede sin egen skole for drenge i 1922 i Rosenvængets Allé på Østerbro i København. Den eksisterede til 1938, hvor han blev sognepræst i Strø/Gørløse i Nord-sjælland. I 1931 blev han gift med Ulla Degn Barfred, f. 1907 i Hull i England, med hvem han fik døtrene Benedicte, f. 1936, gift Hallseth, og Marianne f. 1938, gift Krarup. Finn Tulinius blev pensioneret i 1963, hvorefter han flyttede til Hellerup nord for København. Her fik han et langt otium med mange, også længerevarende vikariater som præst i Folkekirken. Han døde i 1987. Finn Tulinius bevarede forbindelsen med familien Raben-Levetzau i mange år. F.eks. var det ham, der viede Johan Ottos ældste datter Birgit til engelske Peter Bowater Johnsen. Vielsen fandt sted i Beldringe kirke d. 31. august 1954 med efterfølgende middag på Oremandsgård hos brudens moster hofjærgemesterinde Tytte Hage.

Artiklen er forfattet af Finn Tulinius datter Marianne Krarup, f. Tulinius, som også ejer de mange breve fra hans hånd.

Rockmusik og ungdom på Lolland-Falster

Af Claus Hellgren Larsen

Først blev det kaldt popmusik, så pigtråd og siden beat. Unge i 1960'erne vidste godt, hvad god musik var og hvor og hvordan de skulle finde den uanset betegnelsen. De fandt hurtigt ud af, hvordan de kunne styre uden om alt, der mindede om underholdningsmusik. De havde nemlig fået deres egen musik. Nu, mange år efter, kan vi ikke kun blive enige om at bruge fællesbetegnelsen rock, vi kan også se tilbage på et årti, hvor ét af de største samlingspunkter for ungdommen var netop rockmusikken.

Selv om det tilhører vores nyere historie, så er der mange forhold, som har ændret sig dramatisk. Alle er imidlertid enige om at mulighederne synes større for den såkaldte 68'er-generation end tidligere, hvad enten det drejede sig om uddannelse, job, penge, rejser, sex eller musik. Det var også tydeligt at der kom fart på velfærden og udviklingen. Det kan stadig ses i by- og landskabsbilledet. På Lolland-Falster (LF) kom Fugleflugtslinien, de såkaldte spritruiter, flyvepladser og nye siloer, vandtårn, og talrige boligkareer rejste sig, og det var som om alt boomede: Økonomierne, arbejdspladserne, udsynet, ideerne og – rockmusikken.

Den kom til Danmark i 1956, og da der blev annonceret et rock-bal i Baltic i Nykøbing F. var det ikke uden betæneligheder fra myndighedernes side, da der flere

andre steder havde været uroligheder i forbindelse med introduktionen af denne nye danse- og musikdille. Det blev dog afviklet i nogenlunde ro og orden, men ikke uden

Our Sound fra Nakskov spiller HØJT i Søndergade.

*The Hangmen's premiere.
Sydlollands lokal-
historiske Arkiv.*

nervøsitet iflg. aviserne. Rocken kunne åbenbart tænde de unge til dyriske, vilde danse, så offentligheden, og pressen i særdeleshed, håbede, at det forsvandt af sig selv – ligesom mange andre diller. Dette skete imidlertid ikke, og interessen bredte sig derimod i ungdommen, og som alle ved, trives den stadig fint – også på Lolland-Falster. I modsætning til den behagesyge schlager- og dansemusik, som vi havde glemt lige så snart den stoppede, så var rock mere insisterende.

Danmarks Radios monopol blev udfordret af danske og udenlandske radiostationer, som hurtigt var blevet populære både fordi de spillede rock, men også fordi de ikke talte ned til ungdommen. Først i 1963, da DR præsenterede P3 og begyndte at sende en lille smule popmusik, kunne hele Danmark høre rock i den pæneste udgave. TV kom flere år senere – næsten 10 år efter rockens introduktion i Danmark. Plader? Singleplader kostede hvad der svarer til 100,- og da

LP'erne blev almindelige i 1966-67 var det en udskrivning på knap 500,-, så pladesamlingerne nåede ikke at blive så store. Derfor mødtes unge og lyttede og diskuterede rock. Dette foregik mest hos hinanden, for ungdomsklubber fandtes i starten af perioden kun i de største købstæder. Derfor var det også nærmest en befrielse, da vi begyndte at kunne tage ud og høre levende rock.

Der findes næsten ingen beskrivelser af rockmusikken i 1960'erne. Aviserne havde godt nok annoncer for popballerne, men ungdommen og selve musikken gad de ikke skrive om. Da det endelig blev muligt at læse om rockmusik på LF, var det i samme nedladende tone, som var almindelig i skolerne og hjemmene. Dette eksempel er fundet i skolebladet Forum (28.11.1964)¹:

**“HÅRREJSENDE PIGTRÅD
THE HANGMEN!**

*Forbavsende stilhed, nærmest uhyggelig.
Tæppet bliver trukket til side, og på scenen
står fire velfriserede unge mennesker sam-*

menbøjet over tre røde brædder og et trommesæt. Ja, sådan gik det til, da gruppen "The Hangmen"... startede pop-indslaget ved skoleballet. Den første "melodi" de "spillede" var "HippYHippY Shake" (vist nok) – og guitarerne blev SLÅET an og frembragte en hel del "toner" som kastedes ud i salen af en forstærker, hoppende og dansende i takt med en flok mere eller mindre vilde unger".

Faktisk er denne beskrivelse ganske god, fordi den kunne være en beskrivelse af de hundredevis af andre orkestre, som spiredede op efterhånden som det viste sig, at det ikke var kriminelt at spille rock. Og den får nævnt de 'vilde' unger, som elskede musikken og udtrykte deres livsglæde – uanset hvor festlig og larmende den kunne være. Muligvis var de nye orkestres musik og optræden langt fra imponerende, men hvad gjorde det? Sålænge det var de rigtige rytmer og attituder, så var her det rette alternativ til de voksnes professionelle dansemusik.

Og forresten: The Hangmen hang ikke med hovederne. De blev meget bedre musikere, de blev til Love Reflection, de blev lokale helte og idoler, de fik fanklub osv. og de planlægger nu 50 år efter at optræde igen.

Ugepressen opdagede tidligt ungdommen som målgruppe, og der begyndte at komme popblade, som blev et af de få steder, som unge kunne læse om deres musik og deres idoler. Det var også her, at drømmen om selv at blive rockstjerne fik næring, og de første lokale rockorkestre opstod da også typisk af skolekammerater, som delte musiksmag. Der var dog mange problemer, som skulle overvindes. Forældrenes velmenende råd og formaninger om at få sunde fritidsinteresser i stedet for "at pjatte og larme" kunne være en forhindring for at realisere drømmene. I modsætning til nu, hvor alle ansvarlige forældre opmuntrer deres børn og unge til at beskæftige sig med musiske fag, så blev mange unge helt for-

*The Mercy Boys
fra Østofte og
Nørreballe cirka
1965.*

Skrigende fans i Forsamlingsbygningen i Nakskov i 1964.

The Butterflies spiller ved høstfesten i Anlægget i Stubbekøbing i 1969.

budt at spille musik – især rock. Hvis det alligevel skete, så oplevede mange forældre det som en skamplet, som det var bedst at fortie. Og hvis det alligevel kom frem, at sønnen spillede i et rockorkester, så var reaktionen fra andre: *"Det er vi sørme ked af at høre"* – som om det var en fatal sygdom eller tragedie, som havde ramt familien.

De unges musikinteresse gik muligvis ud over lektierne og arbejdet, men de fleste unge mente, at de udover pligterne også fortjente at more sig med andre unge, og en populær måde var at lære at danse eller spille i rockorkester.

Dyrt orkesterudstyr kunne erhverves på afbetaling eller ønskes i konfirmationsgave ofte på bekostning af den ellers obligatoriske knallert, og et øvelokale kunne måske lånes, men at lære at spille selve musikken var et problem, for der var ingen rockmusiklærere og intet instruktionsmateriale at få, så de unge måtte gå kreativt frem – ofte med besynderlige resultater. Selv om sproglærerne glædede sig over interessen for engelsk (som bl.a. stammede fra popmusikken) så var de ikke til megen hjælp, så snart det kom til slang, som er hovedingrediensen i rockteksterne. Mange af de bedste sangere i lokale bands har da også siden indrømmet, at de ikke anede, hvad de sang om.

Havde man alligevel fået samlet et orkester, fundet et spøjst navn og fået øvet lidt, så var det bare med at *"komme ud at spille"* – bare det, at kunne sige det og ikke mene fodbold, var et stort fremskridt. Når man så endelig havde fået slæbt orkestergearet på plads, plugget ind, skruet godt op og *"one, two, three, four"*- så blev alt besværet belønnet. Enten i form af den rene glæde, som musikken skabte, eller den popularitet, som fulgte en vellykket optræden eller det honorar, som fik én til at føle sig som rigtig musiker. Hele denne eufori kunne næsten altid opveje den sene hjemtur og bøvl med transport og musikudstyr.

At behovet for rockmusik var stort, blev tydeligt i perioden 1964-67. Her kunne alle de nye orkestre selv sagtens skaffe sig engagementer i deres lokalområde. Ville de tjene mere og/eller havde større ambitioner om at komme ud at spille mere end hver fjortende dag, så var impresarier klar til at hjælpe. For 10-20 % af hyren kunne man komme rundt i andre landsdele og spille. De mange mesterskaber og konkurrencer var også en mulighed for at prøve kræfter med de andre bands og et andet publikum end på hjemmebane.

Heldigvis blev rocken budt velkommen flere og flere steder. Først steder, hvor

unge i forvejen færdedes. Skoler, klubber og sågar flere af LF's præster var med til at opmuntre de unge og deres musik, men det var også før både Black Sabbath og satanisme fik greb i hårdrocken. Tolerante voksne (samt ekstra omsætning for restauratørerne) åbnede efterhånden dørene for ungdommen på hoteller og de større musiksteder som Reventlowparken i Pederstrup, Bangs Have, Maribo og Søpavillonen, Rødbyhavn, og inden længe stod også sports- og erhvervsforeninger som arrangører af popballer.

Snart solgte rock flere billetter end jazz, dansemusik og klassisk. De små klublokaler såvel som de store, nye sportshaller måtte tages i brug. Popbusser måtte indsættes til de mange feststemte teenagere. Fra LF's og Sydsjællands købstæder samledes op mod 2000 søndag efter søndag i Reventlowparken. Langt de fleste af disse popballer var alkoholfrie – enkelte måske ikke helt appelsinfri, men meget sjældent skulle ordensmagten tilkaldes. Forældre, der var så venlige at agere chauffører blev tilbudt kaffebord inden pigtråden skar for meget i ørerne.

Derfor var der ikke langt til at unge selv begyndte at arrangere popballer på deres egne præmisser, og derfor begyndte talrige pop- og fanklubber at skyde op – nogle små og kortlivede, andre permanente og med en medlemsskare på over 1000. Disse blev hurtigt en væsentlig faktor i hele underholdningsindustrien på LF. For rock blev en industri, og store internationale rockgrupper blev engageret og hele festivaler afviklet. Det var noget helt nyt og spændende og var med til at danne grundlaget for hvorledes unge nu mødes omkring musikken.

Tilbedelse af idolerne og teenagehysteriet, som mange forbinder med tressermusikken, var ikke kun et fænomen, som opstod i udlandet og hovedstaden, næ, mange – nu

ældre bedstemødre – har fortalt om hvorledes de virkelig foldede sig ud med skrig og skrål. Heldigvis begyndte også enkelte piger at spille rock.

Nye tendenser begyndte at præge ungdommen. Valgretsalderen var rykket ned til 21, og de unge begyndte at blive hørt og fik medbestemmelse. Der kom elevråd på skolerne, fysisk afstraffelse blev ulovlig og de stive omgangsformer blev langsomt blødt op. Men når drengene viste deres uafhængighed med langt hår og pigerne med bukser eller lårkort, var der stadig stor forargelse.

Især 1968 var et brydningsår, hvor de nye holdninger og ideer strømmede over grænserne og hurtigt også nåede LF. I udlandet og herhjemme gik ungdommen nu for alvor på barrikaderne og for allerførste gang formulerede ungdommen selv et friheds- og kærlighedsbudskab.

Hitlistemusikken og idolerne begyndte at forsvinde. LP'erne blev mere populære end singlerne og musikeren som person blev ikke så væsentlig. Musikken var blevet et fælles anliggende – en helhedsoplevelse. Improvisationer inspireret af f.eks. jazz og

Tormentors fra Sakskøbing cirka 1965.

The Young Ones før de kaldte sig Danny & his Royal Strings. Fra venstre: Sanning Hansen, Lars Stryg, Ole Nielsen og Jes Pedersen.

indisk musik ledsaget af teater eller lysshows i mørke musiksteder, hvor publikum nu bare sad eller lå og 'chillede' blev almindelige. Friluftskoncerter og optrædener på biblioteker og i teatre var også noget hidtil uset. Da det nye, danske toporkester Savage Rose skulle spille på LF, var der i deres kontrakt indført en klausul om, at publikum ikke måtte danse.

Man prøvede at få de unge på benene ved at introducere go-go-dansere i 1969 – unge piger, som dansede for på scenen, men dette fænomen viste sig at passe bedre som topløse dansere i klubber for voksne. Mange unge ville dog gerne danse, og samme år begyndte diskoteker at dukke op i byerne. Vesterskoven i Nykøbing var først, men også mobile diskoteker blev populære.

Det gik ud over rockorkestrene. De ældste orkestermedlemmer skulle videre – militær, familie, karriere. Andre kunne – eller ville ikke – følge med trenden og stoppede. Men der var kommet nye årgange til, og der fandtes stadig et stort rockmiljø. Musikerne var blevet dygtigere og var med til at udvikle nye musikalske genrer – det vi nu kalder prog rock, psykedelisk og fusion. Andre trak helt ledningen ud af forstærkerne og spillede og sang folkemusik.

Aviserne beskyldte nu ikke længere rocken for at være 'primitiv og vulgær negermusik'. Rocken var blevet stueren. Forældre lyttede i smug til vores The Beatles eller Bob Dylan-plader, og det blev efterhånden muligt at se, hvor hurtigt musikken og en ungdomsgeneration havde udviklet sig og påvirket moden og moralen. Rocken var blevet en vigtig katalysator for ungdommens frigørelse af 1950'ernes stive samværsnormer, og den blev et middel til at udtrykke livsglæde og sætte farver på en sort/hvid koldkrigstid.

De udenlandske og de københavnske orkestre var naturligvis toneangivende bogstaveligt talt, men de mere end éthundrede lokale orkestre formåede da også at sætte deres præg på tiden og lave lidt ravage – også uden for LF. De gyldne år i midt-tresserne er blevet kulturhistorie. Rocken og livsstilene fra tresserne er for længst indhentet af talrige nye trends og nye talenter, men interessen for de tidlige, lokale rockmiljøer og ungdomskulturer rundt om i Danmark er årsag til, at også andre regioner er ved at blive kortlagt. Indtil videre er www.LF-Rock.dk den grundigste, og her kan man finde mere detaljerede oplysninger og beretninger fra Lolland-Falsters rockhistories tidligste år.

Claus Hellgren Larsen f. 1949 i Rødbyhavn. Aktiv musiker på Lolland-Falster i 1960'erne. Siden organisator m.m. Nu musikskribent og rockhistoriker.

Note

1. Udklippet fra FORUM er indsat i en scrapbog, der er i Sydlollands lokalhistoriske Arkivs eje.

Da Industri- og Håndværkerskolen flyttede til Kringelborg

Af Søren Antonius

Vi skriver 1969. Industri- og Håndværkerskolens (I&H-skolen) undervisning havde siden 1959 været samlet i det tidligere sygehus i Bispegade – på mange måder en ideel placering på en stor grund centralt placeret midt i byen tæt ved bus og tog. Nu var der gået ca. 10 år, og rammerne var ved at sprænges. De fleste uddannelsesinstitutioner oplevede sidst i 1960'erne en øget tilgang af elever. Det gjaldt også I&H-skolen. I første omgang kunne man løse pladsproblemet ved at indgå forskellige lejemål i byen, men på lang sigt var det ikke en holdbar løsning, og der blev derfor arbejdet på en løsning, der igen kunne samle skolens aktiviteter. Som de fleste ved, så endte det med, at skolen flyttede ud på Kringelborggrunden, hvor en helt ny teknisk skole blev bygget.

I denne artikel fremlægges dokumenter i byggesagen, som viser, at planen om at bygge den nye skole på Kringelborggrunden var ved at kæntre adskillige gange. Der var faktisk så megen modstand mod Kringelborg-placeringen og hele sagsforløbet, at der både skulle et stykke ihærdigt politisk benarbejde, en god portion held, et par politiske rævekager krydret med små hvide løgne, forhalelser og fortielser til for at forhindre, at skolen i stedet for blev bygget på Vestensborg-arealet i nærheden af katedral-

skolen og handelsskolen, som allerede var blevet bygget og taget i brug.

Persongalleriet

Følgende personer havde hovedrollerne i det stykke politiske teater, der udspillede sig foran og i nogen grad også bag ved tæppet:

- Formand for I&H-skolens bestyrelse, direktør A. Schiller.
- Medlem af I&H-skolens bestyrelse, folketingsmedlem for Socialdemokratiet Ralf Lysholt Hansen.
- Medlem af I&H-skolens bestyrelse, den socialdemokratiske borgmester i Nykøbing F, Reinhart Jørgensen (der ved sin død i 1973 blev afløst af den nye borgmester Børge Jørgensen).
- Lærerne ved I&H-skolen, først repræsenteret ved Frank Mølgaard og senere fra 1973 af lærerrådsformand Ole Toxværd (der i 1975-1977 fungerede som forsøgsleder i forbindelse med de nye efg-uddannelser og senere inspektør for bygge & anlæg).
- Forstander for I&H-skolen Paul Storck, som var trådt til i 1965.
- Undervisningsministeriet ved den socialdemokratiske minister Knud Heinesen og direktør i Direktoratet for Erhvervsuddannelserne O.I. Mikkelsen.

Knud Heinesen Undervisningsminister Knud Heinesen, Socialdemokratiet.

MF for Socialdemokratiet Ralf Lysholt Hansen.

Direktør i Dir. for Erhvervsudd. O.I. Mikkelsen.

Borgmester i Nykøbing F Kommune Reinhart Jørgensen (indtil 1973).

Borgmester i Nykøbing F Kommune Børge Jørgensen (afløste Reinhart Jørgensen fra 1973).

Direktør og fra 19. august 1969 formand for bestyrelsen for I&H-skolen A. Schiller.

Faglærer og radikalt medlem af byrådet Frank Mølgaard.

Formand for lærerrådet Ole Toxværd.

Forstander for I&H-skolen Paul Storck.

A. Schiller var en dynamisk og dygtig erhvervsmand, der satte sit præg på skolen – både hvad angår holdninger og idéer. Han kunne være utålmodig når det gjaldt implementering af nye idéer og planer. Det kunne ikke gå hurtigt nok. I den henseende var han modsætningen til den forsigtige og korrekte jurist og embedsmand O.I. Mikkelsen.

I denne periode var der flere sager på I&H-skolen, som krævede Schillers og Mikkelsens involvering, og det sled på Schillers tålmodighed. Så kunne der godt ryge en finke af panden. Det fortælles, at han efter et længere møde i Nykøbing og efter at han havde fulgt Mikkelsen til toget åndede lettet op og udbrød til de andre deltagere fra I&H-skolen: *"Gud, hvor er jeg træt af at slikke den mand op og ned ad ryggen. Nu skal vi have os en cigar og en cognac"*¹.

O.I. Mikkelsens respekt for de provinsielle nykøbingensere var nok ikke meget større. I en anden sag er han citeret for at bruge betegnelsen *byegoisme* om forholdet mellem Nykøbing og Nakskov².

Lysholt Hansen var en meget magtfuld politiker. I den periode han var formand for finansudvalget holdt han audiens i toget mellem Nykøbing og København, ganske uformelt, og disse audienser fungerede i realiteten som finansudvalgsmøder. Hans indflydelse i bestyrelsen for I&H-skolen var ikke mindre, og i byggesagen skulle det vise sig, at hans magt var næsten ene-vældig. Den senere amtsborgmester i Storstrøms Amt Søren Trolborg har udtrykt det sådan: *"En Lysholt i hånden er bedre end 10 fugle på taget."*

Lysholt Hansen er ved sin indtræden i bestyrelsen for I&H-skolen i 1969 citeret for at sige, at *"han var gået ind i bestyrelsen, fordi han forudså, at skolen i de kommende år ville få brug for kraftig støtte til gennemførelsen af planerne om nybygning og udvidelse"*. Et er i hvert fald sikkert: Hvis ikke Lysholt Hansen havde holdt fast ved

Kringelborg-løsningen, og nærmest truende forhindret modstanderne af projektet i at rejse spørgsmålet om placeringen over for Undervisningsministeriet, så var skolen ikke blevet bygget der.

Forstander Paul Storck var den lidt forsigtige embedsmand med gode relationer til ministeriet. Han var diplomatisk og kunne vende på en tallerken, hvis der var brug for det. Han kunne begå sig både på en byggeplads, hvor håndværkerne regerede, og på ministeriets bonede gulve. Denne fleksibilitet fik han brug for i denne sag, hvor modstridende holdninger var mere reglen end undtagelsen.

1. scene: Hvor skal vi bygge?

Af bestyrelsesreferater for I&H-skolen fremgår det, at byggediskussionen for alvor tog fart i 1969. Bestyrelsen havde nedsat et byggeudvalg i forbindelse med en planlagt ombygning af "Guldborgsund" (som lå på hjørnet af Søvej og Bispegade, også kaldet "Kulturmejeriet" eller blot "Mejeriet", og som i 2013 blev nedrevet), men det viste sig at blive for dyrt, så det måtte man droppe.

Skolens arkitekt J. Friis Andersen havde til bestyrelsesmødet den 23. oktober 1969 udarbejdet et skitseforslag til en udbygning på sygehusgrunden, men dette forslag kunne statens kommitteret i byplanssager ikke anbefale. Af referatet fremgår videre, at man drøftede, *"... om det ville være ønskeligt med en total udflytning af skolen ... Bestyrelsen var enig med forstanderen i, at skolens nuværende placering var ideel, og at man her burde kunne udbygge skolen til en rimelig størrelse."*

Det er første gang, at nogen i bestyrelsen overhovedet nævner den tanke, at skolen kunne ligge et andet sted end på sygehusgrunden. Alle bestyrelsesmedlemmer holder dog endnu fast ved Bispegade-placeringen, også forstanderen. Men man har jo et standpunkt, indtil man tager et nyt!

Skitsetegningen til venstre er udarbejdet af byplansarkitekterne Scherming Dybbro og Knud Haastруп i juni 1970 (men bliver først offentligt kendt i 1973) og er et sammenhængende forslag til udnyttelse af Vestensborgarealet til institutionsbyggeriet i Nykøbing F. omfattende bl.a. bibliotek (1), idrætshal (3), rådhus (2), katedralskole (5), handelsskole (7), teknisk skole (9), børnehaveseminarium (10), kollegium (8), skolehjem (4) og amtsrådhus (10).

Arkitekterne skriver bl.a.:
“Arealet byder på sjældne muligheder, der kun sjældent findes i danske byer. De nye anlæg vil kunne kædes sammen med de allerede eksisterende, bl.a. Katedralskolen (indviet i 1953) og Handelskolen (indviet i 1969). Der bliver mulighed for efterhånden at oparbejde et vist fællesskab eller samarbejde mellem de ungdomsuddannende institutioner.”

2. scene: Bestyrelsen fyrer arkitekten

På det næste bestyrelsesmøde den 25. maj 1970 er bestyrelsen kommet på andre tanker. Skolen har siden sidste bestyrelsesmøde bedt direktoratet om at stille sagen i bero – hvorfor vides ikke, muligvis fordi borgmester Reinhart Jørgensen havde fået en idé, som krævede lidt tid at realisere: *Hvad med at bygge en helt ny teknisk skole på Kringelborg-grunden?*

Sagen var den, at kommunen i 1959 havde købt den jord, der tilhørte Kringelborg

Gods. En del af jorden til godset var allerede blevet brugt til boligbyggeri, og den resterende del skulle i henhold til gældende lokalplan bruges til institutionsbyggeri. I de godt 10 år, der var gået siden overtagelsen, var det dog ikke lykkedes at få nogen institutioner til at flytte uden for byen. Det tyder på, at borgmester Reinhart Jørgensen var kommet i tanke om, at en ny I&H-skole kunne bygges på Kringelborg-arealet, for på bestyrelsesmødet 25. maj 1970 bringer han dette forslag i spil og nævner endvidere

re, at der her kan bygges ca. 20.000 m² med muligheder for udvidelse.

Det ville være en fjer i hatten på borgmesteren at få en stor statsfinansieret og stabil institution som I&H-skolen til at bygge for over 17 mio. kroner fra statskassen på Kringelborg-arealet – bare for 1. etape – for det ville givet vis gøre andre institutioner interesserede.

Borgmesteren har tilsyneladende gjort sit politiske lobby-arbejde forud for mødet den 25. maj godt, for den bestyrelse, der et halvt år før (på mødet den 23. oktober 1969) afviste en udflytning og mente, at Bispegade-placeringen var ideel, er nu vendt på en tallerken, for *”det vedtoges at søge sagen fremmet, idet man i denne forbindelse også berørte spørgsmålet om evt. at skifte arkitekt, evt. efter en arkitektkonkurrence.”*

Bispegade-projektet er nu reelt skrinlagt. Bestyrelsen – og derfor også forstander Paul Storck – går ind for en Kringelborg-placering, og arkitekt J. Friis Andersen bliver gjort til syndebug. Han bliver fyret³. Det forarbejde, han har gjort i form af forskellige skitseforslag, er spildt, og han bliver ikke senere brugt som arkitekt for skolen. ... Og dog, Nykøbing er jo en lille by uden ret mange arkitekter, og arkitekt Ib Husted, som fik overdraget opgaven at udarbejde et nyt forslag, ansatte arkitekt Søren Kragh fra J. Friis Andersen til at forestå byggeprojektet. På den måde bevarede J. Friis Andersen en aktie i den nye tekniske skole.

3. scene: Byrådet opfører en scene bag nedrullet tæppe

Så springer vi frem til et byrådsmøde den 4. juni 1970. Hvad borgmesteren nok ikke havde tænkt på var, at når først katten var lukket ud af sækken, så var det ikke så let at få den ned i sækken igen. Og katten? ... det var her spørgsmålet om, hvor I&H-skolen skulle bygges. Nu var der nemlig andre, der blandede sig i diskussionen.

Byplansarkitekterne Scherning Dybbro og Knud Haastrup, København, havde frem til byrådsmødet udarbejdet en langt mere spektakulær og perspektivrig plan for en række institutioner end den, borgmesteren selv var kommet med, og som udnyttede Vestensborg-arealet (se modsatte side).

Skitsen blev fremlagt på byrådsmødet af Udvalget vedr. byplan og fast ejendom, som anmodede om tilladelse til at lade udarbejde forslag til byplansvedtægt for et område af Vestensborgs jord omfattende bl.a. I&H-skolen, Skolehjem, Børnehaveseminarium, Handelsgymnasium, kollegiebyggeri og en ny amtsgård. På dette tidspunkt er katedralskolen og handelsskolen allerede bygget på Vestensborgs tidligere arealer (katedralskolen i 1953 og handelsskolen i 1969), og nu foreslår et udvalg under byrådet altså, at man også lægger en række andre større institutioner i den ende af byen. Det ville imidlertid betyde, at kommunen skulle forhandle med den daværende ejer af Vestensborg, Børge Friis Thorsen (barnebarn til den navnkundige godsejer C. Thorsen), om køb eller ekspropriation af et større jord-område eller overtagelse af tilsvarende ved mageskifte. Det ville også betyde, at Kringelborg-arealet fortsat ville forblive ubebygget uden udsigt til, at kommunen kunne bruge de mange kvadratmeter på kort sigt.

Borgmesteren har sikkert kunnet se risikoen ved, at Vestensborg-forslaget kom frem i offentligheden – og at forslaget kunne spænde ben for hans eget forslag om at bruge Kringelborg-arealet. Måske derfor kommer Vestensborg-planen kun til behandling på den *lukkede* del af byrådsmødet i 1970, måske derfor ’slytes’ forslaget af borgmesteren og et flertal af byrådet, idet det to gange tilbagesendes til fornyet behandling af petitessegrunde – første gang fordi man gerne vil have skitsen indtegnet på et rigtigt bykort.

I et bestyrelsesreferat fra 12. oktober 1970 nævnes så Vestensborg-området for første gang i bestyrelsessammenhæng, men uden at det sættes i forbindelse med Dybbro-Haastrup-forslaget, som forbliver 'hemmeligt' indtil 1973. Et medlem af I&H-bestyrelsen – måske Frank Mølgaard, som udover at deltage i skolens bestyrelsesmøder også var radikal byrådsmedlem – har fået nys om sagen og har stillet spørgsmål til borgmesteren herom. Borgmesteren er refereret for at sige, at Kringelborg- og Vestensborg-området er lige velegnet på lang sigt, men at Vestensborg-området kan vise sig at blive dyrere, fordi det ikke ejes af kommunen (i modsætning til Kringelborg-området). Lovgivningsmæssigt var det sådan, at kommune og amt skulle betale hver 10 % af de samlede byggeomkostninger ved nybyggeri. Det betød derfor en del, at kommunen allerede ejede Kringelborg-jordene, så grunden kunne være en del af de 10 %. Det var muligvis afgørende for kommunens stilling.

4. scene: Borgmesteren får travlt

Mens Vestensborg-forslaget altså 'sendes til hjørne', så beslutter byrådet at sætte turbo på Kringelborg-planen ved at lade udarbejde forslag til vejføring ved Kringelborg. Forklaringen på, at byrådet har fået travlt, er sikkert den, at I&H-skolen 3. juni og 3. juli 1970 har fremsendt en ansøgning til kommunen om en passende byggegrund, og i en skrivelse af 20. oktober 1970 har skolen rykket for et svar. Derfor har kommunen travlt, og da der jo ikke er sket noget i Vestensborg-projektet (som ikke var offentligt kendt men var blevet sendt tilbage til fornyet behandling), så vælger byrådet at anvise Kringelborg-området som velegnet til den ny I&H-skolen. Dette sker på det lukkede byrådsmøde i oktober 1970 (Lolland-Falsters Folketidende 20. februar 1973).

Frem til bestyrelsesmødet den 9. juni 1971 har borgmesteren også fået et par andre institutioner med på ideen om at bygge på Kringelborg-grunden, og skolens nye

arkitekt Ib Husted bliver sat til at udarbejde en planskitse for tre nye institutioner på Kringelborg-grunden: Kollegiet, Børnehaveseminariet og I&H-skolen.

Allerede den 16. november 1971 afholdtes det første møde mellem de tre institutioner. Idéen med et Uddannelsescenter som et campus efter amerikansk forbillede placeret på Kringelborg-grunden får en positiv modtagelse, og der nedsættes et 13-mands udvalg bestående af bestyrelsesrepræsentanter for de tre institutioner, ledelsesmedlemmer og arkitekter, der skal arbejde videre med projektet (Ny Dag 17. november 1971).

Men byggeplanerne bliver forsinket, måske på grund af ministerskiftet i efteråret 1971⁴, for ministeriet meddeler ved brev af 8. december 1971, at skolen kan indsende fornyet ansøgning i august 1973. Bortset fra denne forsinkelse tegner det dog endnu til, at placeringen af en ny skole på Kringelborg-grunden kan vedtages i enighed, og at byggesagen dermed vil få et ukompliceret sagsforløb.

Enighed om placeringen strakte sig dog kun til bestyrelsen, og den enighed var – skulle det senere vise sig – skrøbelig. Og så var der andre aktører, som endnu ikke var taget i ed. Byrådet (bortset fra borgmesteren), medarbejderne ved I&H-skolen (lærerrådet) og Direktoratet for Erhvervsuddannelserne. De havde ikke helt den samme opfattelse som bestyrelsen.

5. scene: Borgmesteren rejser til København med en delegation

Tiden frem til august 1973 blev brugt til at holde møder med kollegiet, børnehaveseminariet og I&H-skolen om den praktiske placering af de tre institutioner. Den 17. februar 1972 afholdtes et møde på ministerniveau i København. Formålet var at gøde jorden for en forhåndsgodkendelse af placeringen. I mødet deltog forstandere og rektorer samt bestyrelsesmedlemmer for

Nykøbing F. Kollegiet, Børnehaveseminariet og I&H-skolen, boligminister Helge Nielsen (under hvem kollegiebyggeriet sorterede), undervisningsminister Knud Heinesen og embedsmænd i ministerierne, bl.a. direktør for Direktoratet for Erhvervsuddannelserne O.I. Mikkelsen. Og så deltog den egentlige 'dukkfører' i denne sag, folketingsmedlem Ralf Lysholt Hansen, som uden tvivl havde udarbejdet rollelister til de to socialdemokratiske ministre.

På mødet blev I&H-skolens ønske om at bygge nyt på Kringelborg-grunden fremsat af borgmesteren og forstanderen. Men Direktoratet for Erhvervsskolerne var lodret uenig med skolen. *"Undervisningsdirektør O.I. Mikkelsen var utilfreds med placeringen på Kringelborg og ønskede skolen bygget i tilslutning til handelsskole og gymnasium af hensyn til at de 3 skoleformer på et senere tidspunkt skulle integreres. I øvrigt var der ingen penge til formålet på nuværende tidspunkt."*

Det oplyses endvidere i referatet, at kommunen havde forhandlet køb af jord ved handelsskolen (Vestensborg-arealet), men at *"... det indtil videre må anses for umuligt at få ejeren til at sælge, hvorefter undervisningsministeren konkluderede at den løsning ikke var mulig."*

Det lyder unægtelig som undervisningsministerens afklapsning af O.I. Mikkelsen. Det var faktisk den socialdemokratiske regerings erklærede politik, at gymnasier, handelsskoler og tekniske skoler skulle placeres i nærheden af hinanden, så de kunne samarbejde. Det fremgår af den såkaldte *Højby-skitse* (opkaldt efter undervisningsdirektør i direktoratet for gymnasieafdelingen Sigurd Højby) – udarbejdet på initiativ af Knud Heinesen selv – som indeholdt et forslag til en ny struktur for ungdomsuddannelserne. Forslaget gik ud på at sikre, at alle unge fik en 12-årig uddannelse, som for så vidt 10.-12. skoleår skulle omfatte de nu-

værende ungdomsuddannelser tilrettelagt så fleksibelt at væsentlige dele kunne være fælles for eleverne, og så eleverne kunne skifte fra et spor til et andet. Dette 'nærhedsprincip' bekræfter undervisningsministeren i et svar til folketingsmedlem Robert Christiansen (valgt for Venste i Nykøbing F-kredsen), der stillede følgende spørgsmål til ministeren: *"Jeg har forstået – hvis jeg har misforstået det vil jeg gerne rettes – at et af de kriterier, ministeriet går ud fra, er, at i fremtiden skal gymnasier, handelsskoler og tekniske skoler helst være placeret i nærheden af hinanden."*

Knud Heinesen svarede sådan: *"Med hensyn til gymnasieplaceringen kan jeg helt bekræfte den antagelse, hr. Robert Christiansen fremførte, nemlig at vi finder det hensigtsmæssigt i disse år hvor det er muligt at placere gymnasier, handelsskoler og tekniske skoler i nærheden af hinanden, ud fra et ønske om at få en større integration, en større harmonisering imellem uddannelserne på trinnet for de 16 – 19 årige"* (Lolland-Falsters Folketidende 20. februar 1973).

Her på Folketingets talerstol giver Knud Heinesen altså udtryk for regeringens politik, der har overskriften 'integration og harmonisering', og som er i god overensstemmelse med Højby-skitsen. Men i Nykøbing F gjorde undervisningsministeren blot som Lysholt Hansen havde instrueret ham til at sige vedr. Vestensborg-placeringen: *"... den løsning var ikke mulig."* Man har et standpunkt til man tager et nyt!

Hvis O.I. Mikkelsen har været en smule forvirret, så forstår man ham godt. Knud Heinesen spørger end ikke ind til forhandlingerne med godsejeren om et eventuelt salg. Det var formentlig ukorrekt, at der skulle have været forhandlet om salg med godsejer Børge Friis Thorsen. Der findes i hvert fald ikke referater af forhandlinger, hverken i I&H-skolens arkiver eller i kommunens, og godsejerens søn, den nuværende proprietær på Christiansmin-

de Poul Friis Thorsen, er ikke bekendt med at kommunen skulle have henvendt sig for at overtage jord til dette formål.

Ved Lysholt Hansens mellemkomst aflægger Knud Heinesen efterfølgende et besøg på I&H-skolen i Nykøbing F den 30. august 1972, og ved dette besøg bliver det igen slået fast, at skolen skal bygges på Kringelborggrunden. *"... man beså byggegrunde på Vestensborg og Kringelborg, og ministeren orienteredes om, at Kringelborg var eneste realistiske mulighed. Ministeren gav udtryk for at han mente at grunden var velegnet."*

Det er et taktisk klogt træk af Lysholt Hansen, at få undervisningsministeren til at gentage *"at Kringelborggrunden var velegnet"* direkte overfor de berørte parter og pressen i Nykøbing. Det er med til at cementere afgørelsen som en uigenkaldelig beslutning. Der skal voldsomme rystelser til at bringe en cementeret beslutning i fare. Alt tegnede således lyst for Kringelborg-projektet, og alligevel kom der senere så store rystelser, at hele planen var ved at slå revner.

6. scene: Lærerne protesterer

For nu meddeler lærerne nemlig på et møde med bestyrelsen den 25. januar 1973, at de er bekymrede. De mener, *"... at der er disponeret forkert ved at ville bygge på Kringelborg-jordene og fandt det mere hensigtsmæssigt at lægge en ny skole ved Vestensborg."* De frygter, at skolen ikke vil komme i betragtning ved tildeling af nye efg-uddannelser, når uddannelsesinstitutionerne i Nykøbing F ligger så spredt. Og det ville være alvorligt.

"Katastrofalt for Nykøbing hvis vi ikke får EFG-skole", udtaler Frank Mølgård til Ny Dag (28. januar 1975). Skolen kørte i forvejen med halv belægning (Lolland-Falsters Folketidende 18. oktober 1974), så lærernes bekymring var forståelig.

Paul Storck siger på mødet, at *"... det var underordnet for skolen, om der blev*

bygget det ene eller det andet sted, men Kringelborg var blevet udpeget af Nykøbing F. Kommune som disponibelt, og der forelå et skitseprojekt for et byggeri på dette sted ...” Det er tydeligt, at forstander Paul Storck forsøger at glide af på spørgsmålet om placeringen, idet han i overført betydning slår ud med armene og siger: *”Ja, men kommunen har jo sagt, at vi skal bygge på Kringelborg-grunden”*. Han siger ikke tydeligt, hvad han selv foretrækker. Han lægger sig i læ af kommunen, og det gør man kun, hvis man ikke bryder sig om at stå ansigt til ansigt med stormen.

Det er en farlig strategi. Paul Storck står og falder med kommunen. Det var da også lige ved at gå galt, for nu faldt de to første byrådsmedlemmer fra. På det samme møde er byrådsmedlemmerne Gunner Holm og Møller Nielsen inviteret (de eneste fra byrådet, der deltager), og de *”... tilsagde deres støtte til et skolebyggeri på Vestensborg-jordene, men måtte så have en konkret henvendelse herom.”* Desuden står der i referatet, at Gunner Holm og Møller Nielsen *”... ikke erindrede, at byrådet var blevet informeret om skolens planer om at bygge på Kringelborg.”*

Det må siges at være en bombe, der sprang her. Det omtalte byplansforslag, som borgmesteren har holdt tæt til kroppen, kan ikke holdes hemmeligt længere, og Gunner Holm og Møller Niensens undren retter sig formentlig mod borgmesterens dobbeltspil. Udtalelsen bliver ikke imødegået på mødet eller på senere møder. Byrådet havde siddet siden 1. januar 1970, og i de mere end to år, der er gået siden kommunevalget, har borgmester Reinhart Jørgensen været byrådets repræsentant i bestyrelsen. Han har spillet en særdeles aktiv rolle i spørgsmålet om placeringen, han har syltet Vestensborg-forslaget, og han var den første, der overhovedet nævnte Kringelborg-arealet som en mulighed. Nu afsløres det, at der lige siden 1970

har været en alternativ plan til Kringelborg.

Den eneste, der reagerer på spørgsmålet om et eventuelt byggeri på Vestensborg-jordene, er formand for bestyrelsen A. Schiller. Han er selv referent, og han har valgt at referere sig selv i en vrede og irriteret tone vendt mod lærerne: *”... det havde efter hans opfattelse ingen mening at tale om at bygge på Vestensborg-jordene, som tilhører en privat mand, og som indtil dette øjeblik ikke har været til salg, trods gentagne henvendelser fra Nykøbing F. Kommune. Ville nu bede skolens bestyrelse tage et møde med repræsentanter for lærerne for at få talt ud med hinanden om denne sag.”*

Dette møde mellem repræsentanter for bestyrelse og lærerne er indirekte refereret i referatet for det næste bestyrelsesmøde, som afholdes 5. februar 1973. Et af dagsordenspunkterne er *”Drøftelse med lærerne”*. Lærerne argumenterer på mødet for at bygge på Vestensborg-grunden med henvisning til den debat, der har været om de 16-19-åriges uddannelser, der viste at *”der var ved at være politisk interesse for en integration mellem tekniske skoler, handelsskoler og gymnasier. Denne udvikling ville efter lærernes opfattelse lettes, hvis de nævnte undervisningsinstitutioner blev placeret i nærheden af hinanden, og formentlig ville byggesagen dermed kunne fremmes af de bevilgende myndigheder. Bestyrelsen påpegede, at placeringen på Kringelborg var godkendt af undervisningsminister Knud Heinesen, men man ville gerne spørge byrådet om, der nu var mulighed for en placering nærmere handelsskole og gymnasium”*.

Til Ny Dag siger Frank Mølgaard, at fremtidens uddannelsessystem klart peger mod en integration af i hvert fald gymnasier, handelsskoler og tekniske skoler, og at det eneste rigtige derfor må være at placere en ny teknisk skole i tilknytning til den eksisterende gymnasie- og handelsskole (Ny Dag 8. juni 1973).

Byggeriet af den nye Industri- og Håndværkerskole i Nykøbing F. blev officielt påbegyndt den 27. september 1976. På billedet ses bl.a. borgmester Børge Jørgensen (forrest med bestyrelsesformand A. Schiller og forstander Paul Storck i baggrunden) med dokumentet om den nye skole i hånden klar til at mure dokumentet ind i fundamentet til skolens transformatorstation. Præcis hvor vides ikke. Og om dokumentet indeholder overraskelser ud over, hvad der allerede er afsløret i denne artikel vides heller ikke. "Jeg vil håbe, at skolen bliver til gavn for de unge, og at skolen vil vokse, så de efterfølgende etaper vil blive opført relativt hurtigt", sagde borgmesteren ved denne lejlighed. Paul Storck udtrykte ved samme lejlighed en særlig tak til Ralf Lysholt Hansen.

Det er unægtelig en helt anden defensiv tone bestyrelsen nu anvender. Ikke noget med at Kringelborg er *eneste realistiske placering*, jf. mødet med Knud Heinesen den 30. august 1972. Det lyder mest som et gigantisk tilbageslag – som om man er blevet klar over at kommunen slet ikke har forhandlet med ejeren af Vestensborg-arealet, og at borgmesteren ikke har haft rygdækning i byrådet for det, han har sagt og gjort. Det besluttet at udsende en pressemeddelelse underskrevet af forstander, formand og lærerrepræsentanter, hvori der bl.a. står følgende: "Bestyrelsen undersøger ved en henvendelse til Nykøbing F. byråd mulighederne for at placere den nye tekniske skole nærmere den nuværende handelsskole og gymnasiet." Det lyder umiddelbart fredeligt og fordrageligt, men pressemeddelelsen dækker over en principiel og alvorlig uenighed og måske endda gensidig mistillid.

7. scene: Et sidste forsøg men for sent

Det skulle vise sig, at Reinhart Jørgensen havde optrådt for sidste gang ved et møde om I&H-skolen. Han deltager ikke i mødet med lærerne den 25. januar, han er fraværende ved bestyrelsesmødet 5. februar 1973, og ved det næste møde den 18. juni 1973 oplyses det, at han for tiden er sygemeldt. I referatet for bestyrelsesmødet den 15. august 1973 oplyses det, at Reinhart Jørgensen er død, og at den nye borgmester Børge Jørgensen afløser ham i bestyrelsen.

De efterfølgende bestyrelsesmøder indeholder ingen oplysninger om en henvendelse til kommunen og heller ikke noget svar. Der er ikke noget der tyder på, at bestyrelsen har tænkt sig at leve op til de mildere toner, der hørtes på mødet med lærerne. Enkelte lærere har heller ikke spillet med åbne kort; Lysholt Hansen kritiserer fx en unavn-given lærer for at henvende sig anonymt til

Den fraflyttede sygehusbygning i Bispegade, i dag UCSJ og VUC.

ham uden om forstanderen. Når kameraerne og mikrofonerne er slukket, så fortsætter kampen. Først på mødet den 18. juni 1973 indvilger byrådsmedlem Jens Vilbrad, der nu er den ene af byrådets to repræsentanter i bestyrelsen, i at forelægge sagen for byrådet i juli 1973, men samtidig besluttede man, at Kringelborg-projektet fortsat skal søges fremmet. Bestyrelsen afviser endog et forslag fra lærerne om at spørge i ministeriet om en flytning til Vestensborg kunne fremme sagen; Lysholt Hansen træder i karakter og slår i bordet: *Nu må vi stå fast. Vi risikerer at hele sagen falder på jorden.*

Det næste bestyrelsesmøde afholdes den 15. august 1973. Der nævnes intet om Jens Vilbrads henvendelse til byrådet, for han er slet ikke til stede. På mødet den 3. september 1973 er Jens Vilbrad til stede, men han siger åbenbart ikke en lyd angående placeringen. Det eneste, der er taget til refe-

rat angående byggesagen, er forstanderens oplysning om at byggesagen nu er indsendt til direktoratet. Herefter må det formodes, at sagen er så fremskreden, at forsøg på at flytte placeringen er dømt til at mislykkes. Så er vi fremme ved bestyrelsesmødet den 18. februar 1974, hvor Jens Vilbrad igen er fraværende. Lysholt Hansen advarer – som han har gjort tidligere – mod at rejse spørgsmålet om placeringen, da det kunne få hele projektet til at falde til jorden. Borgmester Børge Jørgensen lover dog at skaffe priser på grunde hhv. på Kringelborg og Vestensborg til forhandlinger med amtsrådhuset. Det kan vist ikke betyde andet, end at Jens Vilbrads løfte fra 18. juni 1973 aldrig er blevet indfriet.

Næste bestyrelsesmøde afholdes den 13. maj 1974. H. Grøndal Hansen, som er kommet med i bestyrelsen udpeget af Amtsrådet, ønsker skolens placering taget op til ny vurdering begrundet i Højby-udvalgets betænk-

ning om 12 års uddannelse til alle. Borgmester Børge Jørgensen kommenterer sagen ved at gentage, at det hidtil har været umuligt at erhverve en passende stor Vestensborggrund, og at den eneste realistiske mulighed er Kringelborg. På et senere bestyrelsesmøde den 10. februar 1975 bliver han dog nødt til at indrømme at "... godsejer Thorsen ville sælge, men der var ikke aftalt nogen pris, og de betingelser godsejeren havde nævnt var sådan, at prisen ville blive meget høj ..."

Det er vist det nærmeste vi kommer til en indrømmelse fra kommunens side: Børge Friis Thorsen ville faktisk godt sælge. H. Grøndal Hansen konstaterer, at der nu er åbnet op for at bygge på Vestensborg. Men det er for sent. Han siger, at han ikke vil fastholde, at skolen skal bygges på Vestensborg, hvis bestyrelsen i øvrigt går ind for Kringelborg, idet afgørelser træffes ved simpel stemmeflerhed. Og selv om flere fra bestyrelsen er på linje med Grøndal Hansen, bl.a. Thomas Nielsen og Ole Toxværd, så erkender kritikerne, at løbet er kørt, og at "vi må hoppe på vognen".

8. scene: Happy end?

Og det gjorde de så. 9. september 1976 gav finansudvalget endelig sin godkendelse. Finansudvalgets formand Lysholt Hansen udtaler lettet til Folketidende: "Jeg synes det er glædeligt ikke mindst i den nuværende beskæftigelsesmæssige situation at bevillingen nu foreligger, så arbejdet kan indledes." Det første spadestik til den 4.400 m² store 1. etape af den nye I&H-skole blev taget den 27. september 1976.

Den nye bygning blev taget i brug i 1977, men man ventede med at holde officiel indvielse til 1978 samtidig med at man kunne fejre skolens 125 års jubilæum. Knap 10 års endeløse og opslidende diskussioner og kampe var forbi.

Men hvorfor fastholdt borgmestrene Reinhart Jørgensen og efter dennes død Børge Jørgensen hårdnakket, at man havde forhandlet om køb af Vestensborg-jord, men at godsejeren ikke ville sælge? Den ene forklaring er sikkert den førnævnte, at kommunen skulle stille med 10 % af anlægsudgifterne, og at Kringelborg-

Indgangspartiet til den nye I&H-skole på Kringelborg Alle.

I anledningen af skolens 125 års jubilæum, som faldt sammen med indvielsen af 1. etape af den nye skole på Kringelborg-grunden, forærede dtl skolen denne skulptur. Den blev placeret ud fra gavlen af "metalgangen", hvor den efterhånden er skjult i et Clondyke af tilbygninger, skure, buskads og store træer. Den blev straks døbt Stræberen.

løsningen umiddelbart ville være 'gratis' for kommunen. Den anden handler om at godsejeren havde dygtigere advokater end borgmesteren. I en sag om ekspropriation kom de på kant med hinanden, fordi Børge Friis Thorsens advokat løb om hjørnerne med kommunens embedsmænd i en sådan grad, at borgmesteren bagefter skal have sagt: *"Aldrig mere skal Thorsen få mulighed for at handle med byen, så længe jeg er borgmester!"* Problemet var ikke, at Børge Friis Thorsen ikke ville sælge byggejord til kommunen. Problemet var, at kommunen ikke ville købe.

9. scene: Vindere og tabere

Hvem vandt så, og hvem tabte? Umiddelbart var det Kringelborg-holdet der vandt,

og Vestensborg-holdet der tabte. Men de aktive personer på Kringelborg-holdet var ganske få: Ret beset var der vel kun én enkelt aktør, der helhjertet og i hele forløbet arbejdede aktivt for Kringelborg-løsningen: Ralf Lysholt Hansen. Borgmester Reinhart Jørgensen døde midtvejs i forløbet. Andre var mere eller mindre ligeglade (bl.a. Knud Heinesen). Nogle var lunkne tilhængere bl.a. forstander Paul Storck. Både borgmesteren og Paul Storck gav udtryk for, at det var underordnet for skolen, om der blev bygget det ene eller det andet sted (underforstået: bare der blev bygget). Den slags embedsmandssnak kom ikke fra Lysholt Hansens mund. Han slog i bordet, når andre blev bløde i knæene og sagde, at *"nu må vi stå fast, ellers er vi utrovær-*

dige". Den første oliekrise i 1973 fik alvorlige konsekvenser for beskæftigelsen og nationalbudgettet med store besparelser til følge, og Lysholt Hansen (og andre med ham) har formentlig frygtet et byggestop, som kunne føre til en udskydelse af I&H-byggeriet på ubestemt tid ved den første rysten på hånden.

Og så var der dem der var imod. Direktoratets direktør O.I. Mikkelsen var imod, lærerne var som helhed imod (repræsenteret ved bl.a. Frank Mølgaard og Ole Toxværd), flere medlemmer af byrådet var imod (bl.a. Gunner Holm og Møller Nielsen) og det gælder også flere medlemmer af skolens egen bestyrelse (bl.a. H. Grøndal Hansen og Thomas Nielsen).

På den ene side og på baggrund af den udbredte modstand mod Kringelborg-projektet er det en flot præstation af Lysholt Hansen at styre skibet i havn uden om de mange rev. På den anden side har kampene haft en pris, og han vælger derfor at trække sig fra bestyrelsen i 1974. Socialdemokraten har måske siddet tilbage med en dårlig smag i munden, når man betænker, hvor lille opbakningen var til hans projekt. Måske har han i et stille øjeblik sagt de samme ord, som en anden socialdemokrat sagde ved en helt anden lejlighed: *Vi har sejret ad helvede til.*

Søren Antonius er uddannet Ph.D. cand.scient. og har haft mange forskellige funktioner inden for undervisning, administration og ledelse i de ca. 36 år han har været ansat på CELF. Igenem det seneste år har han overvejende arbejdet med skolens arkivalier og er i den forbindelse stødt på historier, som har kastet lys over de syv skoler, der i flere omgange er blevet fusioneret til CELF.

Kildemateriale og litteratur

Foruden udvalgte artikler fra Lolland-Falsters Folketidende og Ny Dag er følgende kilder benyttet:

Interviews med Tove Jørgensen, Mogens Sarpø, Ole Toxværd og Per Skovgaard Andersen, alle tidligere I&H-skolen, samt proprietær Poul Friis Thorsen, Christiansminde.

Referater fra Bestyrelsesmøder og personalemøder fra 1967 til 1979.

Referater fra byrådsmøder fra 1969-1979.

Industri- og Håndværkerskolen 125 år (Jubilæumsskrift i 1978).

Noter

1. En anden sag på højeste niveau var den såkaldte Valdemarsag fra 1974. I&H-skolen var blevet anklaget for uretmæssigt at bryde en lejekontrakt med det tidligere Hotel Valdemar i Nykøbing (arbejdernes forsamlingsbygning) om at bruge hotellet som skolehjem. Skolen tabte sagen og blev dømt til at betale erstatning. Skolen ankede dommen til Østre Landsret og indgik senere forlig med ejerne af Hotel Valdemar.
2. Denne kommentar faldt i forbindelse med et interview af O.I. Mikkelsen til lokalavisen Egnens Blad (27. november 1968) om det manglende samarbejde mellem Nykøbing og Nakskov.
3. Det var en trist afsked med den arkitekt, som havde tegnet teknisk skole på Engboulevarden, og som også havde tegnet det gamle sygehus i Bispegade. Skolen indvilger i at betale 80.000 kr. til arkitektfirmaet for det arbejde, som nu må kasseres.
4. Knud Heinesen afløser Helge Larsen som undervisningsminister.

Møntskatten fra Knuthenlund

Af Anders Rasmussen

Dette er en beskrivelse af det spændende skattefund bestående af i alt 116 romerske denarer, som i løbet af vinteren og foråret 2013 blev fundet ved Knuthenlund på Lolland. Hvordan kom disse mønter til Lolland? Hvorfor blev de nedgravet og derefter tilsyneladende glemt? Og hvad kan et fund som dette fortælle os om områdets betydning i jernalderen?

Begyndelsen

På en vintervåd mark lidt uden for Knuthenlund på Lolland gjorde en amatørarkæolog med metaldetektor i starten af 2013 en af den slags opdagelser, der med ét får en til at glemme både regn og blæst, bidende kulde og de tunge klodser af mudder, der på sådan en dag sætter sig fast under ens støvler. Et enkelt 'bib' fra metaldetektoren afslørede tilstedeværelsen af metal under det øvre muldlag, og efter at have gravet et lille hul i marken med den medbragte spade stod finderen med en lille brunpatineret mønt i hånden. I sig selv var den ganske undseelig; et par få millimeter langs den ene kant var brækket af, og begge sider var så nedslidte, at man kun ganske svagt kunne ane motiverne på dem. Alligevel var finderen ikke i tvivl om, at han stod med et vigtigt arkæologisk fund i hænderne. En let, hvidmetallisk kant langs mønternes fragmenterede

side tilkendegav, at der var tale om sølv, og svage konturer af store latinske bogstaver langs møntens sidekanter viste klart og tydeligt, at den måtte være romersk og derfor meget gammel. Efter at have sundet sig et kort øjeblik, og derefter registreret alle relevante oplysninger om fundet afsøgte finderen forsigtigt det omkringliggende område. Få øjeblikke efter afgav metaldetektoren samme karakteristiske lyd og endnu en romersk sølvdenar kunne graves frem fra pløjelaget. Dette mønster gentog sig næsten tredive gange, hvorefter det stod klart for finderen, at han stod med en romersk møntskat i hænderne.

Optakten til udgravningen

Det videre, yderst positive forløb i denne sag er med til at understrege vigtigheden af, at de kulturhistoriske museer med arkæologisk ansvar investerer tid og ressourcer i at opretholde et godt samarbejde med de lokale amatørarkæologiske foreninger. Få øjeblikke efter de første romerske mønter var fundet, havde finderen etableret telefonisk kontakt til den arkæologiske afdeling på Museum Lolland-Falster, og museets medarbejdere havde derfor mulighed for at foretage en næsten øjeblikkelig besigtigelse af fundstedet. Selv om et fund har ligget skjult i jorden i næsten to årtusinder, så har man efter genopdagelsen

Finderen, Torben Christjansen, holder her i sin hånd den første denar, der blev fundet på marken ved Knuthenlund. Foto: Museum Lolland-Falster.

ofte kun ganske kort til at registrere alle de oplysninger om kontekst og spredning, der senere kan vise sig yderst vigtige for forståelsen af det samlede funds kulturhistoriske betydning. I forbindelse med opdagelsen af møntskatten ved Knuthenlund var det i særlig grad vigtigt at registrere og georeferere de enkelte mønters eksakte fundsted, hvorudfra man lettere kunne vurdere placeringen af den oprindelige nedgravning.

Da der hen over de to følgende måneder blev fundet flere sølvdenarer på lokaliteten besluttedes det at undersøge muligheden for, at man fra Museum Lolland-Falsters side kunne foretage en arkæologisk udgravning på det pågældende markareal. Normalt foretages den slags udgravninger, hvor det er den faglige interesse for fortidsmindets karakter og udstrækning snarere end en overhængende fare for ødelæggelse som

følge af anlægsarbejde eller dyrkning, kun meget sjældent. Lokalteter af arkæologisk interesse, som eksempelvis kan påtræffes i forbindelse med brug af metaldetektor, ligger oftest placeret på privatejede markarealer, og det kan derfor være vanskeligt at få lavet aftale om en museal undersøgelse, idet adgangen til arealet følgelig er betinget af, hvorvidt der er igangværende eller snarligt kommende dyrkningsarbejde. Heldigvis for museet betød dette års langvarige vinter, at tilsåningen af markerne gang på gang blev udskudt, og det var derfor ikke noget problem at få en aftale i hus med lodsejeren om tilladelse til en sådan undersøgelse.

Udgravning, der blev igangsat i begyndelsen af april måned, foregik med visse justeringer i forhold til den procedure, der normalt følges ved arkæologiske undersøgelser. Da den primære målsætning var erkendelsen af et genstandsmateriale, der for

størstepartens vedkommende måtte formodes at ligge løst i pløjelaget, var det ikke hensigtsmæssigt at foretage en fuldstændig afrømning af muldjorden, som ellers er den normale praksis. I stedet blev der satset på en metode, hvor en forsigtig og gradvis maskinel muldafrømning blev kombineret med en grundig detektering af de afdækkede flader. Behjælpelig i denne del af udgravningsfasen var bl.a. mønnskattens finder, der bistod arbejdet med sin metaldektektor, hvilket igen understreger vigtigheden af at opretholde det 'gode samarbejde' med de aktive kulturhistoriske interessenter. Som følge af denne metodiske tilgang til udgravningen lykkedes det museet at forøge antallet af denarer i skattefundet betragteligt i løbet af de små ti dage, som udgravningen forløb over.

Om området og de tidligere fund

Kører man nordpå ad Knuthenlundvej får man hurtigt et godt overblik over områdets topografi. Som så mange andre steder på Lolland er der tale om gennemgående fladt-strakte jorder, dog præget af de let bølgede konturer fra subtile bakkedrag og sænkninger, der kendetegner øens åbne landskab. Fundstedet for de 116 sølvdenarer lå placeret nær kanten af, hvad der bedst kan beskrives som et mindre plateau, der mod øst afgrænses af Ørby Å og mod syd af et lettere bakket terræn, hvor nu er placeret en moderne landejendom. Mod sydøst ender Ørby Å sit forløb udi en række mindre søer og vandhuller, der i fortiden, inden igangsættelsen af systematiske dræninger af marker, enge og moser, må have udgjort et større vådområde. Forløbende mod nord fortsætter Ørby

Finderen af mønnskatten, Torben Christjansen, i færd med at afsøge markoverfladen med metaldektektor inden udgravningen gik i gang. Foto: Museum Lolland-Falster.

Å i godt halvanden kilometer, indtil den flyder sammen med et vestgående forløb i Ugleholt Skov, for derefter at fortsætte i en samlet strøm ud mod Lindholm Dyb.

Allerede inden opdagelsen af møntskatten havde man kendskab til en række fund, der berettede om forhistoriske aktiviteter og bosættelser i området. Få hundrede meter syd for møntskattens fundsted fandt man i forbindelse med en tørvegravning 1940, i et nu for længst drænet moseområde, en række vogndele af træ i form af både skivehjul og bearbejdede træstykker, heriblandt en ca. 75 centimeter lang planke, der formentlig udgjorde resterne af en vognfading. En kulstof-14 datering foretaget på organisk materiale fra en af vogndelene placerer fundet i den sene del af den førromerske jernalder, dvs. de sidste århundreder inden Kr.f. På grund af den noget simple udformning af disse fundne vogndele er det næppe givtigt at drage paralleller til de nogenlunde samtidige ofringer af vogne som kendes fra eks. Dejbjerg. Sikkert er det dog, at fundet viser, at der allerede i den ældre del af jernalderen, flere århundreder inden nedgravningen af de 116 sølvdenarer, var ivrige aktiviteter i området.

Et fund fra området ved Knuthenlund, der er nærliggende at nævne i forbindelse med møntskatten, blev gjort blot 700 meter mod nord, nær Keldernæs Hovedvej. Fundet blev gjort i 2012 og består af en enkelt romersk sølvdenar, som fremkom ved brug af metaldetektor. På grund af møntens meget korroderede overflade har det ikke været muligt at foretage en præcis datering af fundet, men spørgsmålet om en eventuel samtidighed med møntskatten er under alle omstændigheder umulig at afklare, idet størsteparten af skattefundets 116 denarer også er udaterede. At der skulle være direkte sammenhæng mellem de to fund virker usandsynligt, særligt når man tager den sto-

re afstand mellem dem i betragtning. I stedet har vi formentlig at gøre med to separate begivenheder, der dog begge rent tolkningsmæssigt peger i den samme retning. Hvad der gør fundet af denne ene denar interessant skal da også findes i et mere overordnet perspektiv, idet dens blotte tilstedeværelse indikerer, at møntskatten ikke nødvendigvis skal opfattes som et isoleret udtryk for direkte eller indirekte kontakter med det fjerntliggende Romerrige i området.

Det hidtil yngste af jernalderens fund fra området er gjort mindre end 20 meter fra de førromtalte vogndele og består af et stykke spiralguldråd med i alt tre omviklinger. Fundet er tolket som en rest af betalingsguldråd fra den yngre jernalder og har formentlig fungeret således, at ejeren kunne afbrække mindre stykker, der så kunne fungere som betalingsenheder i forbindelse med handel eller ved andre transaktioner. Selvom der formentlig ingen sammenhæng kan etableres mellem møntskatten og dette lille guldfund, så har vi dog endnu engang at gøre med et af oldtidens mange tavse vidnesbyrd, der giver et flygtigt indtryk af områdets og de forhistoriske bosættelsers karakter.

De romerske mønter

De 116 mønter, som det samlede fund består af, blev formentlig nedgravet samlet i et lerkar eller i en anden form for beholder, sådan som man kender det fra flere andre af jernalderens møntskatte fra Danmark. På baggrund af de foreløbige dateringer af mønterne vurderes dette tidligst at kunne være sket i begyndelsen af det 3. århundrede e. Kr. Århundredes efterfølgende pløjning og markarbejde har med tiden ødelagt beholderen, og spredt mønterne ud over et større areal. Præcis hvornår dette er sket er umuligt at vurdere med absolut sikkerhed. Ser man på museets kortlægning af denarernes spredning på markarealet, og måler man afstanden mellem de to fjernestliggende mønter, kan

*Det samlede skattefund.
Foto: Museum Lolland-Falster.*

det dog med en nogenlunde grad af sikkerhed konkluderes, at der er tale om en hændelse, der ligger en del år tilbage i tid. Fra øst mod vest blev der målt næsten 240 meter mellem de fjerneste denarer, og fra nord mod syd var de fjerneste denarer placeret i en af-

stand af 90 meter fra hinanden. Selv om orienteringen af denne spredning, der i forhold til afstand favoriserede den øst-vestgående akse, er i overensstemmelse med retningen på de pløje- og harvespor, der kunne observeres i markoverfladen, så vurderes afstan-

den at være for stor til, at der udelukkende kan være tale om et resultat af moderne landbrugsaktivitet. På trods af en meget grundig afsøgning i området var det ikke muligt at finde spor i hverken pløjelaget eller den underliggende råjord, der gav en indikation af, præcis hvor den oprindelige nedgravning havde været placeret. En tæt koncentration af mønter, der lå centralt placeret i det samlede markestykke, tillader os dog med nogenlunde sikkerhed at indsnævre det mulige deponeringssted til et areal på ca. 20 x 30 meter.

Mønterne er alle såkaldte denarer. I det romerske møntsystem var denaren en lille sølvmønt, der blev produceret første gang i republikkens tid, og som fortsat blev anvendt til og med det 3. århundrede e. Kr. En fyldestgørende gennemgang af de romerske mønters anvendelse og funktion i Romerriget vil være for vidtrækkende at berøre i denne sammenhæng¹ og er da også af liden vigtighed i forhold til vores forståelse af møntskattens betydning i det germanske jernaldersamfund. Af største væsentlighed i denne forbindelse er da også blot at nævne, at det i det romerske samfund udelukkende var staten, der havde ret til at foretage udmøntninger, som i kraft af pålagte afgifter var en ganske lukrativ forretning. Blandt den herskende klasse og hos de jævne folk i både Rom og de urbane centre i provinserne, må vi forestille os, at der har eksisteret en egentlig mønt- og markedsøkonomi, der på flere områder tåler sammenligning med det monetære system, vi i dagens verden er bekendte med. Selv i de romerske landdistrikter, hvor man i dagligdagen har haft en større tilbøjelighed til tuskhandel, lig det der formodes at have kendetegnet handelen i det frie Barbaricum, har man øjensynligt været bekendte med mønternes betydning, symbolik og værdi. Når man har med et denarfund fra det danske område at gøre, skal man der-

for være varsom med, ikke uforvarende at komme til at overføre denne betydning, som mønterne blev tillagt i deres oprindelsesområde, til en kulturel kontekst, hvor ideen om mønter som en mere eller mindre fast værdienhed, endnu ikke havde rod-fæstet sig. I det danske jernaldersamfund blev de romerske mønter snarere skattet i kraft af deres indhold af sølv, der på daværende tidspunkt var et meget eftertragtet metal, og som blandt andet blev anvendt til produktionen af smykker. Anvendelsen af denarer som Charonsmønter, der blev lagt i munden på den afdøde, således at dennes sjæl kunne betale for rejsen til dødsriget, kendes der dog også til. Og ligeledes må vi forestille os, at romerske mønter kunne benyttes i forbindelse med udbetaling af tribut mellem stormænd, ved gæstegiverier eller som medgift når ægteskaber blev indgået mellem landets herskende slægter.

Hvordan disse romerske mønter er endt ved Knuthenlund på Lolland kan vi i dag kun gisne om. Hvem de tilhørte, og hvorfor de blev gravet ned, er ligeledes et spørgsmål, der for en stor del må overlades til fantasien. Man ved, at folk fra jernalderens Nordeuropa ofte tjente som lejesoldater i den romerske hær, og at daglønnen for en soldat i romersk tjeneste var ca. én denar. Med lidt god vilje kan et skattefund, som det fra Knuthenlund, derfor sagtens tænkes at repræsentere en lollandsk lejesoldats udbytte efter et længerevarende ophold i romersk tjeneste under en af de talrige militære kampanjer, der fandt sted i begyndelsen af det 3. århundrede e. Kr. Muligheden for, at der er tale om enten plyndringsgods eller en form for souvenirs opsamlet i forbindelse med handelsrejser, kan dog heller ikke udelukkes. Hvad der overskygger disse spekulationer er da også selve den signifikans et fund som dette har for vores opfattelse af den pågældende del af jernalderen i regionen.

Her ses en af skattefundets denarer kort tid efter den blev fremgravet. Foto: Lønning Christoffersen.

I en af de seneste opgørelser over samtlige fund af romerske mønter i Danmark fremstår både Lolland og Falster begge som relativt fundtomme områder. Indtil nu har man kun haft kendskab til en lille håndfuld romerske denarer fra Falster og Lolland, alle med meget sparsomme fundoplysninger. Fra tidligere i jernalderen har man ellers kendskab til talrige arkæologiske fund, der alle peger i retning af livlige kontakter mellem Lolland og Romerriget. Dateret til tiden omkring Kristi fødsel er eksempelvis en række fornemme grave, der vidner om rige slægter med romerske forbindelser. Mest berømt er mandsgraven fra Hoby, der regnes blandt de mest veludrustede i hele Nordeuropa, men også i Juellinge og Toreby har man fundet spektakulære gravfund med kostbare romerske skatte. Indtil nu har det været en fremherskende opfattelse blandt arkæologer, at denne lollandske rigdom ophørte i 200-tallet e. Kr., hvorefter flertallet af de romerske forbindelser orienterede sig i retning af Sjælland, hvor et nyt og magtfuldt høvdingedynasti var blomstret op ved Himlingøje på Stevns. Møntskatten fra Knuthenlund understreger dog, at velstand stadig var til stede i om-

rådet, selv om vi ikke nødvendigvis finder denne repræsenteret i gravmaterialet.

Kronologi, fra Otho til Septimius Severus

Rent grundlæggende er der mange lighedstræk at spore mellem antikke romerske og nutidige mønter. På forsiden af mønterne er der som regel et ansigt i profil, der forestiller en statsleder eller anden person af stor vigtighed sammen med denne persons eventuelle titel, navn og funktion. Bagsidemotiverne er ofte mere abstrakte, i form af eksempelvis insignier eller andre symboler af national eller religiøs betydning. Denne umiddelbare ensartethed i udformning, der har præget genstandsgruppen på tværs af flere årtusinder, er også årsagen til, at fund af oldtidens mønter rangerer blandt det ypperste arkæologiske materiale, der kan frembringes.

Store skattefund fra jernalderen med op til flere hundrede romerske sølvdenarer kendes fra flere steder i Danmark. Det numerisk største af disse fund indeholdt 428 denarer og blev fundet i Råmosen ved Høng allerede i slutningen af 1700-tallet. Rent kronologisk kan langt størsteparten af disse hjemli-

ge møntfund placeres i enten det andet eller tredje århundrede e. Kr. Fra de forudgående århundreder, dækkende den republikanske æra og tidlige kejsertid, er der kun gjort få møntfund, og fra de senere århundreder op til det vestromerske kejserriges kollaps er der ligeledes tale om en relativt begrænset fundmængde. Af de 116 denarer fundet ved Knuthenlund er en stor del endnu udaterede, idet deres bevaringsmæssige tilstand inden den kommende konservering og afrensning på Nationalmuseets bevaringsafdeling gør det umuligt at tyde hverken motiver eller tekster. Ud fra de få mønter, der på nuværende tidspunkt er tolket, tegner der sig dog et billede af et fund, der rent dateringsmæssigt passer fint ind i blandt de øvrige af jernalderens møntskatte fra Danmark.

Den indtil videre ældste af denarerne fra møntskatten er præget med et billede af den romerske kejser Otho, der havde et kort og skæbnesvangert flirt med magten i år 69 e. Kr., der også kendes om "Firkejsersåret". I den turbulente tid efter Neros fald i år 69 e. Kr. tiltrædte han sig magten i Rom, men tog sit eget liv efter blot tre måneder på magtens tinde efter at have lidt en række politiske og militære nederlag.

Den næstældste af de mønter, som det indtil videre har været muligt at datere, stammer fra tiden under kejser Titus (79-81 e. Kr.), der var den anden kejser i det Flaviske Dynasti, som kom til magten i Romerriget med Vespasian i år 69 e. Kr. På møntens forside kan tydeligt ses den tekst "IMP TITUS CAES VESPASIAN AUG PM²", som omkranser kejserens billede, og som slet og ret er en opremsning af hans kejserslige navn. På bagsiden ses et motiv med to romerske stole der bærer en opretstående krans sammen med den - ved første øjekast - noget kryptiske tekst "TRPIXIM-PXVCOSVIIIIPP", der er en opremsning og sammenskrivning af de titler, som Titus havde på det tidspunkt mønten blev slået³.

Denar fra kejser Othos' meget korte regeringsperiode. Bestemmelsen er foretaget af Nationalmuseet. Foto: Museum Lolland-Falster.

Den største gruppe af daterede denarer fra møntskatten er en anelse yngre end disse to førnævnte mønter og stammer fra den sene del af det Nervanske-Antoninske Dynasti, der havde magten i Romerriget over en næsten hundredårig periode fra mordet på Domitian i år 96 e. Kr. til mordet på Commodus i år 192 e. Kr. Flertallet af disse denarer stammer fra Antoninus Pius' regeringsperiode, der varede fra 138 e. Kr. til 161 e. Kr., og et mindre antal er slået senere i tiden under kejser Marcus Aurelius og den efterfølgende kejser Commodus.

Den yngste af denarerne stammer fra tiden under kejser Lucius Septimius Severus, der regerede fra 193 til 211 e. Kr. Mønten er dog ikke prydet med kejserens eget billede, men bærer i stedet et motiv, der forestiller hans

Titus-denarens for- og bagsidemotiv. Foto: Museum Lolland-Falster.

Et eksempel på en af de lidt yngre denarer fra skattefundet. Denne denar er fra tiden under kejser Commodus (regerede fra 180-192 e.Kr.), og er således også fra slutningen af det Nervanske-Antoninske Dynasti. Foto: Museum Lolland-Falster.

Den indtil videre yngste af de 116 denarer fra skattefundet. På forsiden ses Julia Domna, gift med kejser Lucius Septimius Severus. Denarens bagside er præget med et billede af gudinden Venus. Foto: Museum Lolland-Falster.

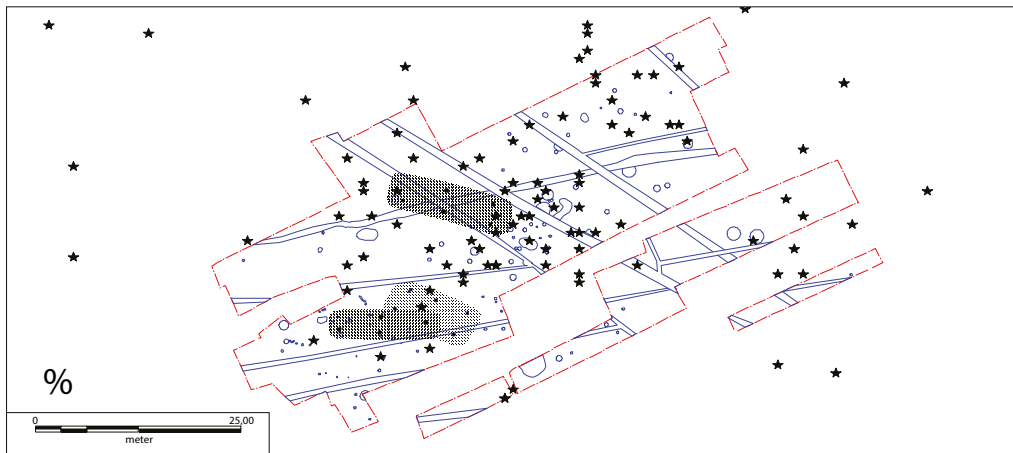
kone Julia Domna. Det relativt store tidsmæssige spænd mellem de ældste og yngste mønter er ikke overraskende og passer fint ind i det mønster, der tegner sig for de øvrige danske skattefund med denarer fra samme tidsperiode, hvor mønter fra den sene halvdel af det 1. århundrede og det 2. århundrede e. Kr. tydeligt dominerer i materialet.

Bosættelsen og betydningen

Ud over romerske sølvdenarer blev der under udgravningen af lokaliteten også påtruffet spor efter en bebyggelse bestående af tre mindre langhuse fra jernalderen⁴ samt en række andre spredte nedgravninger, der alle pegede i retning af forhistoriske aktiviteter i området. Alle tre huse havde længderetningen orienteret fra nordvest mod sydøst og lå placeret i den vestligste del af undersøgelsesområdet, hvor den sandede jord i det lavtliggende område nær Ørby Å blev afløst af en fast og fed lerjord. Ingen af de tre erkendte hustomter var længere end 15 meter, og ingen af dem har næppe været meget bredere end fem til seks meter, hvilket i jernalderkontekst må opfattes som en relativt ringe husstørrelse, især ifald der er tale om egentlige hovedbebyggelser. Da næsten samtlige af de strukturer og an-

lægsspor, der fremkom i forbindelse med udgravningen, blev fundet i den østlige del af det undersøgte område, er det dog med al sandsynlighed blot kanten af en forhistorisk bebyggelse, som ind til videre er afdækket.

Ved museets kortlægning af de enkelte sølvdenarers fundsted kunne der anes en tydelig koncentration af mønter over den sydlige del af den ene hustomt, hvilket, om end ikke entydigt tilkendegiver, så kraftigt antyder, at skatten oprindeligt lå nedgravet der. Sammenhængen mellem romerske møntfund og jernalderbebyggelser er i en dansk arkæologisk sammenhæng stadig et relativt ”ungt” forskningsområde. Indtil for ganske få årtier siden fandt man sjældent antikke mønter i forbindelse med arkæologiske udgravninger, idet metaldetektoren, der ofte er en forudsætning for at finde de meget små metalgenstande, ikke endnu havde fået den udbredelse, den har i dag. Med denne mulige forbindelse mellem møntskat og bosættelse placerer dette fund sig dermed blandt en relativt eksklusiv skare af romerske møntfund, hvor der ikke blot er tilvejebragt spændende genstande, men hvor dette – i kraft af den erkendte kontekst – forhåbentlig også kan forøge vores viden om den videre sammenhæng mønterne indgik i i

Her ses spredningen af en stor del af de 116 denarer, i forhold til den erkendte bosættelse. De tre langhuse er markeret med gråt. Denarerne er markeret med sorte stjerner. Kortet er blot et udsnit af det samlede fundområde, og ikke alle de fundne denarer er derfor repræsenteret. Foto: Museum Lolland-Falster.

jernalderen. Når en skat af denne størrelse bliver fundet på Lolland er det under alle omstændigheder medvirkende til at rokke ved opfattelsen af regionen som et marginalområde i det tredje århundrede e. Kr.

Anders Rasmussen er uddannet arkæolog med speciale i ældre bronzealders sværdformer som udtryk for komplekse familie- og klanstrukturer. Han har siden 2012 været ansat på Museum Lolland-Falster.

Bibliografi

- Horsnæs, H. W. 2010. Crossing Boundaries – An analysis of Roman coins in Danish contexts. Publications of the National Museum. Studies in Archaeology and History Vaol. 18.
- Nielsen, S. 1986. Denarerne fra romersk jernalder – funktion og udbredelse. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie. Det kgl. Nordiske Oldskriftselskab.

Noter

1. Her skal dog henvises til den udmærkede publikation Crossing Boundaries fra 2010 af Helle W. Horsnæs.
2. Betydningen af denne tekst er: Imperator (IMP) Titus (TITUS) Caesar (CAES) Vespasian (VESPASIAN) Augustus (AUG) Pontifex Maximus (PM).
3. I dette tilfælde er der tale om en sammenskrivning af titlerne som folketribun for 9. gang (TRPIX), imperator for 15. gang (IMPXV), konsul for 8. gang (COSVIII) og slutteligt pater patriae (PP) - fædrelandets fader. Da embedet som folketribun var ét-årigt kan antallet af udnævnelser ofte anvendes til at datere kejserens samlede regeringstid på det tidspunkt mønten blev slået, hvilket dermed også giver en årstalsdatering for møntens produktions-tidspunkt. Enkelte kejsere, heriblandt Titus, fik dog tildelt embedet som folketribun flere år inden kejserværdigheden, hvilket kan forstyrre billedet en anelse.
4. Dateringen til jernalderen baserer sig indtil videre udelukkende på typologiske betragtninger vedrørende husenes udformning.

Historiegaden i Nykøbing Slotsgade-Langgade-Frisegade

Områdefornyelse som optakt til etablering af historiegaden

Af Anna-Elisabeth Jensen og Katha Qvist

I februar 2007 igangsatte Guldborgsund Kommune det allerførste områdefornyelsesprojekt efter byfornyelsesloven i den, på det tidspunkt, spritnye Guldborgsund Kommune, sammenlagt af Nykøbing, Nysted, Nørre Alslev, Saksøbing, Stubbekøbing og Sydfalster kommuner. Nykøbing kommune havde før kommunesammenlægningen allerede med held gennemført byfornyelsesprojekter siden begyndelsen af 1990'erne med kommunens planlægningsarkitekt Marianne Reinhardt som en uundværlig projektmager¹.

Det er da også Marianne Reinhardt, der i Guldborgsund Kommunes regi har stået i spidsen for ”Byliv og partnerskab – Slotsgadekvarteret frem mod 2012”. Programmet for områdefornyelsen blev udarbejdet i samarbejde med grundejere, borgere, institutioner, foreninger og andre med interesse i kvarteret. I programfasen havde borger-samarbejdet lagt vægt på de kulturhistoriske og arkitekturhistoriske spor i kvarteret og det for længst nedrevne slot som identitetsbærer².

Siden Georg Nørregaard i 1977 i det første bind af sin Nykøbing historie³, kaldte Nykøbing for Dronningernes by er der gået mere end 30 år. Siden da er den indre by under omkalfatring, støjende og forurenende virksomheder er flyttet ud af byen,

el- og telefonledninger er forsvundet, men gadeforløbene og mange af parcellerne i byen ligger stadig, hvor de blev anlagt helt tilbage i middelalderen. Den 800 år gamle hovedhandelsgade og hovedfærdselsåre nord-syd gennem Nykøbing, Slotsgade-Langgade-Frisegade, ligger, hvor den altid har ligget. Det slot, der gav navn til den nordlige del af gadeforløbet, der igen har givet navn til det 21. århundredes omgivende byområde, Slotsgadekvarteret, blev solgt til nedrivning i 1767. Men fordi gadeforløbet er så intakt, har Nykøbing by en unik historisk dybde, og den for længst hedengangne middelalderlige købstad og det ligeledes for længst nedrevne slot giver gaden identitet og er nøglen til forklaringen på, hvorfor det indre Nykøbing ser ud, som det gør i dag.

I 1800-tallet havde Nykøbing en central placering på Lolland-Falster, også set i national sammenhæng med opbygning af en ny landbrugsbaseret industri efter landbo-reformerne i slutningen af 1700-tallet. I første halvdel af 1900-tallet var udviklingen præget af industri, handel og transport. Nykøbing fungerede som et naturligt centrum for det omgivende landdistrikt, men efter den økonomiske stagnation i kølvandet på energikrisen i 1973, fulgte befolkningstilbagegang for hele regionen. Nykøbing lå

Luftfoto af Vandmøllepladsen fra 2010. Foto: Guldborgsund Kommune.

som resten af Lolland-Falster langt fra de økonomiske vækstcentre i hovedstadsområdet og i Jylland⁴. Omkring 2000 satte Nykøbing kommune på Nykøbing som uddannelsesby med serviceprægede og mere vidensstunget erhverv og på vækst i de kulturelle og kunstneriske miljøer⁵.

Vandmøllepladsen

Statens Kunstfond gik i 2007 med ind i byfornyelsesprojektet gennem en skitsering og et forslag til udvikling af det byrum, der ligger midt mellem Torvet og Slotsbryggen. Kunstfonden udpegede arkitekterne Jordan og Steenberg⁶ til udarbejdelse af projektet. Arkitektfirmaet udviklede en helt ny trafikløsning, et såkaldt "shared space", i samarbejde med borgerstyregruppe, politi, kommune, handicapråd m.fl. og efter vejledning fra Viatrafik⁷. Arkitekterne de-

signede desuden et "megamøbel" i granit, der dels skulle visualisere vandmøllen, dels være udgangspunkt for at benytte pladsen og give mulighed for at fortælle kvarterets historier. Indhugget på pladsen er en stilisering af 1700-talsgrundplanen af Nykøbing slot og slottets beliggenhed på slotsholmen i deltaet for Tingsted Ås udmunding i Guldborgsund. Desuden er der indhugget en række årstal i granit. Årstallene er udvalgt i samarbejde med Museum Lolland-Falster, som vigtige nedslag i slottets og kvarterets historie.

Vandmøllepladsen blev indviet fredag den 6. november 2009. Pladsen, der ligger inden for det historiske slotsområde og få meter syd for Nykøbing Slots mure, er anlagt i et nutidigt formsprog efter principperne i et delt rum – et shared space, hvor den kørende trafik kan passere pladsen i begge

retninger ad Rosenvænget-Sundbystræde, og pladsen kan forlades ad Slotsgade dels mod både syd og nord og mod nordvest ad Gl. Toldbod mod havnen. Den kørende trafik sker på de gåendes præmisser, og derfor har pladsen status som et gågadeareal.

Vigtige årstal i slottets og kvarterets historie

1259 blev Nykøbings Sorte Grethe⁸, Margrethe Sambiria, enkedronning:

Nykøbing Slot var fra 1500-tallet og frem enkedronningsæde, men allerede i 1200-tallet spiller Christoffer I's enke, Margrethe Sambiria, en fremtrædende rolle som enkedronning i Nykøbing. Enkedronningen, der også var kendt som Husfruen til Estland eller Margrethe Sprænghest, var en stor personlighed⁹.

Valdemar Sejrs yngste sønner, Abel og Christoffer, blev hertuger, mens Erik blev medkonge allerede i 1232. Abel blev hertug af Sønderjylland, mens Christoffer blev hertug af Lolland-Falster. Christoffer hentede sin hertuginde i Pommern syd for Østersøen. Hertuginde Margrethe var datter af Fyrst Sambor fra Østpommern nær Elblag, heraf navnet Margrethe Sambiria. Margrethes mor var fra Mecklenborg. Efter Erik og Abels død blev Christoffer konge i 1252. Da Christoffer døde i 1259 var hans og Margrethes søn Erik, den senere Erik Klipping, der blev myrdet i Finderup Lade, kun 10 år gammel. Margrethe, der på grund af sin dristighed som rytterske kaldtes Margrethe Sprænghest, overtog formynderskabet og styrede riget for sin mindreårige søn. Hun holdt hof på Nykøbing Slot, hvor mange breve er underskrevet i hendes og Erik Klippings regeringstid. At hun var en ganske geskæftig dame fremgår af Vatikanets arkiver i Rom. Margrethes og Christoffers søn, Erik, var svagelig, men havde en rask og rørig søster. Margrethe

forespurgte derfor hos paven i Rom om muligheden for indførsel af kvindelig arvefølge i Danmark, men det er uvist om hun overhovedet fik svar.

En række breve, der udgik fra Nykøbing Slot, er underskrevet af Margrethe og vedrører Estland. Området var lagt under Danmark efter Valdemar Sejrs berømte korstog i 1219, med myten om Dannebrog, der faldt ned fra himlen. I 1266 fik Margrethe Estland og Virland til disposition, og betegnes derefter direkte som Husfrue til Estland. Margrethe døde på en rejse til Rostock i december 1282, og blev begravet i Doberan Klosterkirke i Mecklenborg.

1289: Nykøbing blev hærget af Marsk Stig og de fredløse:

Marsk Stig blev sammen med en række andre dømt fredløs for mordet på Erik Klipping i Finderup Lade i 1286. De fredløse flygtede ud af landet til Norge og stod i 1289 i spidsen for den norske konges togt mod Danmark. I slutningen af 1200-tallet var middelalderens sildefiskeri i Østersøen på sit højeste, og ikke mindst fiskerflåderne fra Nykøbing og Stubbekøbing på Falster foruden Stege på Møn havde et stort udbytte af sildefiskeriet og salget af nedsaltet sild på det store frihandelsmarked i Falsterbo i Skåne. Hansestaden Lübeck leverede salt, de lokale bødkere leverede tøndere, fiskerne leverede sild, og det hele blev handlet med den danske konges mønt. Umiddelbart før Skånemarkedet i sensommeren 1289 togte den norske konge Erik Præstehader med den norske flåde mod Danmark. Marsk Stig stod i spidsen for et lynangreb, hvor den norske flåde på bare fjorten dage afbrændte og hærgede mod en række havnebyer og borge langs Storebælt og Øresund. Nykøbings fiskerflåde blev brændt af, så det år blev det ikke til de sædvanlige gode indtægter på Skånemarkedet. Ved frilæggningen af Tingsted å i 2004 blev der fundet

både armbrøstpille og mønter fra Erik Menveds første regeringsår, der kan stamme fra netop Marsk Stigs angreb på Nykøbing Slot¹⁰.

1332: Christoffer II døde på Nykøbing Slot: Christoffer II startede som mange andre af middelalderens kongesønner som hertug af Lolland-Falster under sin bror kong Erik Menved fra 1289. I 1320 efterfulgte Christoffer sin bror på tronen som Danmarks konge. Christoffer var meget aktiv i Nordtyskland. Han blev blandt andet anerkendt som lensherre af fyrstedømmet Rostock. Christoffer finansierede de nordtyske eventyr gennem udskrivning af ekstra skatter og gennem udstedelse af underlødige mønter, de såkaldte borgerkrigsmønter¹¹, der var penninge af kobber. Penningene, der oprindeligt havde været af sølv, blev udmøntet af ringere og ringere metal, så kongens skatkammer kunne indkassere overskuddet ved de hyppige pengeombytninger, der gjorde de gamle mønter værdiløse. I 1332 blev der i Bregninge ved Horbelev nedgravet en lille skat med 4340 mønter slået under Erik Menved og Christoffer II. Ikke senere end 1335 blev der i Systofte øst for Nykøbing nedgravet en af Danmarks allerstørste møntskatte med ikke mindre end 30.258 mønter, der vejede langt over 30 kg. Der blev udstedt mønter ved flere møntsmedjer rundt omkring i landet. På Sjælland var hovedudstedningsstedet Roskilde, men i perioder blev der også udstedt mønter i Saksøbing på Lolland. Den hårde beskatning var en af årsagerne til, at der udbrød regulær borgerkrig i Danmark mellem kongen og nogle af landets stormænd allieret med holstenske grever. Christoffer flygtede med de slunkne rester fra det kongelige skatkammer til Nordtyskland sammen med dronning Eufemia og sin søn Valdemar, den senere Valdemar Atterdag. Christoffer optog et større lån og vendte

tilbage til Danmark med en hær for at starte en opstand. Men ingen danskere sluttede sig til ham.

I 1329 var landet reelt delt mellem flere stormænd, der havde modtaget dele af landet som pantelen. Christoffer II's halvætter Grev Gerhard af Holsten havde Jylland, Fyn og øer under sig. Christoffer II's halvbror Grev Johan den Milde af Holsten-Plön havde Skåne, Sjælland og øer under sig. Da der udbrød stridigheder mellem Gerhard og Johan, tog Christoffer II Johans parti, og Christoffer anerkendtes som konge øst for Storebælt. Johan og Christoffer besejredes dog i november 1331 af Gerhard i nærheden af Slesvig, og Christoffer flygtede til Saksøbing, efter at have sat hele Danmark i pant. I Saksøbing blev Christoffer overfaldet af tyske riddere og slæbt som fange til Ålholm Slot. Grev Johan løslod Christoffer, der døde 2. august 1332 på Nykøbing Slot¹². Og så en oplysning til den opmærksomme læser, der har begivet eller begiver sig til Vandmøllepladsen for ved selvsyn at betragte de indhuggede årstal: Der blev i 2009 mejslet en fejl i granit, der er nemlig indhugget 1352 i stedet for 1332.

1419: Kongen gav jord til kirken uden for byen:

I langt de fleste middelalderlige købstæder er den middelalderlige sognekirke bevaret på byens torv, men ikke i Nykøbing.

Den nordiske unionskonge Erik af Pommeren gav i 1419 franciskanermunkeordenen, de såkaldte ”gråbrødre”, jord til et kloster uden for byen Nykøbing Falster¹³. Klosteret blev opført i tilknytning til et Skt. Nikolaj kapel, som blev brugt indtil kirken stod færdig som den sidste del af klosteranlægget. Allerede i 1429 var klosteret i stand til at huse forhandlinger mellem den danske konge og hansestæderne. 11 biskopper optrådte som mæglere under forhandlingerne.

I modsætning til Nykøbing Slot var klosteret neutralt område.

I forbindelse med reformationen, der i Nykøbing allerede fandt sted i 1531, forlod munkene klosteret. Kong Frederik I overdrog klosterkirken til byen som sognekirke på betingelse af, at ”Vor Frue” kirke på torvet blev revet ned. Klosterets vestfløj blev også overgivet til byen. Vestfløjen fungerede i flere hundrede år som rådhus, katedralskole, arrest og på et tidspunkt også teater.

Mens Frederik II’s enkedronning, Sophie, havde Nykøbing Slot som enkesæde, fik kirken indbygget hvælvinger. Enkedronning Sophie skænkede også altertavlen til kirken samt en mecklenborgsk anetavle på ikke mindre end 33 kvadratmeter. Anetavlen viser 63 brystbilleder med våbenskjolde og navneoplysninger på Dronning Sophies forfædre i 5 generationer¹⁴.

1507: Kong Hans sluttede fred med hansestæderne – den såkaldte Nykøbing Reces:

Igennem det meste af middelalderen var den danske kongemagt i en evig konflikt med Lübeck og de øvrige hansestæder om indflydelsen på og magten over Østersøhandlen. Kong Hans var som nordisk unionskonge også blevet kronet som svensk konge, meget mod de danskfjendtlige svenske herremænds ønske. Kong Hans’ dronning, Christine, blev på et tidspunkt taget som svensk gidsel, og kong Hans krævede derfor, at hansestæderne stoppede deres handel med Sverige. Det ville Lübeck ikke være med til. Kong Hans konfiskerede derfor al lybsk ejendom i Danmark og arresterede de lybske købmænd, han kunne få fat på. Dronning Christine blev løsladt i 1505, og i 1507 underskrev Lübeckerne en aftale om blokaden mod Sverige på Nykøbing Slot¹⁵. I 1509 gik Sverige med til en våbenstilstand, men den holdt kun et år, indtil Lübeck i 1510 erklærede Danmark

krig, fordi kong Hans havde tilladt blandt andet hollandske skibe at passere Øresund, og dermed konkurrere om handlen i Østersøen. Derfor plyndrede Lübeckerne de danske kyster, og Sverige gik med ind i krigen på Lübecks side. Men kong Hans satsede på en udbygning af den danske flåde, blandt andet med skibe bygget på værftet Engelsborg på Slotø i Nakskov fjord. I løbet af et år var både den lybske flåde og den svenske flåde knust af den danske flåde, og Danmark havde nu herredømmet over Østersøen.

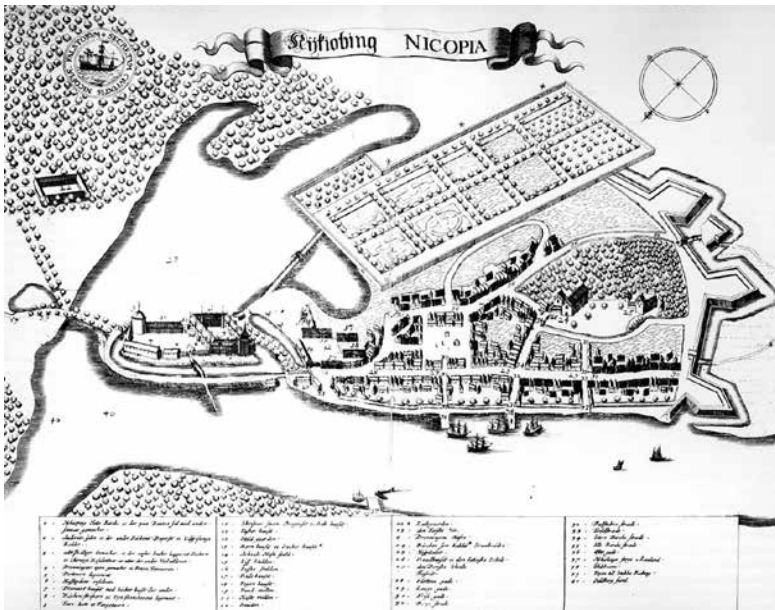
1588: Frederik II døde og dronning Sophie blev enkedronning:

Sophie af Mecklenborg¹⁶ blev som 15-årig dronning af Danmark, da hun blev gift med sin 38-årige fætter, den danske kong Frederik II, i 1572. Sophie var datter af Ulrik af Mecklenborg og den danske prinsesse Elisabeth. I forbindelse med giftermålet blev det aftalt, at det gamle middelalderlige slot i Nykøbing skulle bygges om, så det som enkesæde ville være et moderne fyrstehof værdigt. Indtægterne fra krongodset på Falster skulle indgå i Sophies ”livgeding”, det vil sige hendes enkepension.

Sophie og Frederik fik syv børn. Den ældste søn, Christian, blev konge under navnet Christian IV som kun 11-årig, da Frederik II døde i 1588. Sophie, der både var en dygtig administrator og økonom, havde gerne både påtaget sig den fortsatte opdragelse af Christian og rigets førelse, men hun røg uklar med rigsrådet og blev bedt om at tage ophold på sine besiddelser på Falster.

Sophie boede på Nykøbing Slot til sin død i 1631. Som enkedronning forvaltede Sophie godset på Falster så godt, at hun skabte sig en formue på kvægekspert og lånevirkksomhed. Hun udviklede det falster-ske landbrug og skovbrug, og anlagde mejerier og dambrug til datidens delikatesser, karper.

Resens kort over
Nykøbing fra 1677.

1594: Nykøbing Slot genopstod som renæssanceslot:

Slottets historie går tilbage til middelalderen, hvor der ved Tingstedåens udløb lå en fæstning. Herfra administrerede kongemagten de danske besiddelser i Estland. Fæstningen blev senere ombygget til et firefløjet slot i nederlandsk renæssancestil som enkeresidens til Frederik II's hustru Sophie af Mecklenborg¹⁷. Umiddelbart inden sin død i 1588 havde Frederik nået at godkende arkitektens planer for ombygningen af slottet. I 1594 var slottet færdigt.

I 2004 blev der i forbindelse med anlæggelsen af Slotsbryggen fremdraget spændende genstande fra slottet i tusindtal, som vidner om det liv, der blev levet på slottet i en årrække. I renæssancen var Nykøbing en stor administrationsby kun overgået af København, og Nykøbing Slot var et topmoderne renæssanceslot på linje med Kronborg og Frederiksborg. Byen nød godt af sit fyrstehof. Slottet genlød af den nyeste

musik fra Europas bedste musikere, og de kongelige brugte for eksempel formuer på datidens dyreste luksus, tulipaner. Et enkelt løg kostede en årsløn.

1634: Kronprinsparret, den udvalgte prins Christian og Magdalena Sibylla, tog ophold på Nykøbing Slot:

Den danske kronprins Christian holdt i 1634 det mest overdådige bryllup i Danmarkshistorien bryllup med prinsesse Magdalena Sibylla af Sachsen i København. Efter brylluppet tog kronprinsparret ophold på Nykøbing Slot, der havde stået tomt siden Christians farmor, enkedronning Sophie, var død i 1631. Kronprins Christian var livsnyder og kunstsamler med en brændende interesse for kultur, kunst og historie. Han havde et af Europas bedste musikensembler og guldhornet fra Gallehus i sin kunstsamling.

Mens kronprinsparret boede på Nykøbing Slot blev Nykøbing befæstet med bastioner og voldgrave¹⁸. En ny kuskstald, der blev

bygget til Kronprins Christian i det, der i dag er Rosenvænget, er den eneste bevarede bygning fra slottet, der blev nedrevet i 1767. Prins Christian døde på en kurrejse til Bøhmen i 1647 og nåede aldrig at blive konge.

1716: Zar Peter den Store på besøg på Nykøbing Slot:

Natten mellem den 14. og 15. juli ankom Zar Peter den Store med sin flåde til Falsters sydspids og overnattede på Gedesby kro. Den næste dag ankom han i hestevogn til Nykøbing, hvor han blev modtaget på slottet. Om eftermiddagen sejlede han fra slottet ud på Guldborgsund for at møde sin flåde og steg sammen med den i land på Færgebroen for enden af Færgestræde. Her spiste han om aftenen på Færge- og postkroen, der i dag, til minde om den begivenhed hedder Czarens Hus¹⁹. Et af Nykøbings vartegn, Mogens Bøggilds Bjørnebrønd på Torvet, minder også mere end 200 år efter om den ”russiske bjørn”s besøg i byen.

1767: Nykøbing slot blev solgt til nedrivning på en offentlig auktion:

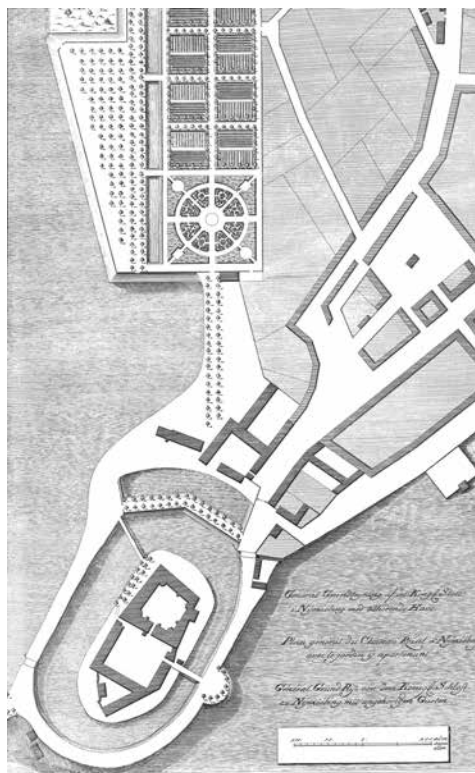
I sidste halvdel af 1700-tallet var statskassen tom. Over hele landet blev der solgt ud af statens faste ejendom. På Falster blev krongodset udstykket til ti godser, der blev solgt på auktion i 1766. Broderparten af de ti godser dominerer den dag i dag det åbne land på Falster: Orenæs, Skørringe, Corselitze, Orupgård, Valnæs, Vennerslund og Gedsergård.

I 1767 kom turen til slottet²⁰, der ikke længere blev brugt til enkesæde, og som var forfaldent, fordi det var dyrt at vedligeholde. Slottet blev simpelthen solgt til nedbrydning på en offentlig auktion som genbrugsbyggemateriale. Noget af det eneste, der ikke kunne genbruges som byggemateriale, var murkernen i det gamle middelalderlige fæstningstårn. Den såkaldte ”Fars Hat”, der i renessancen var blevet brugt som fangetårn el-

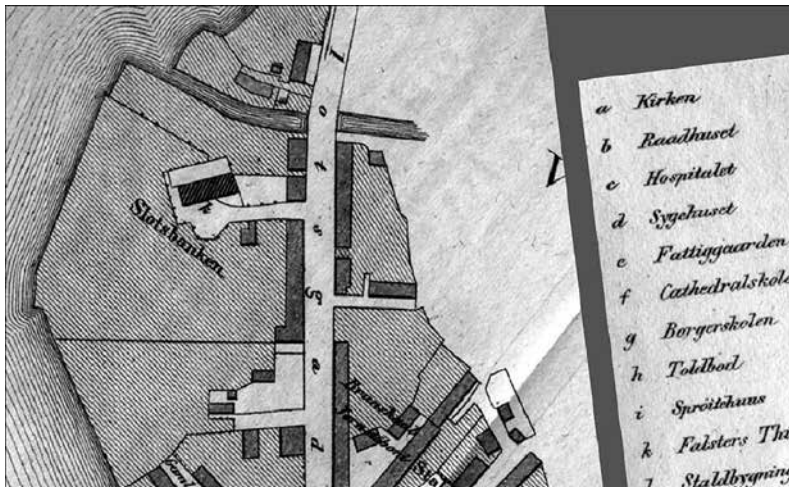
ler fængsel. Derfor blev resten af murkernen stående. Murresten er i dag mere end 200 år efter bevaret på stedet som en fredet ruin lige syd for den frilagte Tingsted å ved siden af biografen. Med tomten efter det nedrevne slot havde Nykøbing fået en helt ny stor byggemodningsplads, hvor der var blevet plads til 1800-tallets industribyggeri, som for eksempel jernstøberiet Brunshåb, der blev etableret på den sydlige del af Slotsholmen²¹.

1872: Den store stormflod ramte Falster den 13. november:

Lolland og Falster blev sammen med resten af den vestlige Østersø ramt af en katastrofal stormflod om morgenen den 13. november 1872²². I forbindelse med vind

Den danske Vitruvius, 1735.

Traps kort over slotsområdet i Nykøbing omkring 1900.

af orkanstyrke steg vandet tre meter over dagligt niveau. Østersøen brød gennem digerne i de inddæmmede områder, der udgør næsten 10 % af øernes areal. 52 mennesker omkom på Falster og 28 på Lolland. Efterfølgende er der bygget diger langs Lollands og Falsters sydkyster i 4 meters højde.

1970: Kommunalreformen:

Kommunalreformen²³ i 1970 betød, at der ikke længere var forskel på købstads- og landkommuner. På landsplan svandt antallet af kommuner ind fra omkring 1300 til 277. Efter den seneste kommunesammenlægning i 2007 er der nu kun 98 kommuner.

Købstaden Nykøbing blev i 1970 hovedby i den nye Nykøbing kommune, der udover Nykøbing omfattede Tingsted og Systofte sogne samt dele af Ønslev og Idstrup sogne foruden Toreby sogn på Lolland. I 2007 blev Nykøbing kommune lagt sammen med Sydfalster, Nørre Alslev, Stubbe-købing, Nysted og Saks-købing kommuner til Guldborgsund Kommune med administrativt hovedsæde i Nykøbing.

Med kommunalreformen i 1970 blev de gamle Maribo og Præstø amter lagt sam-

men til Storstrøms Amt med administrativt hovedsæde i Nykøbing. Med sammenlægningen af amterne til større regioner i 2007 overtog Guldborgsund kommune det tidligere Storstrøms Amts bygninger i den nordlige del af byen som rådhus.

Fremtiden for Historiegaden

I Guldborgsund Kommunes kommuneplan for 2013 til 2025²⁴ udtrykkes ønske om at styrke Slotsgadeforløbet, samtidig med en gennemførelse af et forskønnelsesprojekt for Slotsruinen "Fars Hat"²⁵. Nykøbing Slot er det naturlige omdrejningspunkt i fortællingen om byens historiske gadeforløb Slotsgade-Langgade-Frise-gade. I kommuneplanen præsenteres navnet *Historiegaden*. For at gøre fortællingerne om gaderne mere synlige for nykøbingenserne og byens besøgende, opstilles fem pylonskilte mellem Torvet og Slotsbryggen. Historiegadeforløbet indbefatter som nævnt Frisegade, som i lige så høj grad har spændende fortællinger om Nykøbing at byde på, og det er ønsket, at der i denne ende af *Historiegaden* senere bliver opsat "svævende" informationsskilte på udvalgte huse. Der er

mindre plads mellem vej og huse i Frise-gade, og det er derfor ikke muligt at opstille pylonskilte her.

Pylonskiltene er udviklet og designet af ETN Arkitekter. De er fritstående pyloner, der monteres i fortovsbelægningen. Skiltene anvender solenergi og oplyses svagt om aftenen. Ved hjælp af en bevægelses-sensor stiger lysintensiteten i skiltet, når forbipasserende nærmer sig skiltet. Det giver en fornemmelse af at gå side om side med historien, idet de primære illustrationer er personskikkelser næsten i fuld størrelse. Skiltene indeholder korte tekster og illustrationer med forskellige vinkler på slottets tilstedeværelse i Nykøbing, og de er oversat til både tysk og engelsk.

De fem skilte opstilles på Torvet ved Bjørnebrønden, på Grønttorvet, på Vandmøllepladsen, midtvejs i Slotsgade ved det tidligere Ting- og Arresthus og ved Slots-brygger ud for slotsruinen.

Tages der udgangspunkt i Torvet, handler det første skilt om zar Peter den Stores besøg i Nykøbing i 1716. Skiltet placeres, så der, både gennem det og bag det, er frit udsyn til såvel Bjørnebrønden, symbolet på den russiske bjørns besøg i byen, og til hjørneejendommen Czarens Hus, der er navngivet efter samme.

Det næste skilt placeres på Grønttorvet, der ligger, hvor den tidligere middelalderlige kirkegård lå i tilknytning til den middelalderlige sognekirke Vor Frue Kirke på Torvet. Det er også i nærheden af Grønttorvet, at man tidligere kom til grænsen mellem slottets område med de mange forskellige tilhørende bygninger og den øvrige by. I muren på Slotsgade 15 er der opsat en plade, der markerer den daværende grænse mellem slot og by.

På Vandmøllepladsen er årstallene indhugget i granit i fokus på det nye skilt. Årstallene, der indtil nu har indbudt til gæt-

Her omkring år 2000 er Tingsted Å rørlagt som Strandboulevarden.

Her ses placeringerne af de fem pyloner, som opstilles i Historiegaden. Illustration: ETN Arkitekter.

terier, spekulationer og videre udforskning andetsteds for de allermest interesserede, bliver nu afsløret og forklaret på det tredje af de fem skilte i *Historiegaden*. Her skal der blot henvises til de uddybende fortællinger ovenfor.

Det fjerde skilt – ud for Ting- og Arresthuset i Slotsgade – handler om den tidlige

middelalderborg og det senere renæssanceslot, og om betydningen af hoffets tilstedeværelse i byen. Såvel som det beskrives på skiltet på Vandmøllepladsen, hvordan hoffets tilstedeværelse for eksempel resulterede i rent vand til ikke kun slottet men hele byen, er det også naturligt, at Nykøbing oplevede stor vækst i årene, hvor de

kongelige havde bopæl på slottet. Hen over cykelstien er der i belægningen lavet en markering skråt på tværs, som markerer, hvor en af slottets mure gik.

Det sidste skilt – eller det første, om man vil – er viet til historien om enkedronning Sophie: Barnebrud, mor til Christian IV, forretningstalant. Bag skiltet og gennem det, ses den sidste synlige rest af slottet, *Fars Hat*, som et punktum – eller et startskud – til en tur gennem Nykøbing på slottets tid.

Planerne for forskønnelsen af *Fars Hat* indebærer blandt andet en markering af det en gang så mægtige tårn omkring den fredede ruinrest og en grundigere fortælling om borgen og slottets udvikling. Derudover vil der blive skabt større sammenhæng med biografen og det øvrige Slotsbryggen med en fornyelse af belægningen og en tilretning af træer og buskads på hele forløbet mellem vejen og biografbygningen.

Byens hus?

I perioden 26. juli til 31. december 2013 kan man på Museum Lolland-Falsters afdeling i Nykøbing, Falsters Minder, opleve særudstillingen *Hvad kan vi gøre for dig?* Udstillingen afprøver forskellige måder at formidle historiske emner på, og præsenterer ETN Arkitekters og museets planer for de fremtidige fysiske rammer for hele Czarens Hus-komplekset. Det vil sige hjørneejendommen, kaldet Czarens Hus, den tilstødende ejendom i Laggade 2, kaldet Krag snaps Hus, samt Færgestræde 1A med Den gamle Købmandshandel, byens turistinformation og indgang til museet, også kaldet Hotellet. I forslaget er der indtænkt nye funktioner som for eksempel mulighed for afholdelse af konferencer – Czarens Hus-komplekset skal være *Byens Hus*. En af grundtankerne i forslaget er at åbne den nye indgang, i den ikke-fredede sidebygning, op i sine fulde tre etager, og her

skabe et centrum i huset, som de besøgende vil gå til og fra, når de besøger udstillinger, garderobe, butik med mere.

Endnu et skridt hen imod at få markeret det historiske knudepunkt i byen ville være atter at lade Czarens Hus træde ud på Torvet. Dette kunne ske i forbindelse med en nytænkning af Torvet. Ved at forlænge Torvet med et såkaldt shared space, som strækker sig hen over gaden, hvor Slotsgade og Laggade mødes, og akkurat ned forbi indgangen til turistinformation/museum/købmandshandel i Færgestræde, vil man i langt højere grad kunne få en oplevelse af et samlet knudepunkt i byen med den historiske hjørneejendom og den øvrige historiegade koblet sammen med handelen på Torvet. Effekten vil være et større, men mere sammenhængende, torv samt mere bevægelse hele vejen henover torvet og videre ud i Historiegaden og ind på byens museum.

Men hvad skal museet udstille, når de fysiske rammer er kommet på plads og giver nye og endnu uanede muligheder? Og ikke mindst *hvordan* skal vi udstille? Udstillingen *Hvad kan vi gøre for dig?* tager, med mulige fremstillinger af forskellige emner og spørgsmål til de besøgende, hul på en brugerundersøgelse, hvis resultater kommer til at indgå i den nært forestående udvikling og modernisering af Falsters Minders udstillinger.

Anna-Elisabeth Jensen, arkæolog, mag. art. et cand.mag. Har som kulturhistoriker arbejdet med kulturlandskabsudvikling og kulturmiljøer siden 1970'erne. De sidste mere end 20 år som museumsinspektør på Lolland-Falster. Siden 2009 souschef på Museum Lolland-Falster. Katha Qvist er etnolog og museumsinspektør i Museum Lolland-Falsters nyere tids team.

Noter

1. Helle Nysted Andersen: Kulturarv som et aktiv i byfornyelse. Indenrigs- og Socialministeriet 2009.
2. Guldborgsund Kommune 2007: Byliv og partnerskab. Slotsgadekvarteret frem mod 2012.
3. Georg Nørregaard: Nykøbing på Falster gennem tiderne bd. 1-2 Nykøbing F. Kommune 1977-78.
4. Miljøministeriet 1993: Nykøbing F. Kommuneatlas.
5. Nykøbing F. kommune 2000: Forslag til Kommuneplan 2000-2012.
6. 24. juli 2013 http://www.steenbergarchitects.dk/Planlaegning/Vandmoellestraede_Pladsen
7. Shared space for alle pengene s.130 -131 i 66 nyere byrum – et inspirationskatalog. Ministeriet for by, bolig og landdistrikter 2012.
8. Anna-Elisabeth Jensen: Nykøbings Sorte Grethe i Skrøner fra middelalderen. Museumsrådet i Storstrøms Amt 2000.
9. Anna-Elisabeth Jensen: The Nykøbing Castle – a 13th century queen dowager seat with connections across the Baltic Sea s. 127-131 i Expansion --- Integration? Danish-Baltic contacts 1147-1410 AD.; Vordingborg 2009.
10. Niels Chr. Rasmussen. Bidrag til Nykøbing Slots Historie efter trykte kilder Nykøbing F. Kommune 1989. Jens Christian Moesgaard og Benny Staal: Møntskat fra Marsk Stigs angreb på Nykøbing Falster i 1289? Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad 2005.
11. Gunnar Gade efter Georg Galster og Kirsten Bendixen: Møntfund fra Lolland-Falster Sparekassen Nykøbing F. 1973.
12. Holger Hjelholt: Falsters Historie bd.1 1934.
13. Vivian Etting (med bidrag af Peter Vemming Hansen): Et ben i hver lejr. Museet Falsters Minder 1989.
14. Otto Norn: Nykøbing Kirke på Falster. Nationalmuseets Blå Bøger. 1945. Georg Nørregaard: Nykøbing på Falster gennem tiderne bd. 1 Nykøbing F. Kommune 1977.
15. Holger Hjelholt: Falsters Historie bd. 1 1934.
16. Helene Strange: Sofie af Mecklenborg Lolland-Falsters Historiske Samfunds Årbog 1933. Georg Nørregaard: Nykøbing på Falster gennem tiderne bd. 1 Nykøbing F. Kommune 1977.
17. Palle S. Schiellerup: Nykøbing slot – historisk set. Lolland-Falsters Historiske Årbog 1994.
18. Henrik Hertig 1988: Resen, Peder Hansen: Atlas Danicus 5 Lolland-Falster-Langeland-Tåsinge-Ærø-Als.
19. Liselotte Mygh, Søren Lundqvist: Czarens hus: Fra gæstgiveri til museum og restaurering. Museet Falsters Minder 1998.
20. Thurah, Laurids de Den danske Vitruvius bd 1-3 1. udg. 1746-49 Fotografisk optryk 1976.
21. Georg Nørregaard: Nykøbing på Falster gennem tiderne bd. 1-2 Nykøbing F. Kommune 1977-78.
22. Kaj Dreijer: Stormflod 1872 november den 13. s. 14-15 i Landvindingslaget Bøtø Nor 1860-2010. Viggo Larsen: Stormfloden i 1872. Lolland-Falsters Historiske Samfund Årbog, 1972, s. 91-106.
23. Allan Tønnesen: Oppe på rådhuset: en historie om rådhusene i Guldborgsund Kommune gennem tiderne Årbog nr. 25 udgivet af Kulturmindeforeningen og Museet Falsters Minder 2006.
24. Kommuneplan 2013-2025 Del 1 Indsatser og hovedstruktur Guldborgsund Kommune 2013.
25. Leif Plith Lauritsen: Borgen før Nykøbing Slot. Lolland-Falsters Historiske Samfund 2011.

De gamle byvåbener og kommunernes nye

Af Thomas W. Lassen

Med ét slag ændredes i 2007 det danske samfunds visuelle udtryk. Den 1. januar dette år trådte nemlig den nye kommunale strukturreform i funktion. Amterne blev nedlagt, og nye store kommunale sammenlægninger blev en realitet. Mangeårig administrativ tilpasning gik forud, og pågår stadig, og rigtignok var de gamle købstadskommuner allerede som begreb gledet ud ved kommunalreformen 1970, men det var dog fortsat de gamle hovedbyer, der udgjorde hovedstammen i den kommunale struktur. Derfor var det også de fleste steder de gamle købstæders byvåbener, der i århundreder havde betydet lokalt sammenhold og fællesfølelse, der var videreført som kommunevåbener. Kommunevåbenerne var et broget skue og et festligt indslag i bybilledet og i landskabet, og der udvikledes over årtierne efter 1970 en lang række nye våbener for de kommuner, der ikke havde et gammelt byvåben som kendetegn og samlende symbol.

Men alt sammen blev det afskaffet ved strukturreformen 2007. Mange steder omfatter de nye storkommuner flere gamle købstæder foruden de omkringliggende tidligere primærkommuner, og kommunenavnene ændredes, så det ikke længere var hensigtsmæssigt og relevant at benytte de gamle byvåbener og kommunevåbener. For

hovedparten af de gamle købstæder var det århundredgamle symboler, der med ét gik ud af brug, og en del af den fælles identitet, der blev sløjet. Overalt forsvandt de gamle våbener fra offentlige bygninger og i de kommunale forvaltninger. Byskiltene med byvåbnene er et andet eksempel. Og rundt langs landevejene blev der langt mellem kommuneskiltene med kommunevåbnene, der markerer, at nu kører man ind i en ny kommune, både som oplysning for lokale og turister. Danmark blev en seværdighed fattigere.

Naturligvis blev der med henblik på de kommunale ændringer i tiden frem mod 2007 udformet nye våbener, som det også gælder for Lolland kommune og Guldborgsund kommune; men alt for mange steder valgte man kedelige logoer eller blot særlige skrifttyper, som nyt mærke, i stedet for at skabe nye spændende våbener efter de heraldiske principper. Lolland og Guldborgsund har dog bevidst valgt mere traditionelle udformninger, med godt resultat.

Segl og våbenskjold

Byvåbenet var tidligere det ydre tegn på købstadsværdigheden for vores ældste byer, og sammen med byens segl hørte det med til de kongelige privilegier og godkendelse af byernes handelsrettigheder. På samme

måde som ved kongens tildeling af våben-skjolde til adelige riddere, blev der også til byerne udstedt dokumenter med tegning og bemaling af det fastsatte motiv, som byen skulle bruge i sit segl og våben. Tidligt udviklede der sig særlige regler for farver og figurer, og for beskrivelsen af våbenmærker og våbenskjolde, der er det der kaldes heraldik, som det kendes i Danmark tilbage i 1200-tallet. For byernes vedkommende skal vi dog frem til 1400-årene før der findes bevaret kongelige bevillinger med beskrivelse af byvåbener med farver, men seglstemplerne ved vi har eksisteret længe før. Og det er da også fra byseglene at vi har de tidligste eksempler på de særlige kendemærker for byerne i vores landsdel.

At sætte sit segl under et brev eller dokument var i ældre tid den retsgyldige bekræftelse på brevets indhold, og underskriften havde ikke samme betydning som i dag; og ikke blot enkeltpersoner havde eget seglstempel i form af f.eks. en signetring. I middelalderen havde således konger og adelsmænd, bisper og klostre, byerne,

borgere og håndværkerlav osv. eget segl, med dets særlige billede eller symbol. Let genkendeligt for alle, også for dem der ikke kunne læse.

Ældst blandt de bevarede Lolland-Falsterske bysegl er Nakskovs, der kendes tilbage fra 1351, tæt fulgt at Stubbekøbings store segl, der findes som hængende segl under et dokument fra 1367. For så vidt angår alderen på selve seglbilledet, anses Nakskovs segl for det ældste efter den heraldiske udformning, men også Nysteds tidligste segl må være udført engang i 1300-årene, skønt først bevaret i aftryk fra 1535.

Når vi i dag tænker på byvåbenerne er farverne og farvelægningen en vigtig del af udformningen og genkendeligheden. Der kan da heller ikke være tvivl om at købstædernes byvåbener har været benyttet som malede våbenskjolde med farver på, og ved de få kongelige godkendelser af byvåbener som vi kender til, gives der som nævnt tilladelse til at benytte våbenet både som skjold og som segl. Det er dog kun meget lidt der findes bevaret af vidnesbyrd om våbenernes farver i ældre tid, også set på landsplan, men for Sakskøbing findes der en beskrivelse af farverne på byvåbenet fra så langt tilbage som fra 1654.

Vi skal frem til slutningen af 1800-tallet før der for alvor kommer gang i brugen af farvelagte våbener for byerne. Det er arkivaren Anders Thiset (1850-1917) fra Rigsarkivet, som vi kan takke for denne fornyede interesse for byvåbenerne, da Thiset i forbindelse med statslige byggeforetagender omkring 1890 indsamlede oplysninger til brug for en landsdækkende oversigt over byvåbenernes udformning, på baggrund af de gamle seglmotiver. Undersøgelserne offentliggjordes i *Tidsskrift for Kunstindustri* i 1893, og der gives her forslag til nyttegning og farvelægning af samtlige købstæders våbener. Med baggrund i An-

Den tidligste udformning af Nakskovs bysegl er landsdelens ældste segl. Her vist i afstøbning i voks efter segl fra 1367 i Staatsarchiv Lübeck. Voksseglet findes i Lolland kommunes Stadsarkiv. TWL foto.

Sølv- og guldsmedenes bymærker, som tidligere blev brugt sammen med mesterstemplerne, er bittesmå gengivelser af byvåbenerne. Her eksempler fra 1700-tallet på mærker for Nykøbing og Maribo, Nakskov og Nysted. Sølvmærkerne er vist i ca. 4-dobbelt størrelse, efter tegninger i Danske Sølvmærker, udg. 1982.

ders Thisets tegninger ses det, at brugen og benyttelsen af byvåbener breder sig hurtigt landet over. Oprindelig var Thisets opgave at fremkomme med forslag til keramiske relieffer til udsmykning af landsarkivernes nye bygninger, opført 1891-1893, og tilsvarende relieffer findes også med Maribos byvåben og på det gamle rådhus i Nykøbing. Serier med byvåbener blev hurtigt populære som dekoration i forskellige materialer på en lang række byggerier, både som landsdækkende serier og for de enkelte egne af landet, og selvfølgelig i hver af købstæderne. Alle steder med baggrund i Thisets tegninger, som standard for udformningen. Thiset nytolkede seglenes motiver i heraldiske våbentegninger, og de gamle runde seglbilleder blev omformet til farvestrålende våbenskjolde.

For selvfølgelig skulle der farver på, som Thiset som nævnt også kom med forslag til, med udgangspunkt i de få spredte oplysninger om farverne på de enkelte byvåbener. Ikke blot for udformningen af våbentegningerne, men også for farverne blev Anders

Thiset således normgivende, stort set alle steder i landet.

Det var tidligere normalt at nye købstadsvåbener blev godkendt ved kongelig resolution, men vi skal frem til 1936 før der blev oprettet en særlig registrering af godkendte kommunevåbener og segl, med godkendelse ved Indenrigsministeriet, og indregistreringen skulle offentliggøres i Statstidende.

Hovedparten af de gamle købstadskommuner fik herefter registreret deres segl og våben, det gælder således Maribo, Nakskov, Nykøbing, Nysted, Rødby og Saks-købing, alle med offentliggørelse i Statstidende i marts 1938. Stubbekøbing derimod var nok i 'forhandling' om ny udformning af byvåbenet i 1938, men den officielle, offentliggjorte indregistrering af våbenet fandt først sted i 1963. De godkendte og indregistrerede byvåbener kunne lovmæssigt videreføres i de kommuner, der ved kommunesammenlægningen i 1970 videreførte købstadskommunens navn, hvorved de gamle byvåbener blev ophøjet som of-

ficielt kommunevåben, uden at ny registrering var nødvendig. Ved senere lovændring er Indenrigsministeriets godkendelse bortfaldet, og registreringen overgået til Patent- og Varemærkestyrelsen.

I det følgende vil de Lolland-Falsterske byvåbener og kommunevåbener blive præsenteret, således som de blev benyttet frem til 2007. Rækkefølgen er kronologisk for variationens skyld, med de ældste kendte bysegl og byvåbener først, og for kommunernes vedkommende efter 1970, i forhold til den offentlige indregistrering og ibrugtagning. Benyttelsen af våbenerne i forskellige materialer og udformning er uendelig mangfoldig, og i oversigten her er lagt vægt på den motiviske udformning og historien om de enkelte byvåbener og kommunevåbener.

De ensartede farvegengivelser af de 13 kommuners våbener, som følger sidst i artiklen, er hentet fra Sven Tito Achen's bog *Danmarks Kommunevåbener*, udgivet 1982. Byvåbenerne vil i øvrigt også kunne ses i samme forfatters oversigt i *Hvem-Hvad-Hvor* 1961 (Politikens Forlag), med tidligere versioner af enkelte våbener, før nyttegning i 1970'erne.

De ældre tegninger af byseglene er af maleren J. Th. Hansen, og benyttet som gennemgående illustrationer i 3. udg. (1899) og 4. og 5. udgave af den topografiske håndbog *Trap: Danmark*. Segltegninger efter originaldokumenter er hentet fra bd. III af *Danmarks Gamle Købstadslovgivning*, udg. 1955, hvor tegningerne er udført af senere kgl. våbenmaler Aage Wulff, der også stod bag flere af kommunevåbenernes udformning i 1970'erne.

Den ældste samlede oversigt over de danske byvåbener findes i Resens Atlas, hvor seglene er vist i naturlig størrelse på de store byprospekter der hører til værket, som udgivet 1677. For flere byer vises seglene i forskellige versioner, på baggrund af

Resens indsamlede oplysninger fra købstæderne. Der henvises stedvis i det følgende til enkelte oplysninger i Resens *Atlas Danicus*.

Købstædernes våbenmærker blev også tidligt brugt i stærkt formindsket form, og meget forenklet, som markering af guld- og sølvsmedearbejder fra de enkelte byer. Sådanne mærker kendes også fra de Lolland-Falsterske købstæders sølvsmede og guldsmede.

Nakskovs bysegl som benyttet i 1584 ved arvehyldningen for Christian IV. Her efter tegning i Trap: Danmark.

Nakskov købstad

Allerede fra 1200-årene kendes Nakskov som købstad, og de tidligst kendte privilegier er givet af kong Erik Klipping i 1266, og i 1274 gives borgerne de samme rettigheder, som andre købstæder har. Byens segl i ældst kendte udformning er bevaret som aftryk på et pergamentsbrev fra 1351 og har indskriften: SIGILLVM CIVIVM DE NAKSCOG, der betegner seglet for borgerne i Nakskov. Seglbilledet viser et frodigt træ over bølgelinier, og måske er det træets stiliserede rodnet, der har givet anledning til det, der senere er opfattet som en ørneklø ved siden af træet (jfr. foto efter seglaftryk 1367). På byens segl fra 1584 ses ørnekløen tydeligt, og det gælder også alle efterfølgende udgaver af seglet. Et fornemt seglstempel fra 1635 er bevaret i stadsarkivet, med seglet graveret

*Nakskovs bevarede segl-
stempel dateret 1635,
med byvåbenet graveret
i sølv, findes i Lolland
kommunes Stadsarkiv.
På skaftholderen læses,
foruden årstallet, også
navnene på byens borg-
mestre: Mats Bergen og
Nels Nelson. TWL foto.*

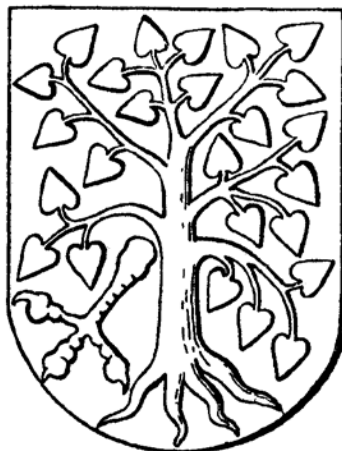

i sølv og med navnene for byens dengang 2 borgmestre. Seglene fra forskellig tid er tydeligvis kopieret efter hinanden, så ørnekløen skifter side, og ses både til højre og til venstre for træet. Udformningen som våbenskjold er af A. Thiset omkring 1890 beskrevet som et grønt træ på sølv/hvid baggrund, og ørnekløen rød ved træets højre side.

Nakskov kommune

Ved kommunesammenlægningen 1970 blev købstadskommunen sammenlagt med Branderslev sognekommune og desuden tillagt mindre dele af de omkringliggende sogne Herredskirke, Halsted, Arninge og Vestenskov.

Den nye primærkommune videreførte købstadens våben, sådan som det som kommunevåben blev registreret ved Patentdirektoratet i 1996. Når dette skete så sent, skyldes det at kun kommunens segl var blevet godkendt og registreret i 1938.

Nakskov byvåben, som det blev benyttet indtil der blev sat punktum for Nakskov kommune pr. 1. januar 2007, er tegnet af arkivar Anders Thiset ca. 1890 med baggrund i det gamle bysegl fra 1584. Efter tegning i Tidsskrift for Kunstindustri 1893.

Stubbekøbings bysegel i ældste udformning, efter seglaftryk fra 1367 i Staatsarchiv Lübeck. Tegning af Aage Wulff.

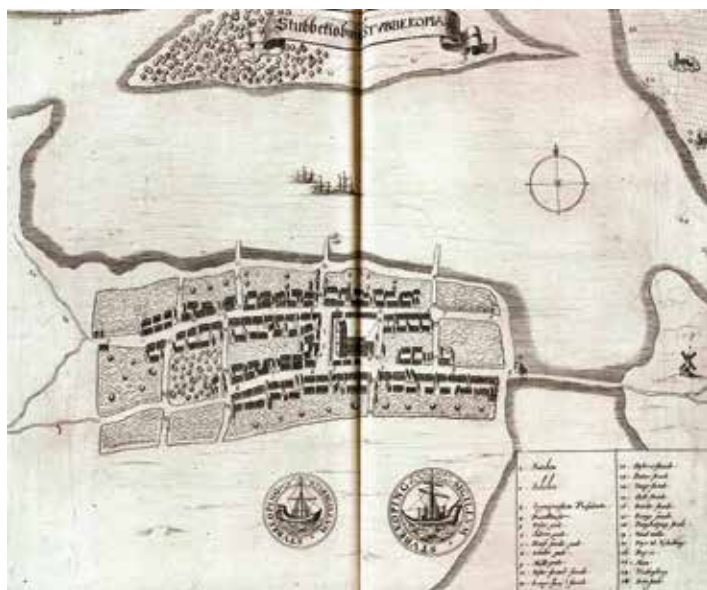
Stubbekøbing købstad

Kong Valdemar Atterdag tager i 1354 Stubbekøbing under sin beskyttelse, og giver byen en række privilegier.

Byens navn kendes dog tilbage til 1282, hvor byens foged nævnes.

Det ældste bevarede segl er fra 1367 med indskriften: SIGILVM CIVIUM REGIS DACIE STVB-BEKØPING, der understreger borgerne i Stubbekøbing som hørende til det danske kongerige. Seglbilledet med et enmasted skib videreføres i de følgende kendte udgaver af byseglet, som er benyttet i 1536, 1556 og 1584.

Seglstemplet fra 1584 er tidligere oplyst at være forarbejdet i sølv. På Peder Resens prospekt af Stubbekøbing (*Atlas Danicus* 1677) er vist to versioner af byseglet, hvoraf det ene efter størrelsen at dømme, vistnok ikke er blandt de ellers kendte udgaver. Det af A. Thiset udformede våbenskjold tager udgangspunkt i seg-

Prospekt af Stubbekøbing i Resens Billedatlas 1677, med to versioner af byens segl. Peder Resen indsamlede oplysninger om alle danske byvåbener, og afbildede byseglene på prospekterne i storværket Atlas Danicus. Kgl. Bibliotek.

Bysegl for Stubbekøbing 1584. Seglstemplet er beskrevet som forarbejdet i sølv. Tegning efter Trap: Danmark

let fra 1584, og det beskrives med forslag til farveholdning, som et sort skib med opbundet sejl, over blå bølger, og med sølv/hvid baggrund. Thisets våbentegning fra omkring 1890, blev senere ændret til det byvåben, som købstaden og kommunen brugte. Det går i sin udformning tilbage til det ældste segl fra 1300-tallet, med skibet rødt og med blåt sejl, og store blå bølger forned.

Stubbekøbing kommune

Stubbekøbing købstad blev i 1970 sammenlagt med Maglebrænde, Åstrup, Horbelev, Falkerslev, Karleby-Horreby-Nørre Ørslev og Sønder Kirkeby-Sønder Alslev sognekommuner, samt en lille del af Systofte sognekommune, mens en lille del af Sønder Kirkeby sogn blev afgivet til Sydfalster kommune. Af Tingsted sognekommune kom desuden en lille del til Stubbekøbing kommune. Den nye Stubbekøbing primærkommune videreførte købstadens våben, der i udformningen fra slutningen af 1930'erne dog først var blevet registreret i 1963.

Ved arvehyldningen for den senere kong Christian IV. benyttede Nysted et nyfremstillet seglstempel med byens segl, med datering 1584. Her i tegning efter Trap: Danmark

Nysted købstad

Nysteds ældste bevarede privilegiebrev er givet af kong Erik af Pommern 1409, hvor byen fritages for at høre under Ålholm Slot. At byen er langt ældre ses alene deraf, at der blev grundlagt et tiggermunkeløster i Nysted i 1286, som havde stor lokal bevågenhed. Det ældste bysegl for

Forslag til Nysted byvåben, tegnet af A. Thiset omkring 1890, på baggrund af byens ældste kendte segl fra 1300-årene. Efter tegning i Tidsskrift for Kunstindustri 1893

Nysted værner om sin historie, og byvåbenet ses her i festlig udformning som urskive på det gamle rådhus i Adelgade. Det tilhørende klokkespil er indviet 1987, hvor urskiven blev redesignet ved urmager Søren Andersen. TWL foto.

Nysted er kendt i aftryk fra 1535, men seglstemplet har været betydeligt ældre, og må datere sig til engang i 1300-årene. Det charmerende gamle seglbillede er nytolket som byvåben af Thiset omkring 1890, og viser et mindre, korsprydet skib mellem stor søplanter, der næsten lukker sig om skibet. Seglstemplet til et yngre segl, dateret 1584, viser et stort skib, ligeledes med korsprydede master, og kraftigt markeret rigning. Seglet har indskriften SIGILLV(M) CIVIVM DE NEAPOLIENS, Nysteds borgeres segl. Også dette segl har Anders Thiset udformet som det

byvåben, der blev det foretrukne, med et tremastet ”naturligfarvet” skib på blå bølger med sølv/hvid baggrund.

Nysted kommune

Nysted primærkommune blev dannet 1970 ved sammenlægning med Kettinge-Bregninge, Døllefjelde-Musse, Herritslev, Øster Ulslev-Godsted og Vester Ulslev sognekommuner, og hertil desuden Nysted landsogns kommune. Købstadskommunens våben blev registreret 1938, og den nye primærkommune videreførte købstadens våben.

Først fra 1556 er bevaret et segl for Nykøbing på Falster, som det markeres i indskriften. Tegning af Aage Wulff efter seglaftryk fra 1610, fra dokument i Rigsarkivet.

Nykøbing købstad

1451 tager kong Christian I den gamle købstad Nykøbing under sin beskyttelse, og stadfæster de privilegier, som byen havde fået i de tidligere kongers tid. Nykøbing købstads segl findes i to ældre udgaver, det ene benyttet i 1556, og det andet, som

Nykøbings segl som benyttet 1648, ved hyldingsakten for Frederik II. Her vist i tegning efter Trap: Danmark.

beskrives som forarbejdet i sølv, er første gang benyttet 1648. Begge segl viser et skib, det ældste med en mand ved roret, og begge har en omskrift der markerer at der er tale om: Byen Nykøbings segl på Falster. Arkivar Anders Thiset udformede omkring 1890 byvåbener efter begge modeller, som begge har været brugt ved udsmykning på rådhuset, med motivet i sølv på blå baggrund. Det blev dog våbenet efter seglet fra 1648, der blev indregistreret 1938 som Nykøbings byvåben, med det tremastede skib med sejlene sat og vimpler i mastetoppene.

Nykøbing kommune

Foruden den gamle købstad kom Nykøbing kommune fra 1970 ved kommunesammenlægningen til at bestå af areal og befolkning fra de altovervejende dele af Tingsted og Systofte sognekommuner foruden Toreby

Nykøbings byvåben i fornemt glasmaleri udført 1920 til trappeopgangen i det gamle rådhus i Dronningensgade, Nykøbing F. TWL foto.

kommune på Lolland med Sundby, der længe havde haft status af forstadsbebyggelse til Nykøbing. Hertil tillagdes kommunen desuden mindre dele fra de omkringliggende Idestrup og Væggerløse sognekommuner samt den sydlige del af Ønslev sogn. En lille del af Systofte kommune blev afgivet til Stubbekøbing kommune, og ligeledes af Tingsted sognekommune kom en lille del til Stubbekøbing kommune, mens en anden lille del blev lagt til Nørre Alslev kommune. Kommunen videreførte købstadens våben, hvis hovedmotiv med det store skib genkendes i den nuværende storkommunes våben (se nedenfor under Guldborgsund kommune).

Saksøbing segl, med gengivelse af byvåbenet som seglmotiv. Byvåbenet med de to sakse er det tidligste, der kendes med beskrivelse af farverne. Tegning efter Trap: Danmark af seglaftryk 1584.

Saksøbing købstad

1320 stadfæster kong Christoffer II de privilegier som Saksøbing havde haft i tidligere kongers tid. Saksøbing havde tidligt kongelig bevågenhed, og hører til de steder i landet hvor der blev slået mønter i begyndelsen af 1300-tallet. Det ældste bevarede bysegl er fra 1584, hvor byen bekræftede arvehyldningen for den senere kong Christian IV. Motivet med de to sakse på seglet er vist i et våbenskjold, og vi har altså her en direkte gengivelse af byvåbenet. Saksøbing byvåben hører desuden til de allertidligste, hvor vi har en farvebeskrivelse, der 1654

Saksøbing gamle bytromme fra 1750, hvor byvåbenet er vist sammen med Frederik V's spejlmonogram. Bytrommen findes i Saksøbing Lokalhistorisk Arkiv, og tilsvarende bytrommer findes bevaret fra Maribo og Nakskov. Ældre fotografi i Nationalmuseet.

oplyser, at: *Saxkiøbings Byes Vaaben er tvende Offverskiær Saxe, med sin Iser Farfve, oc en Crone der ofver, oc gul farfvet, Bonden rød.* Det vil sige de to sakse i sølv eller som der står med jernets farve, på rød bund, og med en guldkrone ovenover. Når saksene betegnes som overskærersakse, er det en hentydning til det specielle redskab som tøjmagere og valkere benyttede sig af, som Resen beskriver det. Saksøbing seglmærke er dog tydeligvis en bøjlesaks, som normalt betegnes som en uldsaks. Flere steder i landet bruger skrædderlavene i deres gamle segl den karakteristiske overskærersaks og uldsaksen som deres mærke, men i Saksøbing har skrædderne i 1700'erne valgt en almindelig åben skræddersaks, som deres lavssymbol. På baggrund af det gamle segl fra 1584 udformer

Saksøbing bysegl med det forenkede byvåben, som benyttet i 1800-årene. Her efter tegning i Trap: Danmark, 2. udg. 1873.

A. Thiset omkring 1890 det helt enkle byvåben, med to nedadvendte uldsakse i guld/gult i et rødt skjold. Et officielt brugt bysegl fra 1800-tallet viser kun én (omvendt) saks i et våbenskjold, der som skjoldholder har en vildmand og en oprejst løve. Også dette våben har en krone ovenover, men om det har været benyttet som egentligt byvåben vides ikke. Vildmanden som skjoldholder optræder også på Saksøbing gamle bytromme fra 1750, hvor byvåbenet er vist sammen med Frederik V's spejlmonogram. Et ældre seglstempel fra omkring 1700 med Saksøbing gamle bysegl findes i Nationalmuseet.

Saksøbing kommune

Saksøbing kommune blev dannet 1970 ved sammenlægning med de omkringliggende sognekommuner, uden at der i processen blev afgivet dele til andre kommuner. Det drejer sig om følgende: Våbensted-Engestofte kommune, Slemminge-Fjelde, Radsted, Majbølle og Tårs og Vignæs kom-

muner, samt Saksøbing landsogn, med bebyggelsen på den nordlige side af åen og fjorden, der hidtil havde udgjort en selvstændig sognekommune. Den nye primærkommune videreførte købstadens våben, der 1938 blev officielt registreret. Våbenet er et såkaldt 'talende' byvåben med direkte henvisning til byens navn, ved symbolet med saksen som våbenbillede.

Maribo købstad

Maribos købstadsbrev fra 1416 er ikke som andre privilegiebreve, men af kong Erik af Pommern udstedt som godkendelse af, at der på stedet må grundlægges en købstad, i forbindelse med klosterets oprettelse. Byen er middelalderen igennem i alle forhold

Seglstampen for Maribo klostres officielle segl fra o. 1420 benyttes endnu i 1584 til besegling på byens vegne. Seglstemplet findes bevaret på Nationalmuseet. TWL foto.

Maribos ældste bysegl med forkortelsen MB for Maribo By, som det kendes fra 1608. Tegning af Aage Wulff efter seglaftryk i trækapsel, under dokument i Rigsarkivet.

underlagt det store Birgittinerkloster, der grundlægges samme år, og det er da også klosteret, der giver byen sin stadsret i 1488 med bestemmelser, der på mange områder regulerer samspillet mellem byen og klosteret. Det hedder heri, at byen skal have byfoged og 'byråd' udpeget af klosteret, og, bestemmes det videre, de skulle have et eget segl at besegle med, i deres egne

Bysegl for Maribo i 1700-tallet. Hvornår præcis denne udformning af byvåbenet er taget i brug vides ikke. Tegning efter Trap: Danmark.

Maribos våbenmærke med den skønne ungmø, som vist i relief på bytrommen fra 1750 i Museum Lolland-Falster. TWL foto.

sager: "the sskulle haffwæ inciglæ ath beseylæ meth thet, som ffor them rættelighæ hanteres". Der kendes dog intet til et middelalderligt segl for byen, og vi skal helt frem til efter 1600 før der findes et eget segl for Maribo. Hvad der er usædvanligt i forhold til de øvrige købstæders segl på Lolland-Falster, og i øvrigt for landet som helhed, er at Maribo som seglbillede kun har de sammenskrevne bogstaver M og B. Dette hænger formentlig sammen med klosterets fortsatte hævde af status overfor byen, og det er da også sigende, at klosteret repræsenterer byen med sit segl på arvehyldningen for Christian IV i 1584. Klosteret bruger her det store gamle abbedisse-

segl, af spidsoval form, der må stamme fra klosterets ældste tid. Efter ændring af klosterets fundats og øvrige vilkår 1596, bliver klosterkirken også byens kirke, og i det hele spores en større ligevægtighed mellem byen og klosteret. Klosterets abbedisse får et nyt rundt segl, som kendes fra 1608, og det er samtidig med at MB-seglet første gang optræder som Maribo bys segl. Abbedissens segl markerer hendes fortsatte embede i Maribo, og i denne sammenhæng skal bymærket MB vel helt enkelt forstås som en forkortelse for Maribo By. De to segl er ensartet store, og har altså sammen og hver for sig kunnet repræsentere Maribo Kloster og Maribo By. Maribo kloster nedlægges 1621, og herefter er Maribo by enerådende.

Maribos bysegel med det sammenskrevne MB har den latiniserede omskrift: SIGILVM MARIBODIENSES, og benyttes i denne form i frem til engang i 1700-tallet. Hvad der er begrundelsen for den videre udvikling vides ikke, men hvorom alting er, optræder Maribos byvåben fra 1750 med en ungmø i pyntelig kjole og med

Anders Thisets tegning ca. 1890 af Maribo byvåben, udformet med baggrund i seglet fra 1700-tallet. Efter Tidsskrift for Kunstindustri 1893.

Keramisk relief omkring 1900, med Maribos byvåben i tidligere udformning, efter Thisets tegning. Højden er ca. 1 meter, og skjoldet er efter forbillede i italiensk fajance fra 1400-tallet. Tilhører Lollandbibliotekerne, Lolland kommune. TWL foto.

udbrede arme, som byens mærke. Den unge pige skal vel hentyde til den hellige Jomfru Maria, som middelalderens kloster var viet til og hvis navn indgik i byens navn, i betydningen Marias bolig. Anders Thiset udformede omkring 1890 byvåbenet med udgangspunkt i bymærket med den unge pige i blå kjole under en blå sky og stående på den grønne jord med sølv/hvid baggrund. En sådan udformning findes på et stort keramisk relief, der for nylig er skænket til biblioteket i Maribo, uden at det vides hvortil det oprindeligt er fremstillet. Tilsvarende relieffer findes på Landsarkivets bygning i Odense fra 1892/93, og på Københavns Hovedbanegård fra 1911, efter Thisets forlæg. Kort efter århundredskiftet blev Maribos byvåben dog

officielt ændret og fremtrådte nu med et fuldstændigt forandret hovedmotiv. Man havde valgt at ændre den unge pige til en nonnefigur i ordensdragt, som markering af Maribos oprindelse og byens grundlæggelse i tilknytning til Skt. Birgittas kloster. Ændringen skete formentlig under indtryk af tidens historiske bevidsthed, og det nye våben blev approberet ved kgl. resolution af 25. april 1903.

Maribo kommune

Maribo blev 1970 sammenlagt med Askø, Bandholm, Hunseby, Hillested, Østofte og Stokkemarke sognekommuner samt Maribo købstads såkaldte landdistrikt, der indtil da havde haft selvstændig kommunal status. Kommunen videreførte købstadens våben fra 1903, med nytægning og registreret 1937, med birgittinonnen i sort/grå ordensdragt, stående i et guldskjold, som symboliserer byens klosteroprindelse. I 1978 er kommunens våben igen registreret i let revideret omtegning.

Seglstempel med Maribo byvåben i udformning fra 1903. Det graverede messingstempel findes i Lolland kommunes Stadsarkiv. Her vist spejlvendt, så indskriften kan læses. TWL foto.

Rødby's ældste bysegl er fra 1680'erne, og byen havde ikke eget segl og byvåben før den tid. Det gamle seglstempel fandtes tidligere i kommunkontoret. Tegning efter Trap: Danmark.

Rødby købstad

Når ses på f.eks. de tidligere omtalte byprospekter fra Resens Atlas 1677, er det kendetegnende at Rødby vises, uden at bybilledet er ledsaget af de ellers normalt gengivne byvåbener. Byen havde nemlig ikke noget byvåben på dette tidspunkt, og havde heller ikke opnået købstadsrettigheder, på linje med landets øvrige købstæder. Det skete dog kort tid efter med Christian V's forordning om købstæderne af 28. januar 1682, hvorved Rødby fik egen byfoged og eget byting. Byen fik på samme tid eget segl med omskriften: ROEDBI STADS SEIEL og billedet af et lille enmastet skib, som sikkert skal hentyde til færgefarten til Tyskland, som byen allerede siden 1400-tallet var forpligtet til i forhold til kongemagten. I overensstemmelse med Anders Thisets forslag fra omkring 1890, blev det helt enkle seglbillede brugt som byvåben, med skibet vist i klar rød farve i et sølv/hvidt skjold, og med blå bølger foruden på skjoldet. Det gamle seglstempel fra slutningen af 1600-årene fandtes tidligere i kommunkontoret, og er stadig bevaret.

Rødby kommune

Ved kommunesammenlægningen 1970 blev Rødby i den nye kommunale struktur forenet med sognekommunerne Nebbelunde-Sædin-

ge, Ringsebølle og Tirsted-Skørringe-Vejleby samt størstedelen af Tågerup-Torslunde kommune. Den nye Rødby primærkommune videreførte købstadens gamle våben, men moderniserede det 1973, med udeladelse af bølgerne, og foroven blev tilføjet to røde ankre. De står iflg. den officielle forklaring for færgehavnen i Rødbyhavn og den tilsvarende i Puttgården. Det nytegnede våben blev udarbejdet i samråd med cand.jur. Paul Warming, som Statens Heraldiske Konsulent, og tegnet af arkitekt Claus Achton Friis. Våbenet blev efter forskrifterne registreret i Indenrigsministeriet, og offentligt publiceret i Statstidende 1973. Den officielle beskrivelse, der blev udformet i forbindelse med godkendelsen, lyder således: ”I hvidt felt et rødt énmastet skib med stander og rå med beslægtet segl, foroven ledsaget af to røde ankre”.

Som en af de første kommuner i landet fandt Rødby kommune senere på at benytte et særligt logo på skrift, som ledsagede våbenet på brevpapir og tryksager og skilte, hvor navnet blev stavet med store røde bogstaver og med grønt Ø i Rødby. Enkelt og markant, og letgenkendeligt, og skærpende for ens nysgerrighed.

Byvåbenet for Rødby efter Anders Thisets tegning fra omkring 1890 blev brugt i den enkle form indtil nyttegning om omformning af våbenet i 1973. Her vist i farvetegning efter Hvem-Hvad-Hvor 1961.

Falster Sønder Herreds store segl med svanen, der kendes fra 1584, indgik som motiv i kommunevåbenet for Skelby-Gedesby kommune i 1966. Tegning efter Trap: Danmark.

Sydfalster kommune

Sydfalster kommune er som primærkommune oprettet i 1970 ved sammenlægning af Væggerløse, Idestrup og Skelby-Gedesby sognekommuner. En lille del af Idestrup sogn og tilsvarende en lille del af Væggerløse sogn blev afgivet til Nykøbing kommune, mens samtidig en mindre del af Sønder Kirkeby sogn blev tillagt Sydfalster kommune. Usædvanligt blandt landsdelens gamle sognekommuner, havde Skelby-Gedesby kommune allerede i 1966 valgt at få et kommunevåben. Falsters sydspids er i våbenet markeret med en langstrakt grøn trekant, omgivet af bølger, som er røde på sølv baggrund (der oftest blev benyttet som ”hvid”). Som hovedfigur er midt i det grønne placeret en svane, ligeledes i sølv, der som motiv er hentet fra det gamle herredssegel for Falsters Sønder Herred, der kendes i aftryk tilbage fra 1584. Kommunevåbenet er udformet efter ide af heraldisk konsulent Paul Warming, og fra 1970 er våbenet for Skelby-Gedesby kommune ført videre som fælles symbol for den nye Sydfalster kommune, men først som sådant godkendt af Indenrigsministeriet 1988.

Kommunevåbener for Nakskov kommune, Maribo kommune og Saksøbing kommune, som blev brugt indtil strukturreformen 2007. Det er de gamle købstæders byvåbener, som blev videreført efter kommunalreformen 1970.

Kommunevåbener for Nysted kommune, Stubbekøbing kommune og Nykøbing Falster kommune, alle med udformning som byvåbener, der efter 1970 blev brugt indtil strukturreformen 2007.

Ravnsborg kommune

Ravnsborg kommune blev dannet 1970 ved sammenlægning af de tidligere selvstændige kommuner: Birket, Fejø, Femø, Horslunde-Nordlunde, Herredskirke-Løjtofte, Utterslev, Vindeby, Købelev og Sandby. Dog blev den sydligste del af Herredskirke sogn henlagt til Nakskov kommune. Kommunevåbenet viser toppen af et borgtårn med en sort ravn som vindfløj, der henviser til den store middelalderborg Ravnsborg i Birket sogn, ligesom kommunen tog navn efter det kongelige lensslot, med den markante store borgbanke i strandkanten ud til Smålandshavet. Registreringen af våbenet er offentliggjort i Statstidende 1971.

Rudbjerg kommune

Ved kommunalreformen i 1970 videreførtes den sammenlægning af Arninge, Dannemare, Tillitse, Vestenskov og Kappe sognekommuner, som havde været gældende siden 1966. Navnet for sammenlægningskommunen var valgt efter landsbynavnet Rudbjerg og den centralt beliggende herregård Rudbjerggård i Tillitse sogn. Sammenlægningskommunen blev 1970 forenet med den hidtil selvstændige Gloslunde-Græshave kommune, mens en lille del af Vestenskov sogn og af Arninge sogn blev afgivet til Nakskov kommune. Som sit våben valgte Rudbjerg kommune at vise landbruget som kommunens vigtigste næringsvej symboliseret ved to sukkerroer, og som hovedmotiv i midten en stiliseret klokkestabel. Inden for kommunens område er bevaret ikke mindre end tre af disse karakteristiske middelalderlige klokkehuse i Arninge, Vestenskov og Gloslunde. Våbenskjoldet er blå med motiverne i sølv, udformet af Paul Warming og tegnet af Claus Achton Friis. Kommunevåbenet er taget i brug 1974, og officielt registreret i Statstidende 1975.

Segebilledet for Fuglse Herred, med pelikanen der hakker sig i brystet, indgår symbolsk i udformningen af Holeby kommunes våben, som blev taget i brug 1976. Herredsseglet kendes, ligesom så mange andre af de omhandlede segl, tilbage fra arvehyldningen i 1584. Her i tegning efter Trap: Danmark.

Holeby kommune

Sammenlægningskommunen Holeby blev etableret 1966 ved sammenlægning af de gamle Holeby-Bursø, Errindlev-Olstrup og Fuglse-Krønge kommuner. I 1970 yderligere forenet med Tågerup-Torslunde sognekommune, hvor en del af Tågerup sogn dog blev afgivet til Rødby kommune. Holeby kommunes våben blev taget i brug i 1976, og viser foroven to sukkerroer, der betegner sukkerroedyrkningens centrale betydning, og at det var her, den første sukkerfabrik på Lolland blev grundlagt i 1872. Forneden er vist et gammelt Kristussymbol, og symbol for den kristne næstekærlighed, nemlig en pelikan, der ifølge en middelalderlig fabel hakker sig i brystet, for at kunne made sine unger med sit blod. Dette symbol ses også i det gamle herredssegl for Fuglse Herred, som Holeby kommune ligger i, og som kendes fra 1584. For herredet i sin tid, var der vel tale om et såkaldt talende våben, med en 'fugl' i segbilledet, og dets oprindelse kan muligvis gå tilbage til en sammenslutning for præsterne i herredet. I hvert fald ses motivet med pelikanen også i kalkmalerierne i Østofte kirke, der gennem århundreder var herredsprovstens kirke, og samlingssted for områdets præster.

Symbolerne i Holebys kommunevåben er vist (som hvide) i et rødt skjold, og adskilt af en markant gul vinkelfigur, midt i skjoldet. Det er en velkendt figur i den adelige heraldik siden middelalderen, kaldet en sparre. Denne sparre, som deler skjoldet med sin knækkede profil, siges at være inspireret af kommunens kystlinje mod syd, hvor dæmningen ved Hyllekrog udviser et lignende retvinklet knæk. Kommunevåbenet er registreret i 1977 i udformning bl.a. efter ide af fra Holeby kommunes kærner Hans Erik Christiansen, og tegnet af Claus Achton Friis.

Nørre Alslev kommune

Som den arealmæssigt største af de Falsterske kommuner, blev Nørre Alslev kommune oprettet som primærkommune i 1970. De sammenlagte sognekommuner er følgende: Nørre Alslev-Nørre Kirkeby, Gundslev, Torkilstrup-Lillebrænde, Ønslev-Eskilstrup, Kippinge-Brarup-Stadager, Vålse og Nørre Vedby kommuner. Også en lille del af Tingsted sogn blev lagt til kommunen, mens den større sydlige del af Ønslev sogn blev afgivet til (nye) Nykøbing kommune. Kommunevåbenet er lodret delt i rødt og gult, og viser en stor kronhjort, der er taget fra herredsseglet for Falsters Nørre Herred, gående tilbage til 1584. Nørre Alslev kommune omfattede størstedelen af det gamle herred, hvorfor valget af våbenets hovedmotiv var nærliggende. Over dyrets bagpart er vist en figur, der er tænkt som en markering af de mange vindmøller fra ældre tid, der tidligere var bevaret i kommunen. Det er en såkaldt sejle eller sejklo, der er et stykke jern som sættes på løberen, altså den bevægelige møllesten, og som fastholder den til langjernet, der driver møllestenen rundt. Kommunevåbenet, der blev taget i brug 1978, er udformet af Paul Warming og tegnet af Claus Achton Friis.

Højreby kommune

Ved frivillig sammenlægning blev Højreby kommune dannet allerede i 1966 af de gamle sognekommuner Halsted-Avnede, Skovlænge-Gurreby, Landet-Ryde og Søllested. 1970 blev desuden Vesterborg sognekommune tillagt til Højreby kommune, mens en lille del af Halsted sogn blev afgivet til Nakskov kommune. Navnet Højreby blev valgt efter den gamle bondeby af samme navn i det centrale Søllested sogn, der samtidig var den største af de gamle sognekommuner. Højreby er i dag sammenvokset med Søllested, der er opstået og hastigt voksede som stationsby, efter anlæggelse af den lollandske jernbane i 1874. Som den eneste af de nye primærkommuner efter kommunalreformen i 1970 valgte Højreby kommune ikke at få udformet et moderne heraldisk våben. Her valgte man i stedet at bruge det gamle herredssegel for Lollands Nørre Herred, der kendes med datering i inskriptionen fra 1610. I versionen som kommunevåben er omskriften udeladt, og seglbilledet, der viser en hjulplov med hesteforspand, er indføjet i et kvadratisk felt, der er lodret delt i sølv og lyseblåt. Våbenet er taget i brug i 1974.

På sin vis indvarsler Højreby kommune den senere udbredte brug af logoer, i stedet for egentlige, heraldisk udformede våben. Højreby kommunes logo blev da heller ikke registreret, som det også gælder for flere af de nye kommuners valgte symboler, efter strukturreformen 2007.

Maribo amt

Den tidligere Maribo Amtskommune havde, som landets øvrige amter, også sit eget våben, registreret i 1937. Det var i brug indtil kommunalreformen i 1970, hvor gamle Maribo amt blev slået sammen med størstedelen af Præstø amt, og en lille del af Sorø amt, til det nye Storstrøms amt. Det gamle Maribo amts våben viste foroven en vinget

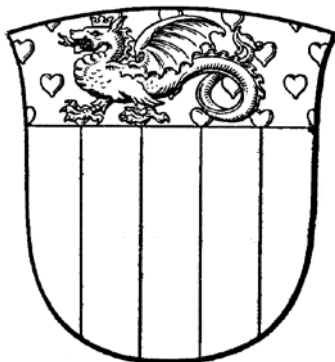
Kommunevåbener for Rødby kommune, Sydfalster kommune og Ravensborg kommune, som de blev benyttet i tiden efter kommunalreformen og indtil 2007, hvor kommunerne indgik i de nye storkommuner.

Kommunevåbener Holeby kommune, Rudbjerg kommune og Nørre Alslev kommune, formgivet i 1970'erne efter kommunalreformen, og benyttet indtil strukturreformen 2007.

Kommunevåben for Højreby kommune, i udformning som logo med motiv fra det gamle heredssegl for Lollands Nørre Herred. I brug som kommunevåben indtil 2007.

Amtsvåben for Maribo Amtskommune, indregistreret 1937 og benyttet indtil 1970, hvor gamle Maribo amt blev del af det nye Storstrøms amt. Tegning efter Trap: Danmark.

blå drage med krone, en såkaldt lindorm, omgivet af røde hjerter. Skjoldhovedet havde gul baggrund, og hovedfeltet nedenunder var helt enkelt, på heraldisk vis opdelt med to lodrette felter, på blå baggrund. De to felter var gule og symboliserede amtets to frugtbare øer, Lolland og Falster i det blå hav, og med Guldborgsund imellem. Amtsvåbenet blev i sin tid tegnet af Friedrich Britze.

Lindormen, som blev videreført i våbenet for Storstrøms Amtskommune, var oprindeligt inspireret af våbenmærket for Junker Christoffer, Valdemar Atterdags søn, der døde 1363. Han var hertug af Lolland, og på hans bevarede gravmæle i Roskilde Domkirke optræder lindormen flere steder, på hans skjold, og på hans rustning, hvor to lindorme er vendt mod hinanden, sådan som det også blev vist i våbenet for Storstrøms amt.

Bemærk i øvrigt at de nye regioner, som blev oprettet ved strukturreformen 2007, ikke har heraldiske våbener. I modsætning til amterne er regionerne *ikke* kommuner, og har således ikke ret til at føre våbenskjold. Som symbol for Region Sjælland benyttes derfor et grafisk udformet logo.

De nye storkommuner

Den nye struktur for det kommunale område, der trådte i kraft 1. januar 2007, betød både ændringer på det primærkommunale område og for amterne. Landets tidligere 271 kommuner blev reduceret til 98 nye storkommuner, og 13 amter blev nedlagt og ændret til 5 regioner. På Lolland blev 7 kommuner samlet i den nye Lolland kommune, og Falsters tidligere 4 kommuner blev forenet med de to østligst beliggende af de lollandske kommuner, og dannede den nye Guldborgsund kommune. På et tidligt tidspunkt i forhold til skæringsdagen blev det klart, at de nye kommunale fællesskaber samtidig nødvendiggjorde en nytolkning og omformulering af den kommunale heraldik, med nyttegning af kommunevåbenerne og udarbejdelse af designmanualer for tryksager og annoncer, med meget mere. Der vil til stadighed ske en sådan fortsat udvikling og nytolkning af den kommunale heraldik. At det vil ske i spring er nok naturligt, sådan som strukturreformen har betinget en nytænkning landet over, og det er da håbet at flere af de kommuner der i første omgang har valgt intetsigende, rene tekstmæssige logoer må komme på bedre tanker. Både Guldborgsunds og Lolland kommunes nye våbener er spændende og viser betydelige kvaliteter, skønt forskellige i udtryk og grafisk udformning.

Guldborgsund kommunes våben

Kommunevåbenet for Guldborgsund kommune er tegnet af heraldikeren Ronny Andersen, og viser et sejlførende skib på en bølge, delt i rødt og guld, og med det underliggende skjold i modsatte farver. Den valgte skibstype er en middelalderlig kogge, et stort handelsskib, som henviser til de 4 gamle havnekøbstæder i kommunen. Samtidig er skibet en videreførelse af hovedbyen Nykøbings skibsmotiv, ligesom også Stubbekøbing og Nysted begge har seglskibet i

Guldborgsund kommunes våben, tegnet 2006 af nuv. kgl. våbenmaler Ronny Andersen. Våbenet forener på bedste vis de heraldiske traditioner med nutidens formsprog, og hører til de mest markante af de nye kommunevåbener, der landet over blev skabt i forbindelse med strukturreformen 2007.

deres gamle byvåben og kommunevåbener. Farveholdningen genkendes fra både Saks-købings våben og Nørre Alslevs delte kommunevåben i rødt og guld/gult. Desuden refereres muligvis til bølgerne i Sydfalsters kommunevåben, således at Guldborgsund kommune nye våben kan siges at indeholde elementer fra alle de tidligere våbener for de 6 sammenlagte kommuner. Den valgte løsning for Guldborgsund kommune viser et stærkt visuelt våben, som bygger på den historiske tradition i rendyrket heraldisk udformning. Våbenet er godkendt 2006.

Lolland kommunes våben

Lollands kommunevåben er ikke noget våben i heraldisk forstand, men betegnes som et logo, på linje med en lang række af de nye kommunevåbener efter 2007. Våbenet har dog indholdsmæssige kvaliteter, der hæver det over det rent grafiske udtryk. Det flade Lolland er fint markeret med den høje himmel og havets blanke spejl. Gåsetrækket i kileformation markerer fremdrift og er samtidig en markering af, at de 7 gamle kommuner, som blev slået sammen til den

nye Lolland kommune, flyver fremad i samlet flok. Til logovåbenet hører en skrifttype med samme grønne og blå farve, som benyttes når kommunens navn vises sammen med våbenet, som del af et samlet designprogram, der præsenteredes 2007.

Lolland kommunes mærke og det nye design er udviklet af firmaet 11Design A/S, som et moderne udformet logovåben, med fri fortolkning af det heraldiske formsprog. I motivvalg for det nye kommunevåben var det valgte logo i øvrigt i længere tid i konkurrence med et motiv med baggrund i ”Den blå anemone” efter Kaj Munks digt fra 1943.

Den grønne-hvide-blå farveholdning var en nordfynsk kommune (Munkebo) den første til at vælge i 1990, med et stiliseret landskabsmotiv, der skilte sig ud i mængden af motivrige og farvestrålende kommunevåbener og byvåbener. Men efter strukturreformen blev denne farvekombination nærmest normgivende, og går igen i mere end en halv snes af de nye danske kommunevåbener, og yderligere det tredobbelte antal logoskrifter og våbener med kombinationen blå/hvid eller grøn/hvid, som nærmer sig det fantasiløse. Lolland kommunes våben hører dog til de mest fortællende.

Lolland kommunes nye symbol, der udtrykker naturen på Lolland, at der er højt til himmelen og at Lolland vil fremad. Designet 2007 af 11Design A/S.

Fremtiden for de gamle byvåbener

På det heraldiske område har den kommunale strukturreform 2007, som det indledningsvis er berørt, betydet en kulturel forarmelse og en forringelse af oplevelsen for de fleste danske i dagligdagen, og for vores turister i byerne og i landskabet. De tidligere Lolland-Falsterske kommuners våbener er forsvundet, men det behøver ikke nødvendigvis at være det sidste vi har set til de gamle købstæders byvåbener, hvis historie her er beskrevet. For ejerskabet til de historiske byvåbener og kommunevåbener er fortsat hos de nye kommuner, og der er heldigvis allerede set flere eksempler på at netop byvåbenerne er videreført som kendetegn for handelsstandsforeninger og i det lokale foreningsliv, med de nuværende kommuners godkendelse.

Mulighederne er mange, og på denne måde vil vi forhåbentlig stadig fremover kunne opleve de traditionsrige gamle byvåbener, for eksempel som markering ved bygrænsen, og som velkomst til vores fortsat livskraftige, gamle købstæder, med hver deres særpræg og egenart.

Byvåbnene og kommunernes våbener bør fortsat være et festligt indslag i vores dag-

ligdag, sådan som det også et sket med nye kommunevåbener for Lolland kommune og Guldborgsund kommune, som led i den stadige udvikling og nytolkning af den kommunale heraldik, med fantasi og kvalitet, og med respekt for den historiske udvikling.

Thomas W. Lassen (f. 1952) tidligere museumsinspektør ved Lolland-Falsters Stiftsmuseum og Frilandsmuseet i Maribo. Uddannet middelalderarkæolog og historiker fra Århus Universitet, nuv. arbejdsmarkedskonsulent i Lolland kommune. Har gennem årene publiceret en lang række lokalhistoriske og kulturhistoriske artikler og bøger (jfr. bibliotek.dk) og har som særligt forskningsområde de danske topografiske værkers historie, specielt Resens Atlas. Se også TWL: Den antikvariske præst - præsteindberetninger til Resens Atlas. Lolland-Falsters Historiske Samfund, Årbog 2011.

Litteratur

Sven Tito Achen: *Danmarks kommunevåbener*. Kbh. 1982.

Anders Thiset: Om danske By- og Herredsvåbener. *Tidsskrift for Kunstindustri 1893*, s. 129-132, Kjøbstæder i Laaland og Falster.

Offentlige registreringer og officielle våbentegninger er løbende præsenteret af Sven Tito Achen m.fl. i *Heraldisk Tidsskrift 1960ff*. Jfr. også *Dansk heraldisk bibliografi 1569-1999*, udg. 2002 (første udgave 1971 for perioden 1589-1969).

For bevarede segl og seglaftryk henvises til P.B. Grandjean: *Danske Købstæders Segl indtil 1660*, Kbh. 1937.

Om byvåbener og bysegel i de ældre topografiske værker, se TWL i *Heraldisk Tidsskrift 2007*, nr. 95, s. 213-231.

De administrative inddelinger efter 1970 er citeret efter J.P. Trap: *Danmark*, (5. udg.) bd. 31, Nøgle til orientering. Kbh. 1972.

Kunstneren Palle Lindau udformede i 1991 dette alternative byvåben til Nakskov i anledning af at byen blev kåret som "Årets By". En festlig kommentar til byen med fortid og fremtid.

Tyske raketbatterier på sydkysten af Lolland i 1945. Hvad var formålet?

Af Jens Erik Christiansen

“Egen forberedelse må imidlertid begynde med spørgsmålet: Hvad kan fjenden gøre? Først i anden række kommer spørgsmålet: Hvad vil fjenden måske eller formodentlig gøre?”
Fra: Oberkommando der Seekriegsleitung.
Til: Marinegruppenkommando Ost.
Vedr.: Ubådsspærringer i Østersøen.
Dato: 30. juni 1939.

I besættelsens sidste måneder anlagde den tyske værnemagt to raketbatterier på sydkysten af Lolland umiddelbart bag Østersødiget. Det ene lå i Rødbyhavn på en eng øst for den daværende havn, men er blevet endelig sløjftet omkring 1960 i forbindelse med byggeriet af færgehavnen.

Det andet, hvoraf væsentlige dele i form af to bunkere er bevarede, findes på Vesternæs Strandvej vest for Kappel, mere eller mindre gravet ind i et dige, der går vinkel-

De to bunkere i Vesternæs fotograferet fra havdiget.

Den mindste bunker i Rødbyhavn. Det ses, at der i karnappens udkigsspalte er isat glas. Foto fra maj 1945, da modstandsbevægelsen havde overtaget bevogningen af raketbatteriet. Personen på fotoet er Uwe Gottschalk, der egentlig var tilknyttet en modstandsgruppe på Fyn, men havde måttet 'gå under jorden' i Rødbyhavn. Privateje.

ret på havdiget. De to bunkere er i dag stort set de eneste autentiske vidnesbyrd om 5 års tysk militær tilstedeværelse på Lolland.

Det er velkendt, at den tyske besættelsesmagt byggede et stort antal befæstningsanlæg i Danmark, især langs den jyske vestkyst, men ingen steder er påvist noget, der ligner anlæggene på Sydlolland.

Vi kender en del til de to anlæg: hvornår de blev bygget, og hvordan de var indret-

tet. Lidt mere usikkert er det, hvad angår selve raketsystemet, men helt på bar bund er vi, når det gælder formålet. Hvad var det for en trussel, tyskerne ville beskytte sig imod?

Den tyske marines ageren under krigen er veldokumenteret, idet dens arkiver stort set undgik ødelæggelse. Men hvad angår krigens sidste måneder, forstummer arkiverne efterhånden helt. Der er således ikke fundet oplysninger om, hvad formålet med de to raketbatterier var.

Der vil her blive opstillet en teori.

Byggeriet

Gennem en række efterretningsrapporter (herefter: e-rapporter) udarbejdet af den danske modstandsbevægelse kan vi følge byggeriet af især anlægget i Rødbyhavn. Her kunne det uden større vanskelighed iagttages fra havneområdet. Anderledes problematisk var det i Vesternæs pga. stedets isolerede beliggenhed.

Den 11. december 1944 foreligger den første rapport om, at noget var ved at ske, idet nogle vognmænd samme dag skulle give tilbud på levering af sand og grus bag Østersødiget øst for havnen i Rødbyhavn. Det må følgelig antages, at beslutningen om at opføre de to raketbatterier blev truffet senest omkring 1. december.

Den 21. januar kunne det så meddeles, at byggeriet var i gang, men at frosten besværliggjorde det.

Den 24. april lød det: *"Arbejdet paa Stillingerne for Raketvaaben er indstillet."* Samme oplysning foreligger i en rapport fra 30. april, og her siges det yderligere, at *"Fristen for Aflevering oprindelig sat til 1.5.45."*

Først i slutningen af april lykkedes det en af efterretningsstjenesternes meddelere at komme så tæt på anlægget i Vesternæs, at det kunne konstateres, at det var magen til det i Rødbyhavn.

Anlæggene

I deres helhed bestod hvert af de to raketbatterier af to bunkere, en eller flere mandskabsbarakker, en observationspost på selve digekronen og endelig fire stativer, hvorpå raketterne kunne anbringes.

Den største af de to bunkere måler indvendig 6,5 x 3 m. Væggene er 40 cm tykke og loftet 50 cm. Konstruktionen betegnes som feltmæssig, hvilket vil sige, at den kunne modstå håndvåben- og maskingeværrild. Den blev ifølge e-rapporterne anvendt til opbevaring af raketter.

Den mindste bunker måler indvendig beskedne 3 x 2 m. Vægge og loft er her 40 cm. Trods sin ringe størrelse var den udstyret med to døre, hvilket peger på, at mandskabet skulle kunne komme hurtigt ind i bunkeren og ud igen. Den er endvidere udbygget med en karnap på 80 x 70 cm. Denne har haft en nu tilmuret udkigsspalte, der oprindelig var forsynet med – må det antages – kraftigt glas. En e-rapport betegner bunkeren som *"aabnbart Hjertet i det hele"*, idet der var ført telefonledninger, bystrøm og ledninger fra de fire stativer ind i den.

I Rødbyhavn blev der nyopført en mandskabsbarak, mens man i Vesternæs brugte de barakker, der allerede tidligt under besættelsen blev opført her. Stedet tjente som luftobservationspost, og i perioder var der desuden opstillet en let luftværnskanon.

Det har været nødvendigt at kunne observere ud over Østersøen. I Vesternæs kunne dette ske fra luftobservationsposten, mens der for Rødbyhavns vedkommende blev meldt om, at der skulle bygges en observationspost på digekronen. Hvorvidt den nåede at blive færdig inden befrielsen, er uvist. Endelig var der på et betonfundament på række opstillet fire stativer eller ramper af træ, hvorpå raketterne var anbragt.

Raketterne:

Allerede omkring d. 20. januar ankom der "Ammunition" til Rødbyhavn i to jernbanevogne, der blev losset. Der blev gættet på, at det var artillerigranater, og de beskrives som værende af meget stor kaliber. Det er overraskende så tidligt "ammunitionen", der altså var raketter, ankom. Det var mindst tre måneder før, stillingen kunne betragtes som værende klar til indsats.

I begyndelsen af april angives "ammunitionen" i Rødbyhavn til at være ca. 30 cm i diameter og ca. 1 m lang, mens en rapport d. 30.4. fra Vesternæs beskriver dem som raketter, *"ca. 2 m lange og 20 cm i Diameter, med henholdsvis røde og grønne Topstykker"*, og at de *"Afskydes paa en Träslidske."* Farven på topstykkerne kan muligvis henvises til raketternes indhold af sprængmidler.

Den omstændighed, at efterretningsfolkene ikke åbenlyst kunne måle raketternes størrelse, og at de formentlig kun har kunnet iagttage dem på afstand, er sandsynligvis forklaringen på de afvigende målopysninger.

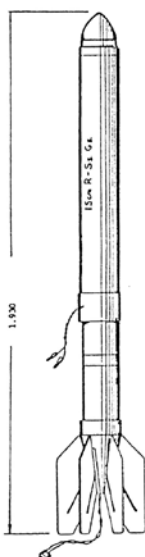
Ud fra beskrivelserne af raketterne og det forhold, at de blev affyret fra stativer, må der være tale om enten Raketenschein-signalgeschoss (*hvilket ord!*), der var et element i luftkrigen, eller om Wurfkörper, der egentlig var udviklet som et hærvåben, men som tillige kunne bruges mod sømål.

Raketenschein-signalgeschoss:

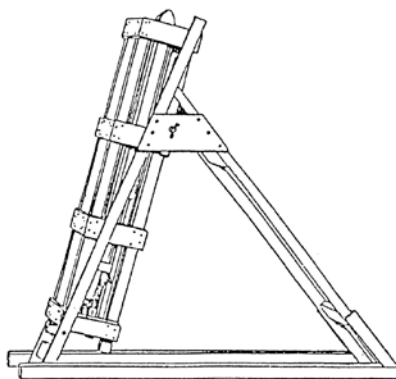
Raketten blev også betegnet "Schein-signalrakete 44" eller blot "15 cm R-Ss-Gs". Den var knap 2 m lang, 15 cm i diameter og vejede 44 kg. Brændtiden var 20 sek., hvorved den kunne nå op i ca. 2 km's højde. Den blev affyret fra sin transportkasse, der anbragtes på et stativ af træ.

15 cm Raketenschein-signalgeschoß

Schein-signalrakete 44)

15 cm Raketenschein-signalgeschoß
(Schein-signalrakete 44)

Abschußeinrichtung

Raketenschein-signalgeschoss.

Betegnelsen siger, at der var tale om en raket, der skulle afgive et skin-, dvs. et falsk signal, og det skete med henblik på at vildlede de britiske bombepiloter.

I RAF's natlige angreb på mål i Tyskland kunne der indgå op mod 1.000 maskiner. For at holde det tyske luftforsvar længst muligt i tvivl om, hvor angrebet blev sat ind, ændredes kursen flere gange undervejs. Men at navigere om natten over mørkelagte landområder kunne volde flybesætningerne store vanskeligheder. Derfor blev såkaldte stifinder-fly (Pathfinders) med særligt uddannede besætninger sendt forud for bomberstrømmen for med faldskærmsblus at markere, hvor der skulle foretages kursændring. Ligeledes blev målområdet markeret med blus.

Det vides, at der mindst 30 steder i Tyskland blev opstillet batterier med Schein-signalraketen 44 i nærheden af byer eller vigtige industrianlæg. Det skete i relativt ubebyggede områder. Når de britiske bombemaskiner var under indflyvning, opsendte man raketterne for at illudere, at her var målområdet. Samtidig kunne der på stedet antændes oliebrande, og eksplosioner iværksættes. Ved flere lejligheder lykkedes det at få bombe-flyene til at kaste deres last over sådanne skinanlæg.

På dansk område opstillede tyskerne fire batterier med Schein-signalraketen 44 umiddelbart nord og nordøst for Kruså. Formålet var at lokke flyene til at kaste deres bomber her i stedet for over Flensborg. Så vidt vides var batterierne i funktion flere gange,

dog uden at det lykkedes at narre bombe-piloterne.

Var det sådanne raketter, der blev opstillet i Rødbyhavn og Vesternæs? Sandsynligvis ikke. Først og fremmest fordi der ikke var tilstrækkeligt store og værdifulde mål i nærheden, som Værnemagten ville forsøge at beskytte på denne måde. Hverken Nakskov med skibsværftet eller maskinfabrikken i Holeby var betydningsfulde nok. Desuden ville man sikkert have valgt et tyndere befolkede område end Rødbyhavn til anbringelse af et batteri.

Det er heller ikke sandsynligt, at der skulle være tale om et forsøg på at få bombeflyene til at skifte kurs et ”forkert” sted. Dels foreligger der ikke oplysninger om tilsvarende tiltag andre steder fra i Danmark, men især var de store allierede overflyvninger over dansk område ophørt allerede i slutningen af august 1944. Med befrielsen af Frankrig var det langt hurtigere at flyve denne vej over mod mål i Tyskland. At de opstillede raketter i Rødbyhavn og Vesternæs skulle være ’Raketenscheinsignalgeschoss’ er ikke sandsynlig.

Wurfkörper

Den anden slags raketter, der kan være tale om, betegnes Wurfkörper (W.K.), og her er der tre typer, angivet ved deres diameter. De havde alle en længde på ca. 125 cm.:

28 cm W.K. Spreng der havde en rækkevidde på 750 – 1.925 m. og indeholdt, som navnet siger, en sprængladning, der var på 50 kg.

32 cm W.K. Flamm med en rækkevidde på 875 – 2.200 m. Den indeholdt en blanding af petroleum og dieselolie på ca. 45 l, der kunne sætte et område på 200 m² i brand.

30 cm W.K. Spreng kunne række fra 800 – 4.550 m og indeholdt en sprængladning på 45 kg. Det var den senest udviklede af de tre typer. Hylsteret på Spreng-raketterne bestod af tyndt blik, og de afgav derfor næ-

sten ingen sprængstykker; til gengæld var trykvirkningen stor.

Raketterne blev anbragt på stativerne i deres transportkasser, fire på hvert stativ. Der kunne således være opstillet i alt 16 raketter i hvert batteri. Deres korte rækkevidde har betydet, at de skulle affyres med kort varsel, og at der ikke har været tid til at indstille dem på det eller de mål, der skulle nedkæmpes. Rækkevidden har kunnet ændres ved at stille på stativernes ben, sideretningen kun ved at flytte hele stativet. Hver indstilling kunne dog kun med besvær ændres, når raketterne først var anbragt. For at kunne dække et så stort havområde som muligt, må det antages, at der er anvendt flere typer Wurfkörper, ligesom det må antages, at stativernes hældning, der var bestemmende for raketternes rækkevidde, har været forskellig. Affyringen skete fra karnappen i den mindste bunker. Her søgte mandskabet også dækning imens, da det forekom, at en raket eksploderede på stativet under afskydningen.

Som nævnt var raketterne udviklet som et hær våben, der især blev sat ind mod belejrede byer og større samlinger af tropper og materiel. Det var et relativt billigt våben at fremstille, men dets svaghed var naturligvis den korte rækkevidde og den ret ringe præcision. Uddannelsen af mandskabet, der ikke behøvede at tilhøre elitetropperne, kunne endvidere gøres meget kortvarig. En e-rapport fra Rødbyhavn (30.4.) siger da også om styrken her: ”... ca 12 Mand - ældre, fredelige, næppe Fagfolk.”

Formål

Spørgsmålet er, hvilken funktion et så udpræget hær våben havde på sydkysten af Lolland? Jeg kan kun forestille mig tre muligheder, og de vil blive fremlagt og diskuteret her. Det er 1. Som et led i spærring af Femernbælt og Langelandsbæltet, 2. Som forsvarsvåben i forbindelse med en invasion og 3. Til bekæmpelse af ubåde.

28 cm Wurfkörper Spreng i deres transportkasser, fotograferet på en opsamlingsplads for tysk ammunition nær Aarhus sommeren 1945. Foto Frits Tillisch via M. Svejgaard, Karup.

1. Spærring af bælteerne

Efter den allierede invasion i Normandiet i juni 1944 indså Værnemagtens ledelse, at en landgang i Danmark ikke kun kunne ske på den jyske vestkyst, men også på Kattegats kyster. Den 1. september fik Hitler forelagt en plan for udbygning af forsvaret i dette område bl.a. ved opstilling af en række kanonbatterier. Forslaget blev godkendt. I begyndelsen af oktober blev det yderligere udbygget med planer om opstilling af svære batterier ud mod Nordsøen samt på Læsø og på Femern. Sidstnævnte skulle bestå af fire 24 cm tidligere franske skibskanoner, der havde en max. rækkevidde på 26 km. Batterierne skulle alle være skudklare ved udgangen af marts 1945. Men allerede d. 2. januar anmodede Marine-Ober-Kommando Ost, der havde ansvaret for Østersø-

området, herunder Danmark, om at kanonerne, der var tiltænkt Femern, blev flyttet til Grenå. Her ville de kunne gøre større "nytte", da ingen trussel gjorde sig gældende i Østersøen, blev det fremført. Forslaget afspejler også, at Værnemagten var ved at være i bekneb for kanoner.

Det er således klarlagt, at der var planer om at iværksætte spærreforanstaltninger i hvert fald ved Femernbælt. Selv om der synes at kunne være et tidsmæssigt sammenfald mellem beslutningen om at opstille et kanonbatteri på Femern og et raketbatteri i Rødbyhavn på bæltets modsatte side, har jeg svært ved at forestille mig, at der er en sammenhæng. Med deres rækkevidde på op til 26 km skulle kanonerne rigeligt kunne dække det ca. 20 km brede farvand. Anderledes hvis kanonerne kun kunne nå ca. 15 km ud,

så havde det måske været rimeligt at forestille sig, at raketterne skulle forsøge at holde fjendtlige flådefartøjer på afstand af Lolland. Men sådan var det jo ikke. Og det forklarer slet ikke opstillingen af batteriet i Vesternæs.

At der skulle have været tilsvarende raketbatterier på Langeland og på Femern kan også med stor sikkerhed udelukkes. Der foreligger ingen oplysninger overhovedet om noget sådant på Langeland, og på Femern findes der på nordkysten godt nok en del sprængt beton, som sikkert har med 2. verdenskrig at gøre, men der er intet, der blot minder om bunkerne på Lolland. Det er ikke sandsynligt, at raketter har været led i spærringer af de to farvande.

2. Forsvar mod invasion

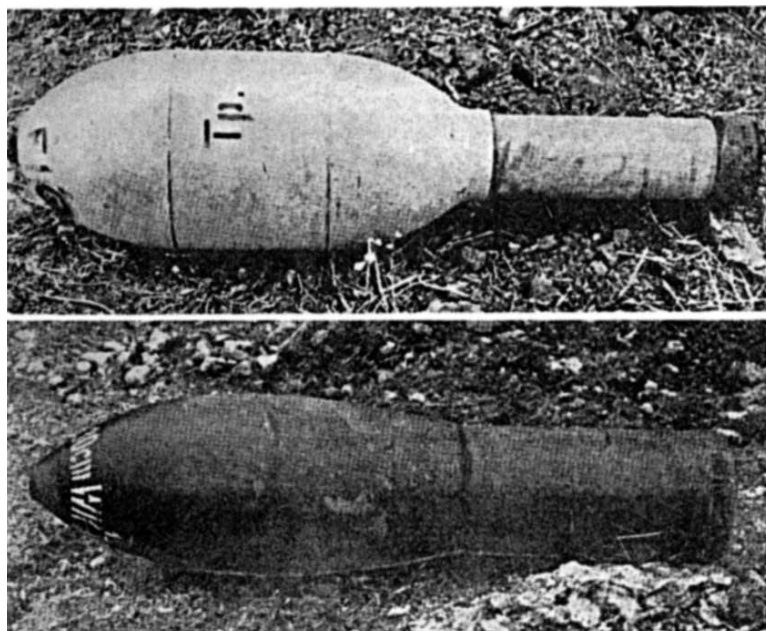
Anvendelse af raketter som kystartilleri i invasionsforsvaret kendes fra Walcheren i Holland. Her kunne et enkelt batteri bestå af op til 40 raketter, såvel W.K. Spreng som

W.K. Flamm. Noget tilsvarende er ikke påvist i Danmark. Og fjendtlig, dvs. sovjetisk, landgang på Sydlolland var nok det sidste Værnemagten ville forestille sig.

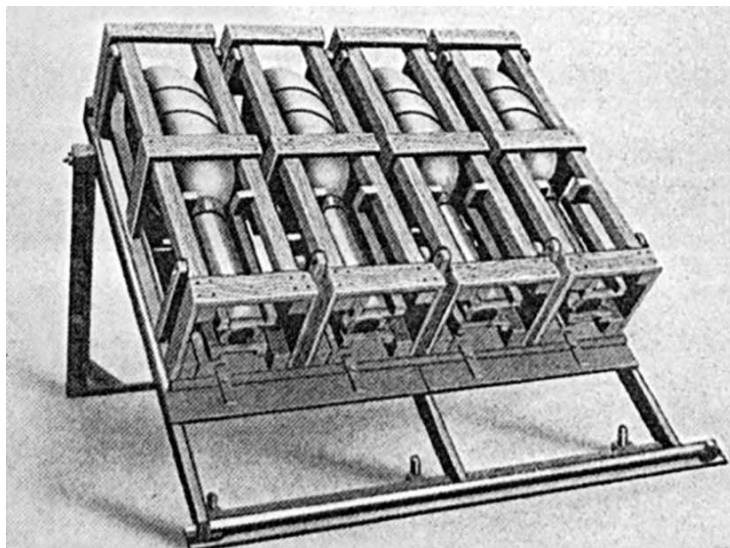
Selv om Sovjet efter Finlands udtræden af krigen i september 1944 atter fik adgang til Østersøen, så var det kun mindre fartøjer som ubåde, hurtigbåde samt minestrygere og -læggere, der kunne komme ud. De store enheder var stadig låst inde af de enorme minespærringer, tyskerne havde udlagt i Den finske Bugt, og Kriegsmarines beherskelse af Østersøen var ikke truet.

Ved udsigten til en invasion havde der været rimelighed i at opstille et raketbatteri i Rødbyhavn. En invasionsstyrke vil hurtigt forsøge at sikre sig en havn til modtagelse af forsyninger og nye tropper. I så fald var der andre danske havne ved Østersøen, der også burde være sikret. Men det skete ikke.

Og at forestille sig, at tyskerne forventede en invasion ved Vesternæs, er absurd. Diget

32 cm W.K. Flamm
(øverst) og 30 cm W.K.
Spreng.

Fire Wurfkörper på deres affyrsstativ (Wurfgerät).

står her i vandkanten. Så havde der været mere fornuft i at sikre Maglehøj Strand nogle få km østligere, for slet ikke at tale om de store strande på Falster og Møn. Det er derfor heller ikke sandsynligt, at raketbatterierne indgik i et invasionsforsvar.

3. Bekæmpelse af ubåde

Min forestilling om, at raketterne på Sydloolland skulle bekæmpe ubåde, bygger på en oplysning i Kriegstagebuch der Seekriegsleitung Teil A. Heri hedder det d. 28. oktober 1944: *"Overførsel af engelske ubåde fra Ishavet til Den finske Bugt via kanalen¹ er ikke mulig, fordi en sø, der er vigtig for gennemsejlingen, har for lidt vand. Gennemfart af ubåde vil først være mulig ved forårshøjvande. Oberkommando der Marine konstaterer derfor, at der fra maj 1945 må regnes med engelske ubåde i Østersøen."* Det sidste er i god overensstemmelse med bemærkningen i e-rapporten fra 30.4. om, at fristen for aflevering af raketbatteriet i Rødbyhavn oprindeligt var fastsat til 1. maj.

I Marine-Ober-Kommando Ost er man naturligvis – i overensstemmelse med doktrinen fra 1939, der indleder denne artikel – begyndt at analysere situationen og har spurgt: Hvad kan det tænkes, englænderne vil gøre, når de er kommet ind i Østersøen? Hvor kan de få størst udbytte af deres indsats, set i relation til den vestallierede krigsførelse? Og hvor vil det være mest generende for tysk skibstrafik? Svaret må have været: I Østersøens vestlige del og specielt i Storebælt/Langelandsbæltet, som de fleste skibe fra og til Norge og videre ud måtte igennem. At lamme den tyske trafik her ville give store problemer. Det er dette trusselsbillede, jeg tror, Kriegsmarine reagerede på ved opstillingen af de to raketbatterier.

Fra 2. verdenskrigs begyndelse i efteråret 1939 havde tyskerne søgt at holde fjendtlige flådefartøjer, specielt ubåde, ude af Østersøen. Det skete bl.a. ved etablering af spærreområder i Østersø-indgangenes sydlige del samt ved et spærreområde, der strakte sig fra den danske 3-sømilegrænse og to sømil ud, og som gik fra syd for Als

til sydøst for Gedser. Inden for områderne blev der udlagt højststående miner mod især overfladeskibe og net eller dyberestående miner rettet mod ubåde. Mens spærreområdene udstrækning var kendt, de skulle i henhold til Haagerkonventionen af 1907 offentliggøres, så blev minernes og nettes placering inden for områderne forsøgt holdt strengt hemmeligt. Der blev nemlig ikke udlagt miner eller net overalt i et spærreområde, men hvor det skete, skulle fjenden naturligvis holdes i uvidenhed om.

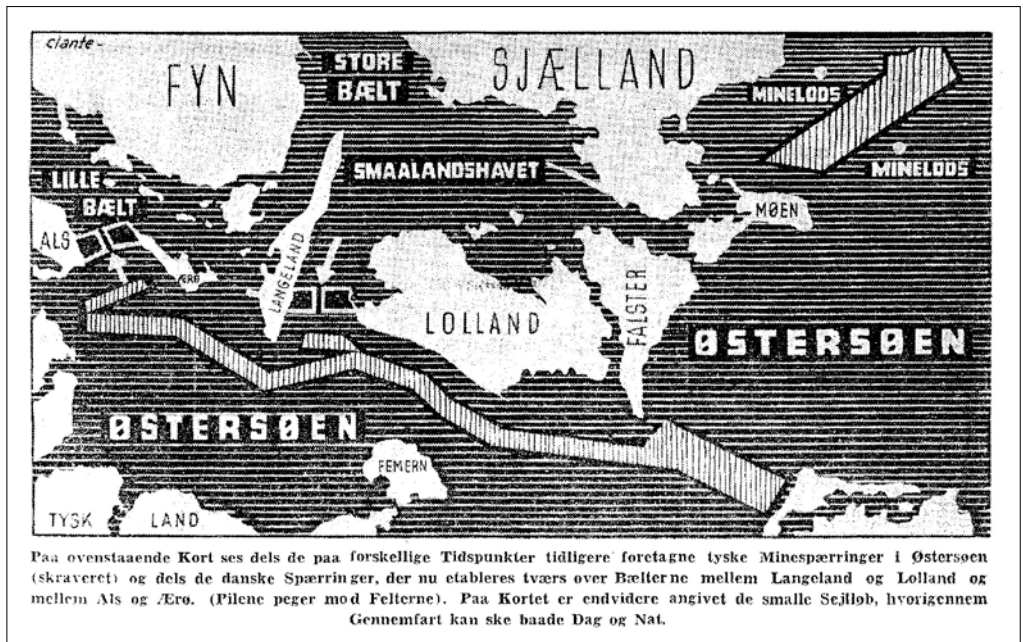
Engelske ubåde på vej fra Den finske Bugt til Storebælt kunne vælge at følge de minestrøgne tvangsruter, hvis de da ikke ville risikere at løbe på en af de mange allierede miner, der lå uden for ruterne – eller de kunne vælge ”bagevejen”, det tre sømil (ca. 5,5 km) brede farvand mellem spærre-

området og Lollands kyst. Problemet var at komme sikkert ind bag spærreområdet, og her kan tyskerne have vurderet, at englænderne ville gå igennem ud for Rødbyhavn, idet det jo kunne iagttages, at der var almindelig skibstrafik på havnen. Her kunne man ved at opstille et raketbatteri forsøge enten at holde fjendtlige ubåde ude fra farvandet bag spærreområdet eller måske snarere at holde dem inden for, når de først var kommet ind. Det sidste skal jeg vende tilbage til.

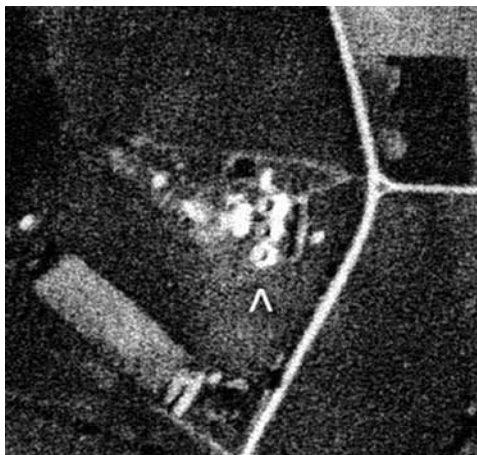
Vesternæs, der lå på kanten af spærreområdet, kan være valgt, fordi der her allerede var faciliteter, bl.a. mandskabsbarakker, hvilket har forenklet anlægsarbejdet.

38 cm Raketnerwerfer

Ideen med at anvende raketter som våben mod ubåde var ikke ukendt i Kriegsmari-

Kort bragt i Berlingske Aftenavis d. 21. november 1939, dagen efter den danske regering havde besluttet at udlægge minespærringer i Store- og Lillebælt. De tyske spærreområder (skraverede) er angivet temmelig præcist. Rigsarkivet.

Forstørret udsnit af luftfotoet fra 1945 af Fakkebjerg. Over ^ ses de cirkelformede områder med opgravet jord og de tre mindre cirkler, der kan være huller.

ne. I foråret 1944 afprøvede man en 38 cm raketkaster (38 cm Raketenwerfer 300), der skulle bekæmpe neddykkede ubåde. Det viste sig at være en delvis fiasko, idet raketten kun havde en rækkevidde på ca. 1.000 m mod forventet 3.000 m. Hvis afskydningsvinklen blev for lille, slog raketten smut hen over havoverfladen. Selve raketten vejede ca. 300 kg, hvoraf sprængstoffet udgjorde godt halvdelen. Et eksemplar af raketkasteren blev opstillet på nordspidsen af Fanø, hvor den formentlig var tiltænkt indsat mod landgangsfartøjer. I dag befinder den sig på Tøjhusmuseet i København.

Noget tyder på, at der havde været planer om at opstille en sådan raketkaster på Ærø. I sommeren 1945 fjernede englænderne en del meget store ”granater”, der var opmagasineret på den tyske radarstation Aar, der lå i Olde Mark på vestkysten af øen. Og en lokal beboer har oplyst, at han af tyskerne havde hørt, at der skulle opstilles en enkelt kanon i området. Det blev imidlertid aldrig

gennemført. Det skal yderligere bemærkes, at det tyske spærreområde mod ubåde lå ud for stedet.

Når de store raketter ikke fungerede efter hensigten, må det have været nærliggende at anvende nogle mindre og i meget større antal.

Observation

Bekæmpelse af indtrængende ubåde har naturligtvis forudsat, at de blev observeret. På grund af den ringe vanddybde i farvandet mellem kysten og spærreområdet ville ubådene være tvunget til at sejle uddykkede. Derved ville de i dagtimerne og i lyse nætter kunne opdages med kikkert fra observationsposterne på diget.

Men også elektronisk overvågning har været mulig. På Fakkebjerg (37 m o.h.) på Sydlangeland havde Kriegsmarine opstillet en radar af typen FuMo 2. Den havde en rækkevidde på 15 – 20 km, og kunne således med ”det yderste af neglene” nå ind bag spærreområdet ud for Vesternæs. På nordkysten af Femern stod den noget kraftigere FuMo 3, der har kunnet dække indsejlingen til Rødbyhavn.

Hovedformålet med de to radarstationer har været generel overvågning af skibstrafikken i de to farvande. En anden vigtig funktion har været at observere de allieredes natlige udlægning af miner. Men at de også skulle forsøge at detektere fjendtlige ubåde, må have været oplagt.

Endelig kunne noget tyde på at tyskerne på Fakkebjerg var ved at opsætte et af deres ”hemmelige våben”, Geräte für termisches Nachtsehen (Ortung), dvs. et apparat til varmepejling om natten (infrarød stråling). Den øverstbefalende for den tyske flåde i Danmark, admiral Wurmbach, havde allerede i en rapport fra 1. november 1943 fremhævet, at overvågningen fra kysterne af farvandene kunne forbedres ved hjælp af bl.a. radar og varmepejleapparater.

I Tyskland blev der arbejdet meget på at udvikle teknikken med varmepejling, og man var på området langt forud for de allierede, der tilgæld førte med hensyn til udvikling af radar. Tyskerne havde et apparat med en parabol på 60 cm, som Rudolf Luser i sin bog (se litteraturlisten) hævder havde en rækkevidde på 20 km mod skibe, samt at Kriegsmarine havde paraboler på 150 cm, der derfor kunne række endnu længere. I Danmark er der kun dokumenteret opstilling af varmepejleapparater på Fanø, i alt fem med flere km. mellemrum. Der var muligvis tale om et forsøgsanlæg.

I en e-rapport fra 9.2. 45 hedder det: *"Anlægget paa Fakkebjerg, Sydlangeland, tyder paa at blive ret omfattende. Pejle- og Lyttestation, Foto med infrarøde (ultra) Optagelser. Det er en stor Historie, der er fordelt over den överste Del – Toppen af Bjerget."*

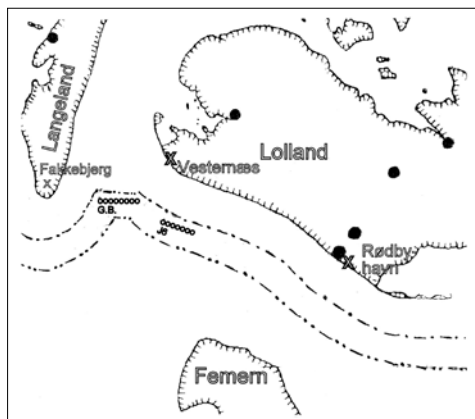
På et luftfoto fra sommeren 1945 ses da også, at der har været et større jordarbejde i gang på toppen af Fakkebjerg, langt større end det kunne forventes, hvis det blot drejede sig om opstilling af en enkelt FuMo 2. Mod øst (til højre) ses tre næsten cirkulære lyse områder af opgravet jord og på en række inde i dem tre mindre cirkler, formentlig huller. Fhv. oberst Michaël Svejgaard, Karup, der har et særdeles godt kendskab til tyske befæstningsanlæg i Danmark, har fortalt mig, at det ikke ligner noget andet kendt anlæg.

Men om der var ved at blive opstillet et anlæg til varmepejling, er meget usikkert. Der er ingen rapporter efter krigen, der oplyser noget om det. Og e-rapportens bemærkning om *"Foto med infrarøde (ultra) Optagelser"* kan ikke tages for et endegyldigt bevis. Dertil var der på dette tidspunkt generelt for lidt kendskab til og viden om elektronisk sporingssystemer blandt efterretningstjenesternes folk.

Hvad nu hvis?

Den 1. maj har man så i Rødbyhavn og Vesternæs været klar til at bekæmpe indtrængende ubåde. Det er mit gæt, at det meget vel kan have været tyskernes plan at lade dem komme ind bag spærreområdet, idet det hele kan betragtes som en stor fælde: På grund af den ringe vanddybde måtte ubådene, som tidligere nævnt, sejle uddykkede, men derved gjorde de sig særdeles sårbare over for angreb af fly, der havde vist sig meget effektive i kampen mod ubåde. Og tyske fly kunne hurtigt tilkaldes.

At ramme en ubåd med en raket ville være mere held end forstand, og deres rolle har sikkert blot været at skræmme og derved søge at forhindre, at ubådene slap ud i åbent farvand igen. Et møde med en sværm raketter ville nok få enhver ubådskaptajn til at stoppe op og forsøge at komme væk, tilbage hvor han kom fra, for at sejle gennem spærreområdet har han næppe turdet på grund af den potentielle minefare.

Skitse over det, jeg mener, kan have været tænkt som en fælde, begrænset af kysten, spærreområdet (mellem de punkterede linjer) og de to raketbatterier. I spærreområdet er angivet to rækker miner, udlagt i efteråret 1939. Minelinjerne blev angivet ved kodeord. G.B. er 'Grosser Bär', der bestod af højtstående miner. J.6. er 'Jade 6' med ubådsminer.

Som det meste andet tyske fæstningsbyggeri i Danmark kom heller ikke raketbatterierne på Sydlolland i anvendelse. Heldigvis. Hvad formålet med dem var, og hvordan de ville blive anvendt, får vi nok aldrig endegyldigt klarlagt. Jeg har fremsat en teori – og den er naturligvis til diskussion.

At de allierede formentlig overhovedet ikke havde overvejet at sende ubåde ind i Østersøen via Stalinkanalen, er ikke en del af denne diskussion. Det kunne efter Oberkommando der Marines vurdering lade sig gøre, og det måtte man reagere på, ligesom man med de store fæstningsbyggerier på Vestkysten og langs Kattogat søgte at forhindre en mulig allieret invasion, der heller aldrig kom og sandsynligvis heller aldrig har været planlagt.

Jens Erik Christiansen er født i 1938 og uddannet lærer. Ansat ved Ravnsborgskolen i Horslunde 1974 - 99. Tidligere artikler om forhold under besættelsen i dagbladet "Ny Dag" og i Lolland-Falsters Historiske Samfunds Årbøger 1993, 1996, 2005 og 2012. Desuden artikler om forskellige emner i "Lokalhistorien", medlemsblad for Ravnsborg Lokalhistoriske Forening.

Kilder

- Albertsen, Svend E., Jens Andersen og Ole L. Frantzen: *Kystartilleri i Danmark 1940-45*. MuseumsCenter Hanstholm 2003.
- Andersen, Jens: *Tysk invasionsforsvar i Danmark 1940-45*. København 2007.
- Christiansen, Jens Erik: En upåagtet del af modstandsbevægelsen. Glimt af efterretnings-tjenesternes arbejde på Lolland og Falster. i: *Lolland-Falsters Historiske Samfunds årbog 2005*. S. 19 – 42.

- Cumberland Jacobsen, Torsten: Raketenerwerfer RW 300 / 38 cm Rag M43 – eine nicht alltägliche Festungswaffe. i: *Deutsches Atlantikwall-Archiv nr. 38*. S 9 – 17.
- Fleischer, Wolfgang: *Deutsche Nebelwerfer 1934-1945*. Wölfersheim-Berstadt 1995.
- Gander, T. J.: *Field Rocket Equipment of the German Army 1939-1945*. London 1972.
- Kriegstagebuch der Seekriegsleitung 1939-1945, Teil A*. Bd. 1-71. Werner Rahn, Gerhard Schreiber & Hansjoseph Maierhöfer (udg.) Berlin/Bonn/Hamburg 1988-1997.
- Kristensen, John: *Æra besat 1940-1945*. Marstal Søfartsmuseum 2013.
- Kutzleben, Karl v. et al.: *Minenschiffe 1939-1945. Die Geheimnisumwitterten Einsätze des 'Mitternachtsgeschwaders'*. Herford 1974.
- Lusar, Rudolf: *Die deutschen Waffen und Geheimwaffen des 2. Weltkrieges und ihre Weiterentwicklung*. 6. Auflage. München 1971.
- Pusjkin, A.: Den sovjetiske østersøflådes kampindsats i krigens slutfase 1944-45. i: *Tidsskrift for Søvesen 1985*. S. 191 – 218.
- Sakker, h. og J.N. Houterman: *Atlantikwall in Zeeland en Vlaanderen gedurende opbouw en strijd 1942-1944*. 2. udg. 1991.

Internettet

- Efterretningsrapporterne fra Rødbyhavn og Vesternæs kan læses på www.spionage-lfm.dk
- Raketenscheinsignalgeschoss er omtalt på www.avlg.dk
- Oplysninger om de tyske radarstationer er hentet på www.gyges.dk

Note

1. Stalinkanalen, senere omdøbt til Hvidehavskanalen.

Baad på Lolland

Af Margit Baad Pedersen

I 1596 kunne gårdmand Jørgen Baad i Paarup se sit navn på den nye klokke i Østofte Kirke. Her var det støbt på klockens rand sammen med præsten Hans Bruns¹ samt Hans Madsens, der ligesom Jørgen Baad var kirkeværge. Jørgen Baad var en af de mange lollandske bønder, der ikke nøjedes med et fornavn og et sen-navn, men var kendt under et tilnavn, der blev nedarvet i slægten. I denne artikel skal vi følge navnet Baad i Jørgen Baads efterslægt gennem de næste knap 400 år, men også se på, hvordan navnet blev knyttet til personer uden for slægten.

Landbefolkningens navne

Helt frem til begyndelsen af 1800-tallet blev landbefolkningens børn kun døbt med fornavn. Dertil blev dog altid føjet et tilnavn endende på *-sen* eller *-datter* for at indikere, hvem faderen var, det såkaldte *patronym*. Dette patronym var et personligt tilnavn, der skiftede for hver generation, og altså ikke et slægtsnavn.

Store dele af landbefolkningen var imidlertid ikke henvist til at nøjes med fornavn + patronym. Overalt i landet brugte man også tilnavne, der blev ført videre fra slægtled til slægtled, eller som blev knyttet til en gård, således at en ny fæster antog den forriges tilnavn. Der var dog normalt

Klokken fra 1596 i Østofte Kirke med sognepræstens og kirkeværgernes navne støbt på randen.

Foto Jørgen Pedersen.

tale om uofficielle tilnavne, der langt fra altid fandt vej til officielle dokumenter. De omtales også som *folkelige tilnavne*. Bruget af de folkelige tilnavne udviklede sig forskelligt landet over. På størstedelen af

Sjælland samt i det østlige Jylland havde man åbenbart svært ved at skelne mellem øgenavne og de tilnavne, som bæreren gerne ville vedkende sig og selv anvende, og de folkelige tilnavne gled derfor næsten helt ud af brug. Anderledes gik det i Nordvestjylland samt på Lolland og Falster, hvor disse gamle tilnavne holdt sig langt op i 1800-tallet.

Fra myndighedernes side så man gerne, at hele landets befolkning fik egentlige slægtsnavne, og man gjorde et forsøg på at indføre dette ved en forordning i 1828, hvori det blev bestemt, at alle børn skulle døbes med både fornavn(e) og et slægtsnavn, som herefter skulle være fast for kommende generationer. Det blev overladt til forældrene selv at bestemme slægtsnavnet, men i de fleste tilfælde fik forordningen ingen praktisk betydning, ud over, at dåbsbarnets patronym nu også blev indføjet i kirkebogen, en praksis der i øvrigt mange steder allerede var indført, da de nye fortrykte kirkebøger blev taget i brug i 1814. En ny forordning fra 1856 slog fast, at det herefter var slut med selv at vælge barnets efternavn – for fremtiden skulle barnet døbes med samme efternavn som faderen. Det bevirkede, at størstedelen af landbefolkningen nu havde efternavne endende på -sen, og den gamle skik med at skifte navnet for hver generation ophørte heller ikke trods officielle forbud – folk forstod ikke, at det nu skulle lyde, som om en dreng var søn af sin farfar!

I slutningen af 1800-tallet fandt myndighederne det nødvendigt at gribe ind over for dominansen af sen-navne, som var upraktisk, fordi alt for mange bar det samme navn, og som man desuden opfattede som udtryk for en sproglig og æstetisk forarmelse. Opmærksomheden blev henledt på de gamle folkelige tilnavne, og en kom-

mission bestående af folkemindeforskeren Axel Olrik, historikeren Johannes Steenstrup og teologen Frederik Nielsen indsamlede et meget stort materiale fra hele landet om disse tilnavne. Ud fra dette skrev de en betænkning, der i 1899 blev udsendt i bogform under titlen *Dansk Navneskik*. Betænkningen rummer et væld af uvurderlige oplysninger om brugen af folkelige tilnavne. Den gav anledning til navneloven af 1904, gennem hvilken der blev givet nem adgang til at antage et nyt slægtsnavn, men hvor der også blev indført en beskyttelse af navne, der allerede var i brug.

På Lolland og Falster fandt man som nævnt usædvanligt mange folkelige tilnavne, der tilmed i forvejen var blevet genstand for omfattende undersøgelser udført af viceskoleinspektør P. Petersen i Nykøbing Falster i 1890'erne. Gennem indsamling af navnestof og oplysninger om brugen af tilnavne samt gennem arkivundersøgelser kunne P. Petersen udarbejde sit *Lolland-Falsters Navneværk*, som nu findes i Det Kongelige Biblioteks håndskriftsamling. En forkortet udgave blev i 1902 udsendt i bogform under titlen *Lolland-Falsters Navnebog* med indledning af Axel Olrik. Navnebogen rummer ikke mindre end ca. 1500 tilnavne med dokumentation for deres brug gennem tiden.

De folkelige tilnavne kan opdeles i tre hovedkategorier:

1. Gammelt navnestof, der blev brugt uden bevidsthed om navnets oprindelige betydning. Der kunne være tale om ord, hvis betydning ikke længere var kendt, som f.eks. *Slente*, *Hindtze* og *Hiog*, men det kunne også være betegnelser på genstande eller dyr som f.eks. *Baad*, *Plov* og *Due*. Derudover kunne navne, der oprindeligt var givet som beskrivelse af et legemligt kendetegn, overleveres som

et anerkendt arveligt tilnavn. Det var f.eks. tilfældet med *Høj, Hvid og Krog*. Endelig er oldtidens personnavne blevet nedarvet som folkelige tilnavne, f.eks. *Blach, Piper og Kaare*.

2. Professionsnavne som *Møller, Væver, Smed og Degn* er naturligvis i første række blevet brugt om personer, der havde det pågældende erhverv, men disse navne kunne også nedarves som tilnavne, så f.eks. en gårdmand kunne hedde Degn.
3. Tilflyttere fik ofte et tilnavn, der fortalte, hvor de kom fra. Der kunne være tale om nærliggende steder, som når en mand på Lolland blev kaldt *Hasling* efter Hasselø på Falster. Men også fjernere egne og lande kunne give stof til et tilnavn: *Friis* (fra Frisland), *Holst* (fra Holsten), *Skåning* (fra Skåne) og *Skotte* (fra Skotland).

Kilder

Landbefolkningens tilnavne i ældre tid kendes naturligvis udelukkende fra skriftlige kilder, som efter al sandsynlighed kun afspejler et minimum af de tilnavne, der har været i brug. Disse kilder er for langt den overvejende dels vedkommende skabt af folk, der ikke selv var en del af det bondesamfund, hvor tilnavnet blev brugt. Der var tale om f.eks. 1600-tallets skattemandtal, som i nogle tilfælde oprindeligt blev udfærdiget af den stedlige sognepræst, men som derefter blev skrevet af i lensadministrationen. Mange gange bærer mandtalslisterne præg af, at de er skrevet af gang på gang med det resultat, at simple afskrivningsfejl har sneget sig ind. Andre mandtal afslører, at en ikke stedkendt – sandsynligvis en lensskriver – har skrevet navnene ned, som han har hørt dem. Det kunne give anledning til misforståelser, som når f.eks. personer, der brugte det meget udbredte tilnavn *Brøgger* og havde et fornavn, der sluttede på -s, kom til at hedde f.eks. *Jens Sprøgger*, *Hans Sprøgger* etc.²

Det virker tilfældigt, om et tilnavn kom med i skattemandtallene, eller om der i stedet er brugt det mere almindelige patronym. Der er således eksempler på, at den samme person optræder med tilnavn i ét sæt lister, men med patronym i et andet, samtidigt sæt.

Tingbøgerne er også en vigtig kilde til navnestof. Der er bevaret en enkelt tingbog fra Maribo Klosters Birk (1663-1673), som bl.a. omfattede Østofte sogn.³ Det var et lille birk; birkefogeden var en af Østoftes bønder, og birkets bønder blev indkaldt efter tur som stokkemænd. Alt tyder således på, at der virkelig var tale om en lokal forsamling, hvor det kunne forventes, at man brugte de navne, man var vant til i det daglige. Tingbogen rummer mange tilnavne, men heller ikke her var brugen af dem konsekvent. Således blev f.eks. en af gårdmændene i Paarup de fleste gange kaldt Jørgen Pedersen, men to gange Jørgen Pedersen Kaare og to gange Jørgen Kaare.

Kirkebøgerne er naturligvis en af hovedkilderne til navnestoffet. Men heller ikke her er der nogen konsekvens i brugen af tilnavne. Sognepræsterne har haft forskellig opfattelse af tilnavnenes betydning, og man kan ikke gå ud fra, at en person, der udelukkende nævnes ved fornavn + patronym, ikke også har haft et tilnavn, der er blevet brugt i det daglige. I Østofte kirkebog, der findes bevaret fra 1716 (dog med huller de første år), bruges tilnavnene flittigt gennem hele 1700-tallet. I store træk svarer brugen også til den navneskik, der er beskrevet i *Dansk Navneskik* på grundlag af erindringer. En mand begyndte normalt først at bruge sit tilnavn, når han blev gift. Ungkarl *Niels Jørgensen* blev gift, og derefter var han gårdmand *Niels Baad*. Da de nye kirkebøger med fortrykte rubrikker blev taget i brug i 1814, skulle barnets fulde navn

anføres ved dåb. Det blev stort set altid til fornavn + patronym, også selv om faderen anføres med et tilnavn i forældrerubrikken. Der blev heller ikke ændret ved denne praksis efter dåbsforordningen fra 1828. Men efterhånden bredte den opfattelse sig, at det navn, et barn havde fået ved dåben, var det *korrekte* navn, som skulle bruges ved alle senere begivenheder. Det var en praksis, der for alvor var medvirkende til, at tilnavnene forsvandt fra de skriftlige kilder.

Forekomsten af tilnavne i folketællingerne synes lige så vilkårlig som i det øvrige skriftlige kildemateriale, og der kan findes mange eksempler på, at personer, der vitterligt var kendt under deres tilnavn, kun optræder med et patronym, som åbenbart også i denne sammenhæng blev opfattet som det korrekte efternavn. Der synes tilmed at være en tendens til, at tilnavne brugtes sjældnere i folketællinger end i andre kilder.

Navnet Baad

Baad blev i middelalderen ført som slægtsnavn af to lavadelige slægter med gods på Lolland. Der nævnes Baad'er på Aarsmarke (nu Knuthenborg), på Binnitse og på Tillitsegaard i det 15. og 16. århundrede. Tillitsegaard og Binnitse blev i henholdsvis 1494 og 1561 afhændet til Maribo Kloster, hvor der i sidste halvdel af 1500-tallet blandt klosterdamerne boede to medlemmer af den familie Baad, der havde ejet Binnitse.⁴ De to slægter uddøde i det 16. århundrede og begyndelsen af det 17. århundrede, men det er langt fra usandsynligt, at medlemmer af slægterne længe forinden havde opgivet deres adelige status med militære forpligtelser over for kongen og i stedet foretrak at leve på en bondegård, måske i første omgang som selvejer. En mulig direkte slægtsforbindelse til en af de senere bondeslægter med tilnavnet Baad vil dog næppe kunne dokumenteres. Navnet Baad hører desuden

til det gamle navneforråd og kan være taget i brug af flere forskellige slægter, uden at der har været nogen familiemæssig sammenhæng.

Baad hørte ikke til de meget brugte tilnavne i bondestanden på Lolland. Navne som f.eks. Blak, Krog, Slente, Brun og Brøgger havde en langt større udbredelse. Ifølge ekstraskattemandtallet fra 1610 boede der på Lolland foruden Jørgen Baad i Paarup kun en selvejer ved navn Oluf Baad i Harpelunde, Sandby sogn, samt to fæstebønder, Christen og Niels Baad i Branderslev by og sogn. Både i Harpelunde og i Branderslev nævnes en eller flere personer med tilnavnet Baad i nogle af de følgende skattemister, og i Volshave, Gurreby sogn, nævnes en selvejer Peder Baad fra 1622. Han afløses af Morten Baad i 1636.⁵ Stikprøver i kirkebøgerne fra Sandby og Branderslev tyder på, at navnet ikke overlevede der op i 1700-tallet. Derimod boede der ifølge kirkebøgerne flere personer ved navn Baad i Utterslev og Vindeby samt i Vaabensted i 1700-tallet, men ingen af de nævnte steder synes navnet at være brugt længere frem i tiden.

Baad i Paarup

Paarup, hvor Jørgen Baad boede o. 1600, er en af landsbyerne i Østofte sogn. De øvrige er kirkebyen Østofte samt Nørreballe, Sørup, Havlække, Langet og Erikstrup. Indtil 1881 hørte det nuværende Bandholm sogn med landsbyerne Bandholm og Reersnæs også til Østofte sogn. Paarup havde otte gårde, hvoraf de to var selvejergårde. Alle byens fæstegårde hørte o. 1600 under Maribo Kloster, der fra 1577 også havde herlighedsretten over de to selvejergårde.⁶ Maribo Klosters gods overgik i 1623 til det nystiftede Sorø Akademi, og da Akademiet blev nedlagt i 1665, blev godset som kron-gods overdraget dronning Sophie Amalie. Først i 1686 fik Paarups bønder et privat

Jørgen Baads navn på kirkeklokken i Østofte. I Danmarks Kirker, Maribo Amt (side 865) er navnet læst som Jurgens Baane. Ved nærmere eftersyn viser det sig, at Jurgens efternavn er skrevet: BAIII. Denne fejllæsning findes flere andre steder i litteraturen, men som klokken hænger i dag, kan man komme helt tæt på indskriften og med en finger overtyde sig om, at der hverken er N eller E i navnet. Stavemåden BAIII afspejler den lokale udtale, som af P. Petersen i Lolland-Falsters navnebog angives således: boå. På det ældste matrikelkort fra Sørup skrives navnet Baae, og det samme er tilfældet i en fæsteprotokol fra 1815 samt i 1901-folketællingen for Stokkemark sogn. Men langt de fleste gange er stavemåden Baad, fra skattemandtallet i 1610 til i dag. Foto Jørgen Pedersen.

herskab, da hele byen blev købt af Aarsmarkes ejer Eggert Christopher Knuth.

Jørgen Baad (død o. 1615)

Gårdmand og kirkeværges Jørgen Baad i Paarup er den første med dette tilnavn i Østofte sogn, som vi kender noget til ud over selve navnet, og hvor vi tilmed kender hans efterslægt. Der var ganske vist en Jacop Baadt i Sørup i 1584, en husmand eller inderste Rasmus Baad i Østofte i 1613 og 1614 samt en gårdsæde Jeppe Baad i Nørreballe i 1620⁷, men deres sandsynlige slægtskab med Jørgen Baad kan ikke dokumenteres. Jørgen Baad sad på en af de to store fæstegårde i byen, som menes at være en delt middelalderlig adelsgård.⁸ Som kirkeværges hørte han til de velstillede bønder i sognet, som man turde betro

store pengebeløb. Kirkeværgerne havde nemlig til opgave at administrere kirkens midler, indkræve kirketienden og aflægge regnskab over for kirkens patron. I Østofte hørte kirken o. 1600 under Maribo Kloster, og klosterets abbedisse var kirkens patron. Det er sandsynligt, at Jørgen Baad kunne både læse, skrive og regne, men desværre er der ikke bevaret regnskaber, der kan dokumentere det. Kirkeværgerne havde ansvar for kirkebygningens vedligeholdelse, og de kunne komme med forslag til anskaffelse af nyt inventar som f.eks. den nye kirkeklokke, der blev støbt i 1596 og forsynet med abbedisse Sophie Gyldenstjernes navn foruden sognepræstens og de to kirkeværgers.

Jørgen Baad i Paarup nævnes som fæstebonde i Paarup i skattemandtallet fra 1610 til 1614. Der er ikke bevaret mandtallet for de

to følgende år, og i 1617 var han afløst af Simon Baad, som uden tvivl var hans søn, jfr. den vekslen mellem de to fornavne, der kan påvises senere.

Simon Baad (død o. 1644)

Simon Baad overtog faderens fæstegård, og i 1620 var han desuden blevet med-ejer af den vindmølle, der stod på den ene selvejergårds grund. I perioden 1637-1644 anføres Simon Baad i skattemønstrene også som ejer af denne selvejergård, samtidig med at han drev den store fæstegård, som hans far havde haft. Derudover bestred han hvervet som skovfoged i Merretskov, dvs. han skulle holde øje med, at der ikke skete ulovlig hugst eller jagt i skoven. Som skovfoged skulle han også sørge for udvisning af brænde og tømmer til de andre bønder samt forestå indbrænding af deres svin, dvs. holde regnskab med, at bønderne ikke satte flere svin på græsning i skoven, end de havde ret til efter den årlige vurdering af oldensituationen.⁹ I 1641/42 afregnede han til Maribo Kloster 1½ daler 3 mark for salg af vindfælder fra skoven.¹⁰ Det kunne tyde på, at han ligesom sin far var i stand til at føre et regnskab og altså havde lært at læse og skrive.

I et af de to skattemønstre fra 1644 nævnes for første gang ikke Simon Baad, men *Simon Baads kvinde*, hvilket må betyde, at manden var død. Simon Baads børn var sikkert mindreårige, for de to gårde gik ikke umiddelbart videre til en søn. I stedet fæstede Hans Mogensen fra Østofte i 1645/1646 *Simons gård i Paarup, som han iboede og fradøde*.¹¹ Hans Mogensen giftede sig med Simon Baads enke, Maren,¹² og derigennem kom han også i besiddelse af selvejergården. Han blev aldrig selv kaldt Baad, og tilnavnet blev i næste generation kun brugt af Simon Baads søn, Jørgen Baad.

Maren gjorde ikke noget godt parti, da hun giftede sig med Hans Mogensen, for

han evnede ikke at drive gården og sank dybere og dybere ned i en håbløs gæld. Det var ganske vist strenge tider for bønderne under og efter svenskekrigene 1657-60, men Paarup var ikke så hårdt ramt som de landsbyer, der lå nærmere kysten. I april 1665 blev Hans Mogensen dømt fra fæstegården, men året efter opholdt han sig stadig på gården, som nu fremstod i en elendig stand. I august 1666 boede han der ikke længere, og i februar 1667 blev det endelig fastslået på birketinget, at han var borttrømt og havde efterladt sin kone i Paarup.¹³

Jørgen Baad (1630'erne?-1679)

Hans Mogensen overtog som nævnt også Simon Baads selvejergård. I et skattemønstre fra 1656 står han ganske vist som ejer sammen med en Hans Bode. Det er den eneste gang, denne person nævnes, og der er sikkert tale om en skrivefejl for stedsønnen Jørgen Bode, dvs. Baad. Selvejergården var en del af arven efter Simon Baad, og Jørgen Baad har formentlig taget sin fædre arv i besiddelse, da han blev voksen. I 1656 anføres han under navnet *Jørgen Simensen Baad* som ny fæster på Jørgen Thordsens fæstegård i Paarup, og da der senere omtales en steddatter ved navn Kirsten Jørgensdatter, er det sandsynligt, at han giftede sig med Jørgen Thordsens enke.¹⁴ Med lidt forsigtighed kan vi sætte hans fødselsår til 1630'erne, da han var mindreårig i 1644, men voksen i 1656.

I en liste over restancer på landgilde 1663/64 nævnes Jørgen Simensen Baad både på sin fæstegård og på sin *bondegård*, dvs. selvejergården. Derimod drev han ikke Paarup Mølle, som hans stedfader pantsatte i 1663, og som derefter gled ud af familiens besiddelse.

Som nævnt er en enkelt af tingbøgerne for Maribo Kloster birk bevaret. Den dækker perioden 20. november 1663 til 21. februar

1673. Omtalen af Jørgen Baad i tingbogen efterlader et indtryk af en bonde, der indtog en fremtrædende position i landsbyen, ligesom det havde været tilfældet med hans farfar og sikkert også hans far. Han kendte sine rettigheder og lod sig ikke kyse, når øvrigheden/herskabet stillede uretmæssige krav. Han havde øjensynligt orden i økonomien, og da ridefogeden i 1670 stævned ham for gæld, fremlagde han kvitteringer for en del af beløbet og tilbød at betale resten på stedet. Ved samme lejlighed blev han også beskyldt for at have haft svin i skoven ud over de 16, han betalte oldengæld for. Han påstod, at han ikke havde haft flere, hvilket efter hans mening heller ikke kunne bevises, og denne sag måtte falde.¹⁵ Et andet eksempel: i 1672 begyndte Christen Olsen Væver i Erikstrup at inddrive gæld. En af skyldnerne var Jørgen Baads mor, Maren Simmens, der skulle skyldte 5½ daler. Jørgen Baad var laugværge for sin mor, og han mødte i retten og krævede skriftligt bevis for gælden. Det kunne ikke fremlægges, og hans mor gik fri.¹⁶ Jørgen Baads besindige væsen kom også til udtryk, når han greb ind i stridigheder i landsbyen, enten som mægler udpeget af birketinget eller på eget initiativ.¹⁷

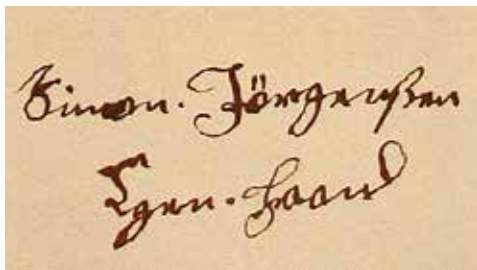
Som det var tilfældet i mange andre af de små birker, var birkefogeden i Maribo Kloster birk som nævnt en af bønderne, i dette tilfælde Peder Jørgensen i Østofte. Han var undertiden inhabil som part i en sag, og der blev så udpeget en midlertidig dommer. Det skete i alt fem gange i løbet af de år, tingbogen dækker, og Jørgen Baad blev udpeget de tre gange – 4. oktober og 15. november 1672 samt 17. januar 1673.

Jørgen Baad kunne efter al sandsynlighed både læse og skrive og altså også læse loven, på dette tidspunkt den såkaldte Christian den Fjerdes Reces, en samlet udgave af gældende lov udgivet til praktisk brug i 1643. I de sager, hvor Jørgen Baad var

tilforordnet dommer, var det ganske vist birkefogeden, der henviste til de relevante paragraffer i recessen, men i talrige andre tilfælde fremlagde Jørgen Baad skriftligt materiale i retten i form af kvitteringer, som han uden tvivl selv var i stand til at læse.

Jørgen Baad blev de fleste gange i tingbogen og i skattelisterne benævnt *Jørgen Baad*, men en del gange kom også hans patronym med: *Jørgen Simonsen Baad*. Kun ved to lejligheder blev han kaldt *Jørgen Simonsen* uden Baad. Den ene gang (i forbindelse med restance på småredsel 21. juli 1671) er formuleringen *Jørgen Simonsen og broder*. Med *broder* hentydes sikkert (fejlagtigt) til Christen Simonsen, der havde overtaget en selvejergård i Nørreballe efter sin far Simon Hansen, og som fra 1675 nævnes som fæster i den gård, som Jørgen Baad hidtil havde haft. Der er altså ikke tale om en broder til Jørgen Baad, som patronymet har forledt en skriver til at tro, men derimod Jørgen Baads svigersøn, der var gift med hans datter (eller steddatter) Karen og i en periode havde drevet fæstegården i Paarup sammen med sin svigerfar.

Jørgen Baad døde sandsynligvis i 1679. I en skattemåling, der dækker kalenderåret 1680, nævnes *Dorte Baads* på selvejergården i Paarup.¹⁸ En gift kone blev som regel omtalt med sin mands navn i genitiv. Det kunne som her være tilnavnet, men også mandens fornavn kunne anvendes (derimod ikke patronymet). Således blev Jørgen Baads mor som tidligere nævnt omtalt som *Maren Simmens* i tingbogen, dvs. hun brugte sin første mands fornavn, hvilket jo var meget forståeligt set i sammenhæng med, at det drejede sig om en sag, hvor hendes søn og værge Jørgen Baad skulle tale hendes sag. Dorte Baads omtaltes et par år efter sin mands død som *Dorte Hansdatter*, hvilket også var tilfældet, da der blev skiftet efter hende i 1694.¹⁹

Simon Jørgensen Baad kunne som en af de få bønder selv skrive sit navn på den klage, han afleverede til kommissionen, der i 1682 skulle undersøge forholdene på Maribo Klosters gods. Men han skrev ikke sit tilnavn, selv om det normalt blev brugt i de skriftlige kilder, hvor han nævnes.

Simon Baad (død 1703 eller 1704)

Simon Jørgensen Baad drev efter faderens død selvejergården sammen med sin mor. Paarups bønder hørte som nævnt stadig under Maribo Kloster, der efter lukningen af Sorø Akademi var lagt til dronning Sophie Amalies livgeding. Det var ikke noget godt skifte set fra bøndernes side. Der blev klaget så vedholdende over forvalterens uretfærdige og vilkårlige behandling af bønderne, at regeringen følte sig nødsaget til at undersøge forholdene nærmere. I 1682 blev der nedsat en kommission, som modtog klager over forvalteren fra en lang række af bønderne, blandt dem også Simon Jørgensen (som ikke brugte Baad ved denne lejlighed). Selve klagen var skrevet af en skriver, men Simon Jørgensen skrev under med egen hånd i modsætning til langt de fleste andre bønder, hvis klager ligger i kommissionens arkiv. Simons hovedanke var, at han var blevet pålagt større byrder, end hans far havde været. Han skulle nu gøre ægter, age hovbrænde og lukke hovgærder på lige fod med fæstebønderne; dvs. at gårdens status som selvejergård ikke længere blev respekteret. Han slutter med at appellere til kommissærerne om, at de

vil hjælpe ham til stadig at *nyde de privilegier og frihed som af arilds tid har ligget til min gård*. Han var på det tidspunkt stadig ugift og præsenterede sig selv som en fattig ungkarl, der har gården sammen med sin fattige gamle mor. Man skal dog ikke tage en sådan formulering for pålydende; det var normalt i bønsskrivelser at fremstille sig selv mere ynkværdig, end der egentlig var belæg for.²⁰

Men det skulle blive værre for en selvejer som Simon Baad, da Paarups gårde i 1686 blev solgt til Aarsmarke (senere Knuthenborg). Den nye ejer, Eggert Christoffer Knuth, havde siden overtagelsen af godset i 1681 arbejdet ihærdigt på at udvide tilliggendet. I jordebogen for Aarsmarkes bøndergods i 1683 bemærkes det således for selvejergårdene i Hunseby, at de nu er fæstegårde.²¹ Knuth havde ganske vist købt herlighedsretten til selvejergårdene sammen med fæstegårdene, og det mente han åbenbart gav ham adgang til at behandle selvejergårde som fæstegårde. Da der skulle skiftes efter Dorte Hansdatter i 1694, gjorde Simon Baad gældende, at den gård, han havde overtaget som en fri selvejergård efter sin far, nu havde mistet friheden.²² Da han selv døde, og der blev skiftet efter ham i februar 1704, blev gården da også behandlet som en almindelig fæstegård, bortset fra at bygningerne tilhørte boet.

Vi ved ikke mere om Simon Baad, men han døde trods alt som en holden mand. Det var en yderst veludstyret gård, der blev beskrevet i skifteregistreringen. Stuehuset havde en daglig stue opvarmet med en bilæggerovn. Her stod to hulsenge, dvs. alkover, det sædvanlige bord med bænke, en del stole, mv. I den nørre stue, gårdens storstue, var der en seng af egetræ med drejede stolper samt en fyrretræsseng, begge med en umådelig mængde dyner; her blev gårdens velstand lagt til skue. Også i denne stue var der bord og bæk. Hele vejen igen-

nem bar hjemmet præg af solid velstand. Der var således ikke mindre end tre par messinglysestager, fem store tinfade og ti tintallerkener samt to saltkar af tin. Sølv-tøjet var begrænset til et bæger og tre skeer. Gårdens besætning bestod af 18 heste, 5 føl, 10 køer, 1 kvie, 4 kalve og 4 stude samt 19 svin og 7 grise, 5 får, 4 lam og 1 vædder, langt mere end andre samtidige gårde. Den samlede vurdering løb op i ikke mindre end 618 rigsdaler, heraf gårdens bygninger 200 rigsdaler, og der var kun en gæld på 21 daler og 4 mark. Trods velstanden rummede boet ikke genstande, der pegede ud over bondestanden; der var således hverken bøge eller ure.²³

Simon Baad efterlod sin enke Maren Laursdatter samt tre mindreårige børn, hvoraf den ældste, Jørgen, var 11 år. Hun giftede sig hurtigt igen for at kunne drive gården videre. Den nye mand var den 17 år yngre Jørgen Jensen, som fik fæstebrev på ejendomsgården den 30. juni 1704.²⁴ Ligesom det var tilfældet med Hans Mogensen i 1600-tallet, antog heller ikke han tilnavnet Baad. Gården gik efter hans død i 1739 videre til en søn i dette ægteskab, Jens Jørgensen, og der har ikke boet en Baad i denne gård, før Simon Baads sønne datter Kirsten Jørgensdatter giftede sig med Jørgen Jensens sønnesøn. Hendes brug af navnet Baad skal vi senere vende tilbage til.

Jørgen Baad (o. 1693-1759)

Begge Simon Baads sønner blev kaldt Baad. Det skete ganske vist ikke i skiftet efter faderen, hvor der kun stod fornavne + patronym, men allerede da Laurs, der var den yngste, døde kun syv år gammel i 1705, blev han benævnt *Laurs Simonsen Baad* i skifteprotokollen.²⁵ Hans storebror Jørgen fik også Baad med i fæsteprotokollen, da han blev sat til en gård i 1707, kun omkring 14 år gammel. Det var ikke usædvanligt, at velstillede bønderes sønner måtte overtage en

misrøgtet gård,²⁶ som der sikkert også her var tale om; i hvert fald var den tidligere fæster blevet dømt fra gården. I praksis blev Jørgens gård formentlig drevet sammen med stedfaderens. Gården var en af de små gårde i Paarup, men i 1729 fæstede Jørgen Baad endnu en gård, også denne gang en forsømt gård, som den tidligere fæster var blevet fradømt.²⁷ Han drev nu begge gårde, der herefter blev opfattet som en enkelt enhed og hørte til landsbyens store gårde.

Jørgen Baad giftede sig i 1720 med Cathrine Hartvigsdatter fra Østofte,²⁸ og han fik to sønner i dette ægteskab, men ingen af dem antog navnet Baad, og ingen af dem blev gårdmænd. Den ældste, Hartvig Jørgensen (ca. 1724-1797), blev skræddersvend i Maribo, men fæstede i 1743 et hus i Paarup. Den yngste, Jørgen Jørgensen (ca. 1728-1794), døde ugift og blev i folketællingen fra 1787 betegnet som en fattig skrædder. På det tidspunkt boede han som indsidder i Paarup hos sin halvsøster Kirsten og hendes mand Jørgen Jensen. Deres mor, Cathrine, døde kun 35 år gammel i 1730. Som enkemand med to små børn på en gård var Jørgen Baad nødt til hurtigt at finde en ny ægtefælle, og allerede to måneder efter begravelsen blev han trolovet med den ca. 18-årige Inger Nielsdatter Blach fra Tjennemarke i Stokkemarke sogn. I det nye ægteskab blev der født fire sønner og tre døtre. Heraf døde en søn og en datter som børn.

Jørgen Baad er nævnt talrige gange i kirkebogen og stort set altid uden det patronym, som han egentlig også kunne bruge. Kun ved hans to trolovelser/vielser kom Simonsen med, og det samme var tilfældet en enkelt af de mange gange, han var fadder. Hans kone Inger var også en meget benyttet fadder, et tegn på familiens fremtrædende plads i landsbyen. Hun blev oftest blot kaldt *Jørgen Baads hustru*, men nogle få gange *Inger Baads* eller *Inger Jørgen Baads*.

I modsætning til, hvad der var tilfældet med Jørgen Baads forfædre tilbage i 1600-tallet, er der ingen vidnesbyrd om, at han havde lært at skrive. De gange, han skulle skrive under i kirkebogen som forlover, nøjedes han med initialer: *IB* eller *IISB*. Sidstnævnte er endda forkert: hans initialer skulle være *I[Jørgen] S[imon]S[en B]a[ad]*. Derimod skrev hans søn Hartvig Jørgensen under med fuldt navn.

Jørgen Baad døde i 1759 og efterlod en veldrevet gård med en stor besætning og stort set uden gæld, men der var ikke indbo-genstande, der tydede på egentlig velstand. Det virker, som om han havde placeret gårdens overskud i besætning m.m. Der var således ikke mindre end 15 heste, heraf to køreheste, hvilket var meget selv i en tid, hvor fæstebøndernes hestehold var stort pga. hoveriforpligtelserne.²⁹

Jørgen Baads efterkommere i Sørup m.m.

Jørgen Baads tre sønner af andet ægteskab blev gårdmænd i Sørup, og alle tre blev kaldt Baad. Tilnavnet var hidtil udelukkende gået i arv inden for slægtens medlemmer i Paarup, og selv om disse i løbet af 1600-tallet og første halvdel af 1700-tallet havde siddet på fem af Paarups otte gårde, var navnet hidtil ikke blevet hængende ved en enkelt af disse gårde, men havde fulgt slægten. Der kan have været rent praktiske årsager til dette: da Hans Mogensen i 1644 blev ny mand på afdøde Simon Baads gård, kan Simons søn Jørgen allerede have overtaget faderens tilnavn. Det samme var i hvert fald sket i 1704, da den næste Simon Baad døde, og hans enke giftede sig igen. Simon Baads to sønner blev som nævnt allerede kaldt Baad som mindreårige, og da den ene tilmed hed Jørgen ligesom sin stedfader, ville det kun have forvirret, hvis stedfaderen også blev kaldt Jørgen Baad.

Niels og Simon Baad

Men i 1759 var situationen en anden. Nu gik navnet både i arv i slægten og på Jørgen Baads gård i Paarup. Der stod tilmed så megen respekt om slægten og dermed navnet, at *Baad* viste sig at være, hvad man kunne kalde et stærkt navn. To af Jørgen Baads sønner giftede sig til gårde i Sørup, hvor den tidligere fæster havde haft et tilnavn, men hvor disse navne måtte vige for den nye fæsters navn. Simon (1745-1788) giftede sig i 1770 med Hans Bruns enke, og Niels (1741-1785) giftede sig i 1765 med Hans Brøggers enke. Begge brødre blev kaldt Baad resten af deres liv. Men da deres enker døde (henholdsvis 1811 og 1798), blev disse benævnt efter deres første mand: *Maren Bruns*³⁰ og *Kathrine Brøggers*. Sidstnævntes dødsfald blev endda anmeldt af hendes søn af andet ægteskab: *Gaardmand Jørgen Baad i Sørup [lod] jorde sin Moder Kathrine Brøggers*.

Simon fik ingen børn, hvorimod Niels efterlod sig to sønner. Hans (1770-1815) giftede sig til en gård i Keldernæs, og i fæsteprotokollen blev han benævnt *Hans Nielsen Baae*, altså en form for lydskrift af navnet.³¹ I kirkebogen for Stokkemarke sogn bruges hans tilnavn overhovedet ikke, men der bruges i det hele taget ikke mange tilnavne. Der er dog en enkelt undtagelse: ved sin død i 1815 blev han benævnt *Hans Nielsen Brygger!* Så helt havde hans far Niels Baad altså ikke fortrængt sin forgængers tilnavn.

Jørgen Baad i Sørup og på Stibanken (1768-1841) og forbindelsen til Handskemagerbanden

Niels Baads anden søn Jørgen overtog sin fars gård i Sørup, men i 1817 skete der det usædvanlige, at han flyttede fra gården sammen med sin kone og den 25-årige søn, Hans. De fandt deres nye hjem som selvejere i en husmandsudstykning på Stibanken i Ryde sogn, hvor både far og søn også brugte deres tilnavn. Jørgen Baad døde i

1841, og i folketællingen fra 1840 benævnes han husmand, der lever af sine penge. I folketællingen for 1834 var han anført som husmand og aftægtsmand.

Sønnen Hans Jørgensen Baad havde giftet sig i 1821 og var selv blevet husmand på Stibanken. Ejendommen havde en størrelse, så han ind imellem blev kaldt gårdmand. Han fik fire børn, men døde i 1836, kun 46 år gammel. Hans enke Karen Rasmusdatter (eller Jacobsdatter) giftede sig hurtigt igen. Hendes nye mand var tjenestekarl Morten Olsen (1807-1851), der på Stibanken blev kendt som *Morten Olsen Baad*, idet han fulgte skikken med at tage det tilnavn, der havde været brugt på gården.

Det viste sig hurtigt, at Karen havde gjort et dårligt parti. Hendes mand var allerede i august 1837 kommet med i den berygtede Handskemagerbande, der de næste 14 år spredte skræk og rædsel på Lolland gennem en række yderst brutale røverier, hvoraf to endte i mord. Flere af bandens medlemmer boede på Stibanken, der herved fik et meget dårligt ry. Handskemagerbandens hærgen kulminerede i marts 1851 med et bestialske overfald i Støby ved Tillitse. Her myrdede fire af bandens medlemmer en gårdmand, hans kone og to tjenestepiger, hvorefter de stak ild på gården og flygtede med, hvad de kunne finde af værdier. Men kort tid efter blev banden langt om længe fanget, og det lykkedes at få dem til at indrømme deres ugeringer. Gerningsmændene for Støby-mordene, heriblandt Morten Baad, blev fængslet i København. Bandens leder, handskemager Hans Jacob Mortensen, begik selvmord i fængslet, og Morten Baad døde samme sted i oktober 1851 uden at dødsårsagen oplyses,³² medens de to sidste, der havde været med i Støby, blev dødsdømt og henrettet nær gerningsstedet på Lolland.

Da dommen over Handskemagerbandens medlemmer var faldet i august 1852, blev der allerede samme år udgivet en om-

Medlem af Handskemagerbanden Morten Olsen Baads portræt (litografi efter et fotografi) blev bragt sammen med bandens andre hovedmænds i den beretning om retssagen, som blev udgivet i 1852.

fattende redegørelse for hele sagen forfattet af skriveren ved den kommission, der havde behandlet sagen.³³ Det er påfaldende, hvor mange tilnavne, der her anvendes, både om bandens mange ofre og dens medlemmer. De bruges imidlertid på en måde, der egentlig hører til i borgerlige kredse. Således omtales bandemedlemmerne Mads Heden og Morten Olsen Baad som *Heden* og *Baad*. Og gårdmand Jens Hansen Baad i Maglemer, der i 1837 blev offer for et røverforsøg, benævnes *gårdmand Baad*. Bønderne selv ville på det tidspunkt aldrig bruge tilnavnet, uden at fornavnet kom med.

Morten Baads kone, Karen, var død allerede i 1844 efter at have født tre døtre i dette ægteskab, og fire år senere havde han giftet sig med en 20 år gammel pige fra Østofte,

Ane Margrethe Gregersdatter. Med hende fik han to sønner, hvoraf den yngste først blev født efter faderens død i fængslet. Han døde som barn, medens den ældste, Ole Mortensen, blev tjenestekarl. Han valgte i 1874 at vende Lolland ryggen og udvandre til USA. Af forståelige årsager ses han ikke at have brugt tilnavnet Baad.

Hans Jørgensen Baads fire børn voksede op med Morten Baad som stedfader. Datteren Lisbeth Hansdatter (født 1827) giftede sig i 1847 med tjenestekarl Niels Jørgensen, der blev husmand og daglejer på Stibanken, og fik to børn med ham. Men også Niels Jørgensen kom i myndighedernes søgelys, da Handskemagerbanden blev trevlet op i 1851. Han blev dømt for talrige tilfælde af tyveri samt for forsikringssvig, idet han havde aftalt med sin bror, at denne skulle sætte ild på hans hus. Begge brødre blev idømt otte års tugthusarbejde. Det vides ikke, hvad der skete med børnene, men ifølge folketællingen fra 1860 var Lisbeth Hansdatter på det tidspunkt tjenestepige hos skolelæreren i Abed, og det blev oplyst, at hun var gift. Hendes og mandens senere skæbne kendes ikke.

Hendes bror Niels Hansen (1829-85) fik vristet sig helt fri af det betændte miljø på Stibanken. Han havde ligesom sine søskende en barndom med Morten Baad som stedfader, og i 1845 boede han stadig hjemme. Ved folketællingen i 1850 var han og broderen Rasmus tjenestekarle hos Mads Jensen på Stibanken (ikke identisk med Mads Jensen Vixnæs, der blev henrettet som medlem af Handskemagerbanden). I 1860 var Niels Hansen blevet skovfoged i Løjet (Stokkemark sogn) ikke langt fra Stibanken. De fleste gange blev han kaldt Niels Hansen i kirkebogen og i folketællingerne, men et par gange blev der føjet et *Baad* til i parentes, dvs. at han uden tvivl er blevet kaldt Niels Baad i det daglige. Niels' to andre søskendes skæbne kendes ikke.

Peder Baad i Sørup (ca. 1737-1799) og hans efterkommere

I modsætning til sine to brødre giftede Jørgen Baads ældste søn Peder sig ikke med en enke, men med datteren af en netop afdød gårdmand i Sørup. Det skete knap to måneder efter hans fars død i 1759. Hans svigerfar havde ikke noget tilnavn, og Peder blev lige til sin død omtalt som *Peder Baad*. Han var gift to gange, men af hans 13 børn nåede kun de seks voksenalderen. De tre af døtrene blev gift med gårdmænd i henholdsvis Sørup, Maglemer og Keldernæs, og her blev tilnavnet Baad ikke videreført. Den sidste datter, Maren (1784-1849), bragte derimod højst usædvanligt tilnavnet med ind i sit ægteskab. Maren Baad og hendes efterslægt bliver behandlet i næste afsnit. Den yngste af Peder Baads sønner, Jørgen Pedersen Baad (o.1795-1829), blev husmand i Sørup. Han blev gift i 1822, men døde uden at efterlade sig børn.

Efter Peder Baads død i 1799 giftede hans enke sig med den 12 år yngre Jens Pedersen, der tilsyneladende aldrig blev kaldt Baad. Der blev ikke født børn i dette ægteskab. Jens Pedersen og hans kone gik på aftægt i 1816 og overlod gården til hendes ældste søn, Peder (1787-1859).³⁴ Peder Pedersen blev ligesom sin far hele sit liv kaldt Baad. I næste generation blev navnet Baad kun ført videre af sønnen Ole Pedersen Baad (1829-1883), der overtog gården efter faderens død. Navnet Baad dukker dog kun sjældent op i de skriftlige kilder, der omtaler Ole Pedersen Baad. Det kom således ikke med ved hans bryllup i 1855 og kun ved et par af børnenes dåb. Da han døde i 1883, kom Baad med i en parentes i kirkebogen, en form der ofte bruges om et tilnavn, som præsten ikke opfattede som et officielt navn, men som han fandt det nødvendigt at anføre for at identificere den pågældende. På Østofte kirkegård findes en

Stine og Line Baads gravsten på Østofte kirkegård. De to søstre var ugift og boede ved deres død sammen i et hus i Nørreballe, hvor de døde med få dages mellemrum. Gravstenen findes ikke mere og kendes kun fra en illustration i Rudolph Bertouch: Menigmands Minde. 1971. Foto i Stifismuseum Maribo.

gravsten for gårdejer *Ole Pedersen Baad*, men efter stilen at dømme er den først sat i midten af 1900-tallet, da der blev indrettet et familiegavsted.

Ole Pedersen Baads børn var voksne, da navneloven af 1904 gav mulighed for, at der kom overensstemmelse mellem det

officielle efternavn og det navn, folk var kendt under. Ole Baads søn Niels Peder (1868-1935), der havde overtaget gården, og hans to ugifte søstre, Petroline og Ane Kirstine (*Line og Stine*), fik i 1905 kgl. bevilling til at føre navnet Baad i stedet for Pedersen.³⁵

Niels Peder Baads yngste søn Axel Hasling Baad overtog gården i 1939, men allerede i 1918 havde Niels Peder Baad købt endnu en gård i Sørup, matr. 14 a. Her blev hans ældste søn Ove bestyrer; han købte i 1927 gården, som på et tidspunkt fik navnet *Baadsgaard*. Den næstældste søn, Peder Munk Baad, blev gårdejer i Vantore, medens den næst yngste, Hans Baad, i 1930 blev gårdejer i Blans.³⁶

Tilnavnet føres videre i kvindelinie

Der er kun fundet to eksempler på, at en pige har ført det tilnavn, hun havde fra sin far, med ind i sit ægteskab, og at navnet er givet videre til de børn, der blev født i dette ægteskab. I begge tilfælde brugte ægtemanden ikke noget tilnavn.

Jørgen Baads datter Kirsten Jørgensdatter Baad (1751-1826)

Jørgen Baads yngste barn, datteren Kirsten, var kun otte år, da hendes far døde i 1759. Hun blev i 1776 gift med gårdmand Jørgen Jensen i Paarup, en sønnesøn af den Jørgen Jensen, der havde giftet sig med hendes farmor, Maren Laursdatter, efter hendes farfars, Simon Baads, død i 1703/1704. Hun blev altså kone på den gamle selvejergård i Paarup, som havde været i slægtens eje i en stor del af 1600-tallet. Hverken hendes mand, hans far eller farfar blev kaldt Baad, men navnet synes at have fulgt hende. Jørgen Jensen døde i 1787, og i hendes andet ægteskab blev der året efter født en datter. Ved dåben blev forældrene benævnt gårdmand Lars Jensen og *Kirsten Baad*. Hen-

Skovfoged Ferdinand Baads gravsten på Skørtinge kirkegård. Ferdinand Baad havde egentlig fået navneforandring fra Pedersen til Pedersen-Baad i 1899, men han blev aldrig kaldt andet end Baad. Foto Jørgen Pedersen.

des søn af første ægteskab, Jens Jørgensen, fæstede gården i Paarup i 1815,³⁷ og han blev ligesom sin far osv. ikke kaldt Baad. Derimod brugte hans ældre bror Jørgen, der blev husmand i Reersnæs, sin mors tilnavn, og det gik videre til hans to sønner, Jørgen Jørgensen Baad (1806-1869), der blev daglejer i Reersnæs, senere i Bandholm, og Simon Jørgensen Baad (1809-1890), der blev væver i Reersnæs.

Maren Pedersdatter Baad (1784-1849) og hendes efterkommere

Da gårdmand i Sørup Peder Baads datter Maren i 1806 blev gift med skovfoged Hans Nielsen i Skørtinge Skov (Kristians-

sæde gods), bragte hun ligesom sin faster Kirsten familiens tilnavn med ind i sit ægteskab. Hendes mand brugte ikke navnet, men det gik videre til ægteparrets søn. Der er ganske vist ikke fundet skriftlige vidnesbyrd om, at Maren blev kaldt Baad, men hun er den eneste af ægtefællerne, der kan have brugt navnet. Hendes mands baggrund fortæller sig i det uvisse, men han var helt sikkert ikke i familie med nogen af Baad'erne fra Paarup eller Sørup.

Hans Niensens og Marens søn Peder (1810-1878) var i 1834 tjenestekarl hos Kristianssædes skovrider. Han overtog snart efter hvervet som skovfoged i Skørtinge Skov efter sin far og blev kendt som skovfoged *Peder Hansen Baad*. Således blev han benævnt i 1838, da han var fadder ved en dåb i Skørtinge, medens han mange andre gange kun omtales som skovfoged Peder Hansen. Der er dog ingen tvivl om, at han faktisk brugte navnet Baad, for dødsanmeldelsen til skifteretten efter hans kones død i 1863 kom fra *skovfoged Peder Hansen Baad*.³⁸ Da han selv døde i 1878, blev han benævnt *Peder Hansen Baad*, forhenværende skovfoged.

Peder Hansen Baads søn Rasmus Pedersen Baad (1839-1895) blev den tredje skovfoged i familien, da han i begyndelsen af 1870'erne efterfulgte sin far. Ligesom denne var Rasmus kendt under navnet Baad, som blev tilføjet i kirkebogen ved hans to yngste børns dåb og konfirmation.

Den yngste af Rasmus Pedersen Baads sønner, Ferdinand (1875-1956), rykkede i 1905 ind i skovfogedboligen i Skørtinge Skov, hvor han nu blev fjerde generation. Inden da havde han i nogle år været skovfoged i Langet. Han fik kgl. bevilling på navnet Baad allerede i 1899, men han valgte formelt at beholde Pedersen, så hans efternavn egentlig var *Pedersen-Baad*.³⁹ Hans to døtre fik alligevel udelukkende Baad som efternavn. De døde begge ugift.

Hans Peder (1859-1911) var den ældste af Rasmus Pedersen Baads sønner. Han blev uddannet tømrer og flyttede i 1884 til Nykøbing Falster, hvor han etablerede sig som tømrermester. Her blev han kun kaldt Pedersen – det navn han officielt bar iflg. sin dåbsattest, og som blev brugt på næringsbrev, skattelister m.m. Men på et tidspunkt blev det simpelthen upraktisk for ham at hedde Pedersen, da der var endnu to tømrermestre Pedersen i Nykøbing, hvoraf den ene endda også hed Hans Peder til fornavn. Navneloven af 1904 blev anledning til at genoptage brugen af det gamle tilnavn. I Hans Peder Pedersens ansøgning fra december 1904 om at få navneforandring til *Pedersen-Baad* ligesom sin bror blev der

vedlagt attester for, at han selv stadig var kendt under navnet Baad på sin hjemegn, som hans far og bedstefar også havde været det.⁴⁰ Hans ældste barn, datteren Camilla (1893-1990), blev kun døbt Pedersen, men hendes bror Charles (1895-1940) fik føjet Baad ind: Charles Baad Pedersen. Denne sammenstilling af navne blev også brugt om to af fadderne ved Charles' dåb: hans farfar, skovfoged *Rasmus Baad Pedersen*, og hans farbror, assistent *Ferdinand Baad Pedersen*. Så selv om der herskede lidt forvirring om, hvor tilnavnet skulle placeres, må det konkluderes, at navnet Baad var i almindelig brug også i denne del af familien.

Med Hans Peder Pedersen-Baads to børn og deres efterkommere blev navnet spredt ud over hele landet. Charles blev uddannet radiotelegrafist og bosat i Esbjerg. Han sejlede efter udbruddet af anden verdenskrig i handelsflåden, men omkom, da hans skib blev bombet af tyskerne i januar 1940. Charles' to børn (der begge blev døbt Baad uden Pedersen) blev bosat i henholdsvis Silkeborg og Københavnsområdet. Hans Peders datter Camilla giftede sig med en gymnasielærer, og deres fire børn fik alle Baad som mellemnavn. I næste generation (som denne artikels forfatter tilhører) fik de fleste også Baad som mellemnavn, men flere har benyttet sig af adgangen til at droppe det egentlige efternavn og hedder nu kun Baad.

Senere fæstere af Jørgen Baads gård i Paarup og deres efterkommere

Indtil Jørgen Baads død i 1759 var tilnavnet Baad kun gået i arv i slægten, hvis medlemmer som tidligere nævnt endda flyttede mellem forskellige gårde i Paarup, uden at navnet blev hængende der. Men fra 1759 ses navnet også at blive knyttet til de skiftende fæstere af Jørgen Baads gård i Paarup.

Bekendtgørelser.

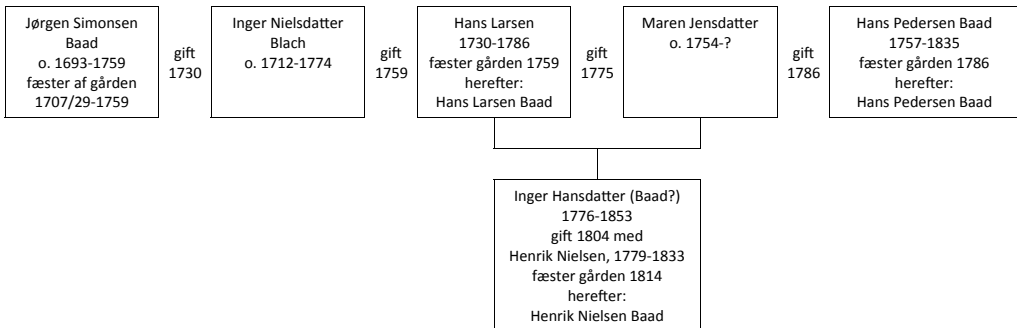
—:—
†

Vor inderlig elskede Mand og
Fader, Tømrermester
H. P. Petersen-Baad,
hensov stille og roligt i Gaar.
Nykøbing p. F., den 28. April
1911.

Paa Familiens og egne Vegne:
Frederikke Petersen-Baad,
født Schrøder.
Camilla Petersen-Baad.
Charles Petersen-Baad.
Begravelsen foregaar Tirsdag den
2. Maj Kl. 1 fra Kirken.

Dødsannonce for Hans Peder Pedersen-Baad. Tømrermesteren i Nykøbing brugte det sammensatte efternavn, som han havde fået bevilling til i 1905. Men som det ofte var tilfældet, tog man det ikke så nøje, om Pedersen blev stavet med d eller t. Annoncen blev bragt i Lolland-Falsters Stiftstidende den 28. og 29. april samt 1. maj 1911.

Fæsterne af Jørgen Simonsen Baads sammenlagte gård i Paarup indtil 1833.

Hans Larsen Baad (1730-1786)

Efter Jørgen Baads død stod den 47-årige enke Inger Nielsdatter tilbage med en fæstegård. Den ældste søn Peder tjente hjemme, og man kunne vente, at han skulle overtage gården. Men som tidligere omtalt giftede han sig umiddelbart efter faderens død til en gård i Sørup, og hans mor betalte indfæstningen som kompensation for den løn, Peder havde til gode for seks års tjeneste. Inger Nielsdatter valgte i stedet at gifte sig igen, og da skiftet efter Jørgen Baad blev sluttet den 26. marts 1760, blev der samme dag udstedt fæstebreve til både hendes nye mand på gården i Paarup og til Peder på gården i Sørup.⁴¹

Inger Nielsdatters havde giftet sig med den 18 år yngre Hans Larsen/Lauridsen, der havde været tjenestekarl på Maribo Ladegård. Allerede i 1761 kan det ses af kirkebogen, at han har fået tilnavnet *Baad*. Da er *Hans Baads kone* fadder, og i de følgende år ses han i ofte i fadderlisterne under navnet *Hans Baad*. Grunden til, at han ikke beholdt navnet Hans Larsen, kan være den simple, at der i denne periode også boede en anden Hans Lauridsen i Paarup.⁴² Inger Nielsdatter døde i 1774, og Hans Baad giftede sig igen. Han var nu 45 og hans nye kone Maren Jensdatter var 21. I dette ægte-

skab blev født fem børn, hvoraf de fire døde som børn. Kun en datter, Inger Hansdatter, nåede voksenalderen.

Hans Pedersen Baad (1757-1835) og hans søn

Hans Larsen Baad døde i 1786. Han blev begravet den 27. januar, og allerede den 11. februar trolovede enken *Maren Jensdatter Baads* sig med den næsten jævnaldrende Hans Pedersen fra Erikstrup. Også han antog navnet *Baad*, og ligesom med Hans Larsen kan der være den praktiske grund, at der var en anden gårdmand ved navn Hans Pedersen i Paarup. Den nye Hans Baad og hans kone fik to børn, hvoraf sønnen Jens blev kaldt *Jens Hansen Baad* allerede ved sin konfirmation i 1803. I 1820 flyttede Jens til Maglemer og blev gift med en gårdmandsenke der, og navnet Baad fulgte ham hele livet. Således hed han Jens Hansen Baad, både da hans datter blev døbt, og da hun blev konfirmeret, samt da hans kone og han selv blev begravet (1841 og 1866). Men alligevel blev han gennem hele sin tid i Maglemer kun kaldt *Jens Hansen* i folketællingerne. I 1837 var han så uheldig at blive offer for et af Handskemagerbandens indbrud. En nat i december brød fire medlemmer af banden, heriblandt handske-

mageren selv og Morten Olsen Baad, ind på gården. Deres forehavende mislykkedes dog, da Jens Baad og hans tjenestekarl satte sig til modværge.⁴³ Jens Baad fik ingen sønner, og en datter og svigersøn overtog gården. Navnet Baad blev ikke ført videre her.

Henrik Nielsen Baad (1779-1833) og hans efterkommere

Gården i Paarup blev udflyttet i 1814 og fik sin nye plads på nuværende adresse Paarup Møllevvej 230.⁴⁴ Den udflyttede gårds nye fæster blev Henrik Nielsen, der i 1804 havde giftet sig med Hans Larsen Baads og Maren Jensdatters datter Inger (1776-1853). Henrik Nielsen havde i nogle år haft en fæstegård i Højsmarke, Sandby sogn, men vendte nu tilbage for at overtage Ingers fødegård. Indtil da var tilnavnet Baad aldrig blevet brugt om ægteparret, men ved datteren Gertruds konfirmation i 1825 benævnes han *Henrich Baad*, i øvrigt den eneste gang i kirkebogen. Inger Hansdatter kaldes *Inger Baad* en enkelt gang, nemlig da hun var gudmor ved en dåb i 1820. Det kunne tyde på, at familien rent faktisk var kendt som *Baad*. Tilnavnet kan i dette tilfælde være arvet på to måder: enten ved at Inger Hansdatter hele tiden har været kaldt Inger Baad, eller ved at navnet stadig var knyttet til gården, og at Henrik Nielsen antog navnet i forbindelse med, at han blev den nye fæster. Familien fik i alt fem børn, men de tre ældste døde, før de nåede voksenalderen. Tilbage var sønnerne Hans (1819-51) og Niels (1815-80).

Hans blev i 1840 gift med en gårdmandsenke i Erikstrup. Han døde af tyfus i 1851 og efterlod sig ingen børn. Ved sin død blev han kaldt *Hans Henrichsen Baad*, men navnet gik ikke videre på denne gård.

Efter sin fars død i 1833 blev Niels bestyrer af gården i Paarup. Hans mor havde overtaget fæstet af gården efter mandens død, men afstod det til sønnen, som købte

gården i 1852. Han fik seks børn, men ved ingen af dåbsindførslerne blev han kaldt Baad, og det samme var tilfældet ved børnenes konfirmation med en enkelt undtagelse: da Anders Peter blev konfirmeret i 1858, blev faderens navn angivet som *Niels Henrichsen Baad*. Ved sin død i 1880 blev hans navn anført som *Niels Henriksen (Baad)*. Det ser altså ud til, at tilnavnet stadig var i brug hos familien på gården i Paarup, og i hvert fald tre af Niels Henriksen Baads sønner (de nedenfor nævnte Hans Henrik, Anders Peder og Christian) førte navnet videre. Gården i Paarup gik ud af familiens eje i 1886, og navnet har ikke siden været knyttet til gården, som nu hedder Nedergaard.⁴⁵

Ligesom det havde været tilfældet i midten af 1700-tallet, blev tre sønner fra gården i Paarup gårdmænd andre steder og tog alle tre deres fars tilnavn med. Hans Henrik Nielsen Baad (1842-90) giftede sig i 1866 ind på en gård i Reersnæs. En af hans døtre blev gift med møller Paaschburg, som overtog gården, og deres børn kom selvfølgelig til at hedde Paaschburg. Efter Hans Henrik Nielsen Baads død i 1890 har der ikke boet en Baad her, men navnet er bevaret som gårdnavn i formen *Baadsminde*, som stadig bruges.⁴⁶ I dag drives der et dræningsfirma på stedet.

Niels Henriksen Baads anden søn, Anders Peder Nielsen Baad (1843-1917), flyttede i 1874 til Blans, hvor han forpagtede Stokkenæsgaard.⁴⁷ Da der i 1880 og 1890 blev holdt folketællinger, fungerede han som tællingskommisær og underskrev sig henholdsvis *Peder N. Baad* og *P. Baad*, men han anførte sit fulde navn i optællingslisten: *Anders Peder Nielsen Baad*. Børnene kaldte han derimod kun Nielsen. I 1901 var der en anden tællingskommisær, og han skrev navnet som *Peder Nielsen Baae*, dvs. med den lokale udtale.

Gården Baadsminde i Reersnæs. Stuehuset ligger der stadig, men der er ikke længere navn på det, selv om navnet endnu bruges og indgår i firmaet Scandrøns mail-adresse. Maribo Lokalhistoriske Arkiv.

Peder Baad fik i alt seks børn, der på nær den yngste kun blev døbt med efternavnet Nielsen. I 1905 fik Peder Baad kgl. bevilling til at føre navnet Baad sammen med de to sønner Vilhelm (f. 1882) og Georg (1877-1962) samt datteren Martha.⁴⁸ Georg Baad giftede sig til en gård i Blans og blev også sognefoged samt medlem af sognerådet.⁴⁹ Vilhelm Baad blev arbejdsmand, boede en overgang i Saksøbing og slog sig derefter ned i Kragenæs, først som fisker (folketælling 1916) og derefter som savskærer på Kragenæs Savværk. Vilhelms og Georgs børn blev alle døbt Baad.

Den tredje af Niels Henriksen Baads sønner var Christian (1845-1897), der giftede sig i 1874 og blev gårdejer i Højreby. Hele sin tid i Højreby blev han kaldt *Christian Nielsen Baad*. Der var endnu en gårdejer ved navn Christian Nielsen i Højreby i

denne periode, og det kan være grunden til, at den nyttilflyttede så konsekvent benyttede sit tilnavn. Hans to ældste børn blev begge døbt Nielsen, medens den yngste søn i 1881 fik navnet *Niels Baad Nielsen*. Christian Nielsen Baad døde pludseligt, og hans enke var tilsyneladende flyttet fra sognet, da der blev holdt folketælling i 1901. Børnenes videre skæbne kendes ikke.

En beretning som denne om tilnavnet Baad kan uden tvivl skrives om mange andre af de gamle folkelige tilnavne på Lolland og Falster. Den illustrerer, hvordan et stærkt tilnavn er overleveret fra omkring 1600 til begyndelsen af det 20. århundrede, da den nye lov om navneforandring gav mulighed for at få bragt overensstemmelse mellem, hvad folk blev kaldt, og hvad de formelt hed. Navnets styrke bevirkede, at det kunne

brede sig ved giftermål ind på gårde, hvor et andet tilnavn havde været brugt, som vi så det med Jørgen Baads tre sønner, der i anden halvdel af det 18. århundrede flyttede fra Paarup til Sørup. Hos de tre brødre gik navnet kun videre fra far til søn i Peder Baads efterslægt, og denne gren tog officielt navnet i 1905. Et eksempel på overlevering af navnet i kvindelinie findes i Peder Baads datter Marens efterslægt, der uafhængigt af den anden linie ligeledes fik bevilling på navnet i 1905. Endelig er den gamle skik med, at en ny mand på en gård tager formandens tilnavn, repræsenteret ved de tre fæstere, der fulgte Jørgen Baad på gården i Paarup efter hans død i 1759. Også her fik efterkommere bevilling på navnet i 1905.

Margit Baad Pedersen, f. 1946. Mag. art. i etnologi. Har i tidens løb skrevet om mange forskellige kulturhistoriske emner som f.eks. landkøbmænd, kalkstenshuse, Køng Fabrik og spindeskolerne samt Karise og Haslev stationsbyer. Er nu pensioneret og bor på Fyn.

Noter

1. Iflg. S.V. Wiberg: Almindelig dansk præstehistorie. 1870-1873, side 697, var Hans Madsen Bruun sognepræst i Østofte 1591-1612.
2. RA. Lensregnskaber. Halsted Kloster len. Ekstraskattemandtal, Købelev sogn, Skovbølle. 1610 ff. P. Petersen har kun et enkelt eksempel på navnet Sprøgger, netop fra Skovbølle i 1610.
3. RA. Maribo Kloster birk. Tingbog 1663-1673.
4. Danmarks Adels Aarbog 1884 samt Trap Danmark, 5. udgave. Bind 11. Maribo Amt. 1955. Kaare Rübner Jørgensen: Ny vin på gamle flasker. Maribo Kloster efter reformationen. Bilag: Kendte nonner i Maribo ca. 1530-1620. ([www.http://ruebnerus.dk/page20f.html](http://ruebnerus.dk/page20f.html))
5. RA. Lensregnskaber. Halsted Kloster len og Ålholm len. Ekstraskattemandtal 1610ff.
6. RA. Danske Kancelli. Fynske og Smålandske tegnelser. 1572-1596. Fol. 517-18.
7. RA. Lensregnskaber. Halsted Klosters jordebog 1584-85 samt Ålholm len. Ekstraskattemandtal.
8. Niels Holtse: Om Fællesskabet i Østofte-Bandholm og Stokkemarke Sogne. Lolland-Falsters historiske Samfund. Aarbog 1945, side 369-390. Om adelsgården: side 374. Se også Trap, anf. bind, side 840-841.
9. Om skovfogedernes opgaver i ældre tid, se: Bo Fritzboer: Kulturskoven. Dansk skovbrug fra oldtid til nutid. 1994. Side 346-348.
10. RA. Lensregnskaber. Maribo Kloster og Ålholm len. Regnskaber 1641-42.
11. RA. Lensregnskaber. Maribo Kloster og Ålholm len. Regnskaber 1645-46.
12. Hendes navn kendes fra tingbogen (1. marts 1672).
13. Tingbogen under datoerne: 28. april 1665, 2. juni 1665, 14. juli 1665, 3. november 1665, 6. april 1666, 24. august 1666 og 8. februar 1667.
14. RA. Lensregnskaber. Ålholm len. Ekstraskattemandtal 1656. Tingbogen, 6. marts 1668.
15. Tingbogen, 20. maj 1670.
16. Tingbogen, 1. maj 1672.
17. Voldgiftsmand udpeget af birketetinget: 26. februar 1664. Mægler på eget initiativ f.eks. 6. december 1672 og 17. januar 1673.
18. RA. Rentekammeret. Fyns renteskriver. Kommission af 28. november 1682 vedrørende enkedronning Sophie Amalies livgeding på Lolland og Falster. Blandt kommissionsakterne ligger et skattemandtal for 1.1.1680-1.1.1681.
19. RA. Knuthenborg gods. Skifteprotokol 1685-1696, fol. 80-81.
20. RA. Rentekammeret. Fyns renteskriver. Kommission af 28. november 1682 vedrørende enkedronning Sophie Amalies livgeding på Lolland og Falster. Kommissionsakter.
21. Gustav Ludvig Wad: Om Eggert Christoffer Knuth og Søster Lerche. 1881. Side 138 og 140.
22. RA. Knuthenborg gods. Skifteprotokol 1685-1696, fol. 80-81.
23. RA. Knuthenborg gods. Skifteprotokol 1696-1707, side 281-289.

24. RA. Knuthenborg gods. Fæsteprotokol 1684-1719, side 231.
25. RA. Knuthenborg gods. Skifteprotokol 1696-1707, side 354-355.
26. Karl Rasmussen: Krongodserne paa Lolland-Falster. Lolland-Falster Historiske Samfund. Aarbog 1917, side 29-73. Om velstående mænds sønner side 47.
27. RA. Knuthenborg gods. Fæsteprotokol 1719-1739, side 201-202.
28. Oplysninger om kirkelige handlinger i resten af artiklen er hentet i kirkebøgerne, og der er ikke givet præcise henvisninger i hvert enkelt tilfælde.
29. RA. Knuthenborg gods. Skifteprotokol 1739-1768, fol 129-131.
30. Fejl i kirkebogen. Simon Baads kone hed *Bodil* Hansdatter. Præsten har forvekslet hende med hendes datter Maren af første ægteskab, hvis mand anmeldte dødsfaldet, men alderen passer på Bodil Hansdatter.
31. RA. Knuthenborg gods. Fæsteprotokol 1768-1812, 29. september 1801.
32. Kirkebog for Københavns Fængsel, København, 1831-1891. (Arkivalieronline, opslag 83)
33. J.P. Petersen: Commissions-Dom i Justits-sagen betreffende Mordene i Støby og paa Vaarskovgaard samt flere andre paa Lolland begaaede grove Forbrydelser afsagt den 5te August 1852. 1852.
Heidi Pfeffer: Handskemagerbanden. Historien om en durkdreven skurk og hans venner. (www.nakskovlokalarkiv.dk/images/artikel.pdf)
34. RA. Knuthenborg gods. Fæsteprotokol 1815-1823. 7/7. Side 608-615.
35. RA. Maribo byfoged. Navnesager 1904-1938.
36. Henning Steen Christensen: Grevskabet Knuthenborgs gårde og huse. Stokkemarke sogn, side 171. (www.hensch.dk/). I det følgende refereres til: Hensch + sogn og sidetal.
37. RA. Knuthenborg gods. Fæsteprotokol 1815-1827. 7/5, side 10-16.
38. RA. Fuglse Herred. Skifteprotokol 1857-63. Fol. 435. (Arkivalieronline, opslag 440)
39. RA. Justitsministeriet. 1. kontor. Journalsager 1905. F 636. Navneforandringssag for Carl Ferdinands bror Hans Peder Pedersen-Baad.
40. Se note 39.
41. RA. Knuthenborg gods. Fæsteprotokol 1739-1770, nr. 348 og 349.
42. Nytårsdag 1763 fik denne Hans Lauridsen en datter døbt, og blandt fadderne var Hans Baad, hvilket jo udelukker, at der kan være tale om den samme person.
43. J.P. Petersens redegørelse for sagen (note33), side 19-20.
44. RA. Knuthenborg gods. Fæsteprotokol, Knuthenborgske distrikt, 1815-1827, side 41-47. Hensch, Østofte sogn, side 170.
45. Hensch, Østofte sogn, side 170.
46. Hensch, Bandholm sogn, side 78.
47. Hensch, Stokkemarke sogn, side 59, samt folketælling 1901.
48. RA. Maribo byfoged. Navnesager 1904-1938.
49. Levnedberetning i Ordenskapitlet fra 1940 i anledning af hans udnævnelse til Dannebrogsmænd.

Niels Hemmingsen

– almuesøn fra Lolland, europæisk berømt teolog, næsten glemt i Danmark, født for 500 år siden

Af Henrik Frandsen

Mange gange, når nogen spørger mig, hvad jeg egentligt arbejder med i kirkehistorien, og jeg svarer "Niels Hemmingsen", kommer det prompte spørgsmål: "Niels – hvem!?". Ja, hvem var Niels Hemmingsen? Det vil jeg forsøge at give et rids af i det følgende.

Hvor ved vi fra, hvornår Niels Hemmingsen er blevet født?

Før jeg svarer, vil jeg citere min første klasselærer Frk. Kirstine Juhl, der blandt andet indprentede os skolebørn i Kolding, at vi altid skulle genfortælle beretningerne fra Danmarks historie uden svinkeærinder med de skrøner, som havde klæbet sig fast til mange af beretningerne. "For", som hun sagde med sin dybe, ældre kvindestemme og et lunt smil, "der er nemlig nogle sære starutter, der altid bider mærke i de opdigtede røverhistorier, fordi de synes, at de er åh så spændende; men bagefter glemmer de starutter de jordnære beretninger, som til gengæld er sandfærdige."

Med Frk. Juhls ord i ryggen vil jeg nu berette, at Hemmingsen har dateret forordet til sin latinske afhandling *Immanuel* ved at skrive (oversat så ordret som muligt): "Fra vort studereværelse den 4. juni i det Herrens år 1583. I min alders 70. [år], efter nu at have fuldført den 10. skarpe syvårsepoke

[: det skarpe hjørne ved de 10 gange 7 år]; måtte Gud tilrettelægge, hvad der vil blive tilbage af alder for mig ... " " NB! I sin tidsangivelse benyttede Hemmingsen på latin

Portræt af Niels Hemmingsen i den tyske oversættelse fra 1566 af hans latinske bog *Pastor*. Det Kgl. Bibliotek, Billedsamlingen.

her den kasus, der hedder ablativ, der, når talen er om tiden, benyttes om det præcise tidspunkt *hvornår*. At Hemmingsen ud over at nævne sin "*alders 70. [år]*" nævnedes "*den 10. skarpe syvårsepoke*" [: det skarpe hjørne ved de 10 gange 7 år] hænger sammen med, at man dengang inddelte sit liv i skarpe syvårsepoker. Altså meddelte Hemmingsen, at han var blevet født den 4. juni 1513.

Hertil skal føjes, at Hemmingsens *Immanuel* ikke bare var et ordinært skrift i hans lange række af latinske afhandlinger, men tværtimod rummede hans hidtil mest sønderlemmende angreb på nadverlæren hos de tyske teologer, som opfattede sig selv som de eneste ægte arvtagere af Martin Luthers teologi, og som derfor lod sig kalde gnesio-lutheranerne. De evangelisk-lutherske kirker i Danmark-Norge havde ved reformationen antaget, hvad man kan benævne Luthers anden nadverdefinition. Af pladshensyn skal der her blot henvises til nadverlæren i Luthers *Lille Katekismus* og til Peder Palladius' indledende nadverbøn "*Kære Kristi venner*", der begge står bag i Den Danske Salmebog af 2003.

Gnesio-lutheranerne havde imidlertid antaget, hvad man kan benævne Luthers tredje nadverdefinition, nemlig fra Luthers side en nødløsning under nadverstriden med Huldreich Zwingli; og gnesio-lutheranerne havde i tidens løb givet Luthers tredje nadverdefinition en filosofisk bearbejdelse. Ikke desto mindre havde gnesio-lutheranerne fra begyndelsen af 1570'erne af en årsag, der vil blive omtalt senere, ført en smædekampagne mod Hemmingsen og udvirket, at han var blevet suspenderet fra sit teologiske professorat ved Københavns Universitet i slutningen af juli 1579.

Immanuel var tilegnet Paul Madsen, primas for de evangelisk-lutherske kirker i Danmark-Norge, Sjællands biskop og teologisk professor ved Københavns Univer-

sitet (dengang Danmark-Norges eneste), én af Hemmingsens disciple og venner, og afhandlingen forekommer at have været tænkt som Hemmingsens ultimative genmæle til hans gnesio-lutherske modstandere og samtidigt, hvad nadverlæren angik, som et åndeligt testamente på hans 70 års fødselsdag. Imidlertid blev Hemmingsens *Immanuel* først trykt 32 år senere, da englænderen Robert Alenson udgav afhandlingen i Frankfurt am Main, 15 år efter Hemmingsens død. Paul Madsen kunne tænkes at have overtalt sin gamle lærer og ven til at lade manuskriptet blive liggende på en hylde, indtil den nu næsten fire år gamle suspension måtte være blevet ophævet.

Med hensyn til Hemmingsens fødselsdato skal det supplerende nævnes, at Peder Jensen Hegelund, først rektor ved Ribe Kate-dralskole og sidenhen biskop i Ribe, førte en kortfattet dagbog på mestendels latin fra sin ungdom og angående den 4. juni 1569 berettede, at han som hushovmester for Hemmingsens søn Hans sammen med denne vendte hjem fra et studieophold i Wittenberg (oversat fra latin så ordret som muligt): "*Denne aften er vi kommet til København, i hvilken samme nat [der dengang begyndte kl. 22] Hans Hemmingsen er fyldt 19 år og faderen Hr. Doctor Niels Hemmingsen 56 år.*" Med andre ord noterede Hegelund, der også på latin benyttede ablativ om det præcise tidspunkt *hvornår*, i 1569 uafhængigt af Hemmingsens datering i 1583, at Hans Hemmingsen var blevet født den 4. juni 1550 og Niels Hemmingsen den 4. juni 1513. Et sådant sammenfald af fødselsdato'er vil sætte sig fast i erindringen hos enhver normalt tænkende person og kan derfor umuligt være Hegelunds opfindelse.

Men af mystiske årsager dukkede der en ukorrekt angivelse af Hemmingsens fødselsår op ganske få dage efter hans død i

året 1600. I 1753 dukkede der en ukorrekt angivelse af Hemmingsens fødselsdato op, og denne fik sidenhen følgeskab af endnu tre ukorrekte angivelser af hans fødselsdato. Men fælles for ophavsmenneskene til disse ukorrekte angivelser er, at de hverken kan have kendt Hemmingsens præcise datering af forordet til sin *Immanuel* eller Hgelunds præcise datering i sin dagbog.

Hvor ved vi fra, hvor Niels Hemmingsen er blevet født?

Fortsat med min første klasselærers ord i ryggen vil jeg henvise til, hvad den svenske kirkehistoriske forsker Kjell Barnekow påpegede i sin doktordisputas *Niels Hemmingsens Teologiska Åskådning*, i 1940. Barnekow gjorde opmærksom på et eksemplar af Hemmingsens latinske *Udlægning af Davids Første Enogtyve Salmer* fra 1592 på Uppsala Universitetsbibliotek. Indholdet byggede på et forelæsningsmanuskript fra omkring 1579. I denne bog havde, som Barnekow påpegede, "en samtida hand" skrevet følgende "anteckning" på latin (oversat så ordret som muligt): "*Hemming-sen er blevet født på Lolland, i landsbyen Hyldtofte, i Tågerup Sogn, i Fuglse Herred*". Da det fremgår, at hin anonyme person med denne samtidige hånd betragter Hemmingsen som nulevende, må notatet her være skrevet imellem 1592 og Hemmingsens død i foråret 1600. Notatet er interessant derved, at angivelserne af de tre sidste lokaliteter bekræfter hinanden: Hyldtofte ligger i Tågerup Sogn, Tågerup Sogn ligger i Fuglse Herred, og alle tre lokaliteter ligger på Lolland.

Den tyske historiker Melchior Adam skrev på latin i sit værk om *To Årtiers Lærde*, udgivet i Frankfurt am Main i 1618, at Hemmingsen var blevet født i landsbyen Embolds på Lolland i Danmark. Den danske historiker og universitetsprofessor Erasmus Vinding, den første, der har sam-

Portræt af Niels Hemmingsen af uvis oprindelse. Det Kgl. Bibliotek, Billedsamlingen.

let *Københavns Universitets Historie*, skrev på latin i 1665, at Hemmingsen var blevet født i landsbyen Embolts på Lolland. Den danske historiker og latinskolerektor Jens Worm skrev på dansk 1771 i første bind af sit *Leksikon over Lærde*, at Hemmingsen var blevet født på Lolland i en by kaldet Engebølle i Tågerup Sogn. Når man i ældre tid latiniserede et dansk navn tilstræbte man dels noget, som man mente kunne siges på latin, dels noget, som lydmæssigt kunne minde om det oprindelige danske navn. Således kunne *Engebølle* blive latiniseret til *Embolds* eller *Embolts*. Adam, Vinding og Worm var grundige historikere, og vi ved ikke, om de skulle have øst af de samme kilder som hin anonyme person. Dog var de altså enige om, at Hemmingsen var blevet født i landsbyen eller landsbydelen

*Marken bag Engebølle-
legård den 4. juni 2013.
Ude bag og omkring
træet midt i billedet lå
landsbyen Engebølle,
hvor Niels Hemmingsen
blev født for 500 år siden.
Privat foto.*

Engebølle, idet Worm desuden meddelte, at Hemmingsens Engebølle ligger i Tågerup Sogn.

Sammenholder vi dernæst oplysningerne af Adam, Vinding og Worm med notatet af hin anonyme person, får vi at vide, at Hemmingsen er blevet født i landsbydelen Engebølle, i eller ved landsbyen Hyldtofte, i Tågerup Sogn, i Fuglse Herred på Lolland.

For øvrigt havde man i 1753 som Hemmingsens fødested omtalt dels Embolts eller Engebølle, dels et alternativt fødested. I 1776 omtales et tredje fødested. I året 2000 blev der foreslået yderligere tre fødesteder. Men fælles for ophavsmenneskene til disse ukorrekte angivelser af Hemmingsens fødested er, at de ikke kan have kendt de kilder, som er blevet benyttet af hin anonyme person, der var samtidig med Hemmingsen, og af de grundige historikere Adam, Vinding og Worm.

Ole Svendsen fra Rødby har – som nogle ved – i *Årbogen for 1932* givet en omhyggelig beskrivelse af Hemmingsens Engebølle. Vedrørende Hemmingsens fødselsår,

fødselsdato og fødested har jeg således genfortalt de jordnære beretninger uden svinkeærinder med de skrøner, som i tidens løb har klæbet sig fast til beretningerne.

Hvordan var Niels Hemmingsens levnedsløb?

Han blev født den 4. juni 1513 i den lille nu næsten forsvundne landsby Engebølle mellem landsbyen Hyldtofte og landsbyen Tågerup i Tågerup Sogn i Fuglse Herred på Lolland som søn af Carina og Hemming Nielsen. På Hemmingsens 500 års fødselsdag i år kunne man i det klare solskin ude på marken bag den langt yngre Engebølle-
legård tydeligt se et lysegult område midt i den lave grønne afgrøde, dvs. et område, hvor jorden er så tynd oven på tomterne af de forsvundne bygninger, at afgrøden har for lidt muld til at udvikle sig og derfor er ved at tørre ud. Dér har det meste af Hemmingsens Engebølle ligget. De to såkaldte Engebøllehuse, der i vor epoke med knappe finanser er blevet sparsommeligt restaureret, synes enten at være de sidste rester af

den lille forsvundne landsby eller at være blevet opført på fundamentene af to midlalders bondehuse.

Hemmingsens forældre var landbrugere; men eftersom faderen døde, da Hemmingsen var seks år gammel, hjalp hans farbror, Hans Nielsen, der var smed i Errindlev, med at opfostre sin nevø og betalte hans skoleundervisning. Hemmingsens moder havde til gengæld rundet de 80 år, da hun døde i 1564. Af praktiske hensyn bringes de resterende oplysninger om familien sidst i nærværende artikel. Drengen Niels Hemmingsen begyndte i Nysted Latinskole, der lå nærmest, og fortsatte i Nakskov Latinskole. Hans næste undervisningssted var Nykøbing Latinskole. Niels flyttede så til Næstved Latinskole. Efter at være blevet undervist disse steder, havde han erhvervet tilstrækkeligt med kundskab til at komme på Roskilde Kathedral-latinskole, en art forberedelsesskole til en universitetsuddannelse. Her var han fra omkring 1532 til omkring 1534. På alle disse fem skoler var latin hovedsproget sammen med de andre

klassiske fag. Hemmingsen drog videre til Lund Kathedral-latinskole i Skåne, hvor han lærte græsk. Han blev i Lund indtil efteråret 1537, da han afrundede sin vandring fra latinskole til latinskole; men på den tid var en sådan vandring almindelig og ganske enkelt en del af undervisningen, fordi vandringen både i direkte og overført betydning var med til at udvide elevens horisont.

Nu i efteråret 1537 blev Hemmingsen immatrikuleret ved Universitetet i Wittenberg i Kursachsen i Tyskland under navnet *Nicolaus Lolandus Danus, alias Hemmichius*. Adelsmanden Johan Urne på Engestofte støttede ham finansielt, og efter Johan Urnes død fortsatte hans søster Adelhed dermed. Hemmingsen skaffede også selv midler ved at undervise nogle af de andre danske studenter privat. Her erhvervede han magistergraden i de filosofiske videnskaber og vendte tilbage til Danmark på et ukendt tidspunkt i 1542. Dernæst arbejdede han en tilsyneladende kort tid som privatlærer i Malmø.

Døbefonten i Tågerup Kirke, hvor Niels Hemmingsen sandsynligvis blev døbt på ugedagen efter sin fødsel. Kirken var indviet til Vor Frue. Privat foto 2013.

I efteråret 1542 blev Hemmingsen udnævnt til professor ved Københavns Universitet, sandsynligvis i græsk. I 1545 blev han samme sted professor i dialektik (diskussionsteknik) og hebraisk. Samtidigt med universitetsarbejdet var Hemmingsen sognepræst ved Helligåndskirken i København i årene 1547-1553. I 1553 erhvervede han den teologiske baccalaureat, og det samme år blev han udnævnt til professor i teologi. Den teologiske doktorgrad erhvervede Hemmingsen i september 1557. I december dette år fik han som et ekstra arbejde skænket et kannikeembede ved Roskilde Domkirke, Sjællands Domkirke, et gejstligt embede, der kun krævede en lille arbejdsindsats, men blev lønnet højt.

På det internationale latin skrev Hemmingsen talrige lærebøger i alle sin samtids teologiske fag ved et evangelisk-luthersk universitet, foruden filosofiske og juridiske værker. Desuden skrev han nogle få bøger på et fyndigt, folkeligt dansk, for det meste kristne vejledninger for lægfolket, samt to salmer. Hans omfattende danske ligprædikerne over nogle af landets ledende personligheder blev endvidere udgivet og kom til at danne mønster. På latin blev det til hen ved 100 skrifter – ”hen ved”, fordi man endnu op igennem 1900-tallet har fundet enkelte latinske Hemmingsen-værker, som var forsvundet eller simpelthen blevet glemt. Væsentlige dele af hans forfatterskab blev i hans levetid oversat til folkesprogene i Tyskland, England, Bøhmen, Island og Danmark. Efter hans død blev ét værk oversat til svensk i 1608 og ét til nederlandsk i 1611. Langt det meste blev oversat fra latin; men fælles for oversætterne af Hemmingsens værker var, at de var begavede, lærde og respektfulde, så at hans pointer kom med i oversættelserne.

Blandt de danskere, som oversatte Hemmingsens latinske værker til dansk, var

hans discipel Rasmus Hansen Reravius, der formodes at have været én generation yngre end Hemmingsen og formodes at været blevet født i Vejleby. I 1565 fik Reravius embedet som kapellan i Østofte, og to år efter blev han sognepræst i Vignæs. Antageligt i efteråret 1569 blev han præst ved Helligåndshospitalet i København. I 1577 fik han sognepræsteembedet for Rødby og Ringsebølle og døde i dette embede i 1582.

”*Når et menneske har smidt troen ud ad fordøren, smutter overtroen straks ind ad bagdøren*”, siger en gammel talemåde. Sådan har det været, siden den kristne tro blev til. I begyndelse af 1570'erne var der således her i Danmark forskellige udgaver af overtro. F.eks. var der personer, som tjente penge på at hævde, at de kunne helbrede sygdomme eller spå andre menneskers levnedsløb ved hjælp af overtroiske ritualer. Nogle af helbrederne eller spåmenneskene vidste udmærket, at deres ritualer byggede på overtro, som de altså selv betragtede som tomhed. Andre af helbrederne eller spåmenneskene stolede til gengæld fuldt og fast på den magiske kraft i deres overtroiske ritualer. Hemmingsen måtte derfor atter dyppe sin gåsefjerpen i blækhuset for at behandle et problem. Udfaldet blev hans latinske *Advarsel imod de overtroiske ritualer vedrørende trolddomskraft*, som blev trykt i København i 1575, og som Reravius derefter forkortede, bearbejdede, oversatte til dansk og udgav – i øvrigt uden angivelse af trykkested og trykkeår.

I 1576 udkom Reravius' danske oversættelse af Hemmingsens latinske vejledning i, hvordan præsten bør tolke kirkeårets prædikentekster og på dette grundlag forme sin prædiken i en pædagogisk klar form. Hemmingsen havde givet sit værk det latinske navn *Postilla*. Imidlertid var hans *Postilla* altså en prædikenvejledning og ikke det, man ofte forstår ved en postille, nemlig en prædikensamling, som dels kunne læses op

Udsnit af kalkmalerierne i Tågerup Kirke. Niels Hemmingsen har set disse i sin barndom. Privat foto 2013.

i kirken, når præsten var blevet forhindret i at komme, dels kunne læses op i hjemmet, når man ønskede det, enten ved familiens morgensang eller læses af den enkelte til personlig oplysning. Hemmingsen havde opfordret Reravius til dette arbejde og forsynet ham med ændringer og udvidelser. Reravius var aldrig tidligere gået i gang med så stort et oversættelsesprojekt. Hans færdige arbejde blev på to foliobind og blev solgt i tre oplag. Reravius var en samvittighedsfuld og flittig oversætter af latinske og tyske teologiske værker, ytrede sig også selv på tryk og var ligesom sin læremester Hemmingsen med til at smede det endnu unge danske skriftsprog, så det blev smidigere og dermed mere læseligt.

Hemmingsens værker er karakteristiske ved hans høje intellektuelle evner, hans omfattende lærdom, hans krystalklare tankegang og hans enkle pædagogiske fremstillingsform. Hemmingsen blev derfor respekteret og kendt i det meste af Europa. Efter at

Hemmingsen var blevet valgt til Universitetets rektor i 1550, 1558, 1571 og 1572, blev han i det sidstnævnte år også valgt til Universitetets vice-kansler.

Igennem årene 1561 til 1575 arbejdede Hemmingsen jævnlige med spørgsmålet om Naturens Lov. Hemmingsen betragtede Gud i *Bibelen* som Naturens skaber. Men Hemmingsen var i Europa den første, der forstod Naturens Lov som værende opnået ved hjælp af fornuften alene og uden ordene fra Skriften eller fra nogen anden religiøs tekst. Hemmingsen fandt fremdeles, at De Ti Bud i *Det Gamle Testamente* kan udtrages af Naturens Lov; og derfor betragtede han Naturens Lov og De Ti Bud som stående på lige fod i sine værker om hvert af Budene, i sine værker om renter og åger, ægteskab og skilsmisse, alle arter af civile love og i sine advarsler imod overtroen på trolddomskraft. Yderligere rådede Hemmingsen i sine vejledninger for den nye evangelisk-lutherske gejstlighed præsterne til at lade Naturen vejlede dem til ikke at

tale på en teatralisk måde, men altid på en naturlig måde. Dog fremgår det af Hemmingsens mange værker, at spørgsmålet om Guds forudbestemmelse af menneskers vilkår her og hisset, eller som teologerne sagde: spørgsmålet om Guds prædestination, var det teologiske emne, der mest og i flest år optog hans tanker og følelser. For ham var det ikke blot et tema i en akademisk diskussion, men et kontroversielt spørgsmål om liv og død. Alvoren i dette spørgsmål kan vi imidlertid ikke forstå, hvis vi ikke kaster blikket tilbage på den forhistorie, som Hemmingsen og alle daværende teologer, protestantiske og katolske, havde sat sig grundigt ind i:

Den katolske kirke havde lært, at Gud før menneskers fødsel havde set de gode gerninger, som de ville udføre i samarbejde med Guds nåde, og at Gud også havde set de mindre gode eller onde gerninger, de på egen hånd ville udføre; og på dette grundlag havde Gud forudbestemt, hvem der efter døden - efter opholdet i skærsilden - skulle få en plads i Guds kommende evige verden, og hvem der skulle straffes med den evige pine. Men da den unge munk Martin Luther trods sine mange forsøg på at gøre gode gerninger gentagne gange var kommet i tvivl om, hvorvidt han havde gjort et antal gode gerninger, der var tilstrækkeligt i Guds øjne, var han blevet grebet af den anfægtelse, at han måske hørte til iblandt dem, der ikke var blevet forudbestemt til den evige frelse, men tværtimod til den evige fortabelse.

Luther, der i 1515 havde studeret *Paulus' Brev til Romerne* i *Det Nye Testamente*, var pludseligt blevet slået af kapitel 1, vers 17: "*Den retfærdige skal leve af tro,*" (et citat fra profeten *Habakkuks Bog* kapitel 2, vers 4) og af kapitel 3, vers 28: "*... et menneske gøres retfærdigt ved tro, uden lovgerninger*". For Luther havde disse sætninger

betydet, at ved tro og uden gode gerninger bliver et menneske gjort retfærdigt over for Gud, dvs., at Gud tilgiver vantroen og dobbeltmoralen hos den angrende, der stoler på, at vedkommende med sine synders nådige forladelse bliver accepteret som et Guds barn.

I perioden fra 1515 til ca. 1530 havde Luther da sagt i sine teologiske værker, at de, der ved at lytte til Guds ord og ved derefter at bevæges af Guds Hellige Ånd kommer til tro, bliver frelst ved troen alene. Dette sker ikke, fordi de selv har valgt at blive Guds børn, men fordi de af Gud i Hans hemmelige forudbestemmelse er blevet udvalgt til at blive det. Så set fra Luthers synsvinkel havde hans nye forståelse af *Romerbrevet* været en befrielse fra den anfægtelse, som han havde følt, at den katolske kirkes lære om forudbestemmelsen havde bragt ham i.

Til Luthers undren havde der efterhånden alligevel været mennesker, der var kommet i tvivl om, hvorvidt deres tro var så stærk, at de kunne betragte sig selv som udvalgte til at blive Guds børn. Følgelig havde Luther fra 1519 trøstet disse mennesker med, at den slags grublerier var Satans værk og derfor skulle slettes af erindringens tavle og erstattes af en tillidsfuld bøn til Gud. Luthers nye forståelse af *Romerbrevet* var imidlertid blevet hårdt angrebet i 1524 af den nederlandske katolske bibelhumanist Desiderius Erasmus fra Rotterdam. Efter som Erasmus et langt stykke ad vejen havde været enig med Luther om dennes kritik af den daværende praksis i den katolske kirke, havde Erasmus kun skrevet sin afhandling *Om Den Frie Vilje* på latin imod Luther efter pres fra indflydelsesrige katolikker. Ud fra et overvejende psykologisk synspunkt havde Erasmus nu over for Luther hævdet, at selv om Guds nåde spiller en væsentlig rolle, når et menneske kommer til tro, så er mennesket trods alt udrustet med *en helt fri vilje*, der kan træffe beslutning om, hvorvidt vedkom-

mende vil komme til tro og gøre gode gerninger og dermed blive frelst, eller ej.

Luther havde i 1525 ud fra et overvejende religiøst synspunkt svaret Erasmus i en afhandling, at menneskets vilje nok kan bestemme over de almindelige ting i hverdagen, men i livets afgørende øjeblikke er bundet af på den ene side ønskedrømmen om at opnå rigdom, magt og ære, på den anden side ønskedrømmen om at undgå lidelse, armod og spot, og *derfor er menneskets vilje ikke fri, men bundet af dets ønskedrømme*; også når Guds ord lyder til mennesket.

Luther havde med et indirekte citat fra kirkefaderen Augustin kaldt sit svar *Om Den Trælbundne Vilje* og sagt, at alene Guds Hellige Ånd kan løsne de lænker, der binder mennesket, og råbe mennesket op, så at det kan blive frelst ved Guds nåde. Hvordan dette sker, er imidlertid lukket land for os mennesker, eftersom Gud i Sin hemmelige forudbestemmelse har beholdt sig retten til at udvælge, hvem Han vil, og hvem Han ikke vil. Men Luther havde ikke opstillet teorier om Guds forudbestemmelse til evig frelse, henholdsvis evig fortabelse. Blot havde Luther påpeget med eftertryk, at *dér hvor Gud og mennesket mødes, er Gud altid den givende og mennesket altid den modtagende*.

Som folkelig prædikant, salmedigter og underviser havde Luther udtrykt sig enklere, idet han havde betonet, at Guds nåde omfatter alle mennesker, der kommer til tro på Gud, dvs., hvad der kaldes læren om Guds universelle nåde. I sin *Lille Katekismus* fra 1529 havde Luther f.eks. skrevet i sin forklaring til den anden trosartikel, at Jesus Kristus *"har genløst"*, dvs. befriet mig, fortabte og fordømte menneske. Her havde Luther ikke talt om, at Gud havde forudbestemt ham til fortabelse og fordømmelse, men om, at Gud igennem sin Lov havde afsløret hans synder og igennem sit

*Nysted Kirke i byen, hvor Niels Hemmingsen kom i sin første latinskole. Kirken må have været indviet til en eller anden nu ukendt helgen.
Privat foto 2012.*

Evangelium havde tilgivet ham, en tilgivelse, der vel at mærke var mulig for alle mennesker. Fra omkring 1530 havde Luther så både i sine teologiske arbejder og i sine folkelige arbejder betonet Guds universelle nåde.

I årene 1540-1542, medens Hemmingsen var i Wittenberg, forelæste Luther over *Første Mosebog* og kom da ind på et problem, som hans nye forståelse af *Romberbrevet* utilsigtet havde ført med sig. Luther gengav således, hvad nogle mennesker havde sagt: *"Hvis jeg er blevet forudbestemt [til den evige frelse], vil jeg blive frelst, uanset om jeg vil have gjort noget godt eller noget ondt. Hvis jeg ikke er blevet forudbestemt [til den evige frelse], vil jeg blive fordømt,*

Nakskov Kirke i byen, hvor Niels Hemmingsen kom i sin anden latinskole. Kirken var indviet til Sankt Nikolaus, og latinskolen lå umiddelbart vest for kirken. Foto Claus Madsen 2013.

uden noget som helst hensyn til gerningernes beskaffenhed.” Et udsagn, der røbede, at disse mennesker fuldstændigt havde misbrugt meningen med Luthers nye forståelse af Romerbrevet.

Endnu i 1545 forelæste Luther over *Første Mosebog*, idet han igen strejfede spørgsmålet om forudbestemmelsen: *”Når man tænker, at vor Herre Gud har forkastet én, så skal man betragte det på den måde, at vor Herre Gud har vedkommende i Sine arme og kærtegner vedkommende.”* Trøsterige ord, der svarede nøje til hans oven for citerede ord fra hans *Lille Katekismus*.

Philip Melanchthon, der indtil Luthers død i 1546, var dennes nærmeste medarbejder, havde fra omkring 1530 tilsvarende betonet Guds universelle nåde. Desuden havde Melanchthon med Luthers billigelse mere og mere understreget, at de mennesker, der lytter til Guds ord og bevæges af Guds Hellige Ånd, har muligheden for at sige enten ja-tak eller nej-tak til at blive Guds udvalgte børn. En af Melanchthons mange embedspligter var at samle de udenlandske studenter til særlige undervisningstimer; og både af denne grund og fordi Melanchthon havde et temperament af noget nær samme art som Hemmingsens, knyttede Hemmingsen sig i særlig grad til Melanchthon. Melanchthon havde også den opgave at forsvare Luthers evangeliske teologi over for de schweiziske protestanter, som i fodsporene af Huldreich Zwingli og med Jean Calvin i spidsen fra og med 1539 havde fremført en detaljeret lære om Guds dobbelte forudbestemmelse til enten evig frelse eller evig fortabelse.

For Hemmingsen var spørgsmålet om Guds forudbestemmelse – som oven for nævnt – et kontroversielt spørgsmål om liv og død. I den sene Melanchthons fodspor deltog han således i forsvaret for, hvad Melanchthon betragtede som den evangeliske teologi, og gjorde dette fra og med 1555 i sit første trykte værk på latin *Om Metoderne*, en filosofisk og teologisk teoretisk håndbog for præster, og til og med sommeren 1579 – og igen fra og med 1590 og resten af livet.

Som påvist af kirkehistorikeren Bjørn Kornerup i sit efterladte manuskript *Biskop Hans Pulsens Resen, II*, udgivet i 1968 af Vello Helk, genoptog Hemmingsen som den første i 1500-tallet kirkefaderen Johannes af Damaskus’ *sondring imellem Guds forudgående vilje med nåde til alle og Guds efterfølgende vilje med belønning til de gode og straf til de onde, plus Guds til-*

ladelse til hændelser og gerninger, der ikke var efter Guds vilje. Dette gjorde Hemmingsen i sit pædagogiske værk på latin *Spørgsmål til Katekismen* i december 1560; og denne sontring var både nyttig, når man ville dæmme op for misbrug af Luthers nye forståelse af *Romerbrevet*, og når man ville bekæmpe Calvins lære om den dobbelte forudbestemmelse.

Genoptagelsen af Johannes af Damaskus' sontring m.v. var Hemmingsens mest originale og største bidrag til forsvaret af, hvad han betragtede som den evangelisk-lutherske lære om forudbestemmelsen. Da Hemmingsen og Melanchthon regelmæssigt udvekslede breve, kunne det tænkes, at Hemmingsen har nået at orientere Melanchthon om denne sin genoptagelse, før Melanchthon døde i april 1560.

Engang i samme periode hørte Hemmingsen en kvinde udtale nedenstående, som han gengav i sin praktiske latinske håndbog *Pastor* i 1562: "*Hvis jeg er blevet forudbestemt [til den evige frelse], vil jeg blive frelst, hvad jeg end vil have gjort, og hvad jeg end vil have troet; hvis jeg ikke er blevet forudbestemt [til den evige frelse], vil hverken tro eller gerninger komme mig til hjælp.*" Denne udtalelse, der klart rummede den identiske pointe, som Luther havde gengivet i sin forelæsning over *Første Mosebog* i årene 1540-1542, viste, at der stadigvæk var nogle, der misbrugte meningen med Luthers nye forståelse af *Romerbrevet*.

I 1563 udgav Hemmingsen en samling latinske teser *Om Guds Evige Forudbestemmelse* på basis af Johannes af Damaskus' sontring m.v.; og i større latinske værker i 1565, henholdsvis 1574 gentog Hemmingsen næsten uændret disse teser.

Men de tidligere omtalte gnesio-lutheranere havde altså ved deres smædekampagne mod Hemmingsen udvirket, at han var blevet suspenderet fra sit teologiske

professorat ved Københavns Universitet i slutningen af juli 1579. Sagen var, at gnesio-lutheranerne havde ønsket at samle de splittede protestanter i et kirkeligt og politisk statsforbund, der skulle funderes på en gnesio-lutheransk enighedsformel, kaldt *Concordie-Formlen*, og enighedsbog, kaldt *Concordie-Bogen*. De daværende protestantiske regeringer i England, Frankrig og Danmark-Norge havde imidlertid ikke villet deltage i dette projekt, selv om også de blot på andre betingelser - ønskede en samling af protestanterne. Hemmingsen, som i december 1569 på vegne af de evangelisk-lutherske kirker i Danmark-Norge havde svaret nej tak til indbydelsen til at deltage i projektet, pådrog sig derfor gnesio-lutheranernes og især deres leders Jacob Andreaes vrede. Andreae, der arbejdede efter princippet om, at *målet helliger midlet*, indledte så i begyndelsen af 1570'erne smædekampagnen mod Hemmingsen, idet Andreae beskyldte Hemmingsen for at have en calvinistisk nadverlære og altså var krypto-calvinist, dvs. calvinist i det skjulte. Beskyldningen for at være krypto-calvinist var dengang en temmelig alvorlig sag, fordi en sådan fordækt teolog blev anset for at være farligere end en åbenlys kætter. Konsekvenserne af Calvins totalitære teologiske system ville nemlig i Danmark-Norges tilfælde betyde, at bispeembederne ville blive udskiftet med ældsterådsforsamlinger, og at kongedømmet ville blive udskiftet med en republik. De gnesio-lutheranske teologers smædekampagne mod Hemmingsen blev i øvrigt støttet af Kong Frederik II's fyrstelige familiemedlemmer i Kursachsen og Mecklenburg-Schwerin.

Hemmingsen forsvarede sig både mundtligt og skriftligt. Men den 29. juli 1579 gav Kong Frederik II befaling om, at Hemmingsen for en tid skulle suspenderes fra sit professorat, skulle forlade København inden for tre dage og skulle tage varigt ophold i sin

kannikebolig ved Roskilde Domkirke. Hemmingsen var således ikke blevet suspenderet fra sit kannikeembede og kunne på denne måde fortsætte som evangelisk-luthersk præst og herunder bl.a. forvalte Nadverens Sakramente. Igennem halvandet år lod kongen Hemmingsen beholde sin professorløn og tildelte ham derefter en såre rundhåndet årgage ud over lønnen som kannik. Endvidere fortsatte regeringen uofficielt med at benytte Hemmingsen som teologisk, filosofisk og juridisk rådgiver. Hemmingsen selv vedblev med sine studier, førte korrespondence med andre lærde i Danmark-Norge og i udlandet, ligesom han arbejdede på såvel gamle som nye manuskripter. Efter suspensionens ikrafttræden blev nogle af hans latinske værker optrykt i udlandet, samt nogle af oversættelserne af disse. Hemmingsen selv udgav dog ikke noget.

Til gnesio-lutheranernes store overraskelse forbød Kongen imidlertid den 24. juli 1580 *Concordie-Formlen* og *Concordie-Bogen* i Danmark-Norge; så i denne sag kunne det meget vel tænkes, at Hemmingsen uofficielt er blevet spurgt til råds. Men ironisk nok var gnesio-lutheranerne enige med Hemmingsen i spørgsmålet om Guds universelle nåde!

I 1582 vedtoges Frederik II's Ægteskabslov, som var forfattet af Hemmingsen, men som sandsynligvis af diplomatiske årsager blev trykt uden forfatternavn.

Blandt Hemmingsens gnesio-lutherske, fyrstelige modstandere i udlandet døde én i 1585 og to i 1586.

Den 4. april i 1588 døde Kongen, hvorefter en formynderregering for den elleveårige udvalgte konge, Christian IV, blev oprettet. Formynderregeringen bestod af Niels Kaas, Rigskansleren, én af Hemmingsens disciple og venner, Peter Munck, Rigsadmiralen, Jørgen Rosenkrantz, det ældste medlem af Rigsrådet, og Christopher Valckendorf, Finansministeren, alle

fire medlemmer af Rigsrådet. Omkring midten af 1589 har én af Hemmingsens fortrolige læst manuskriptet til hans korte latinske afhandling *Modgift imod fortvivlelsens pest* enten i original eller afskrift. Denne læser har uden Hemmingsens vidende overdraget en afskrift til bogtrykkeren Samuel Selfisch i Wittenberg, der tidligere havde udgivet fire af Hemmingsens latinske værker.

På et ukendt tidspunkt i 1589 accepterede medlemmerne af Formynderregeringen, at Hemmingsen tilegnede dem sine omfattende latinske *Kommentarer til Johannes-Evangeliet*, et forelæsningsmanuskript fra 1573. Disse kommentarer rummede en klar polemik imod den gnesio-lutherske nadverlære; og derfor havde *Formynderregeringen nu officielt både godkendt denne polemik af Hemmingsen og samtidigt rehabiliteret ham*. Den 76-årige Hemmingsen vendte dog ikke tilbage til sit professorat, men forblev med sin solide årgage som kannik og forfatter i Roskilde.

Den 7. januar 1590 døde Andreae, Hemmingsens gnesio-lutherske hovedmodstander, og hermed var de personer, som havde ført an i smædekampagnen mod Hemmingsen, og som havde lagt mest pres på Kong Frederik II for at få Hemmingsen fjernet fra Københavns Universitet, alle gået bort.

Imellem slutningen af februar og midten af marts 1590 opholdt Kong Jacob VI af Skotland og hans følge sig ca. fire dage i Roskilde. Den skotske konge, der var stærkt interesseret i teologi, var i denne periode tilhænger af en calvinistisk udgave af læren om Guds dobbelte forudbestemmelse. På én af disse dage i Roskilde havde Kong Jacob så Hemmingsen som sin gæst først til frokost og siden til aftensmad. Vært og gæst drøftede på latin teologiske emner. Bl.a. talte de om Hemmingsens advarsler imod overtroen på trolddomskraft, et problem, der dengang var nyt for Kongen. Men Guds

forudbestemmelse, som Kongen og Hemmingsen altså havde diametralt modsatte meninger om, var til diskussion det meste af tiden. Som tak for de to lærde samtaler skænkede Kongen til Hemmingsen et forgyldt bæger. Hvad Kongen umiddelbart havde fået ud af samtalerne, vides ikke; men det vides, at Kongen i tiden inden Hampton Court Kirkemødet i 1604 – nu tillige som Jacob I af England – havde antaget Peter Baros Cambridge-udgave af læren om Guds forudbestemmelse, dvs. Hemmingsens udgave. Efter opholdet i Roskilde i 1590 rejste Kong Jacob og hans følge videre, for at besøge Hemmingsens meget yngre ven astronomen Tycho Brahe på Hveen.

I foråret 1590 udgav Selfisch i Zerbst Hemmingsens latinske afhandling *Modgift imod fortvivlelsens pest*, suppleret med et forord på latin skrevet af ham selv. I sit forord anbefalede Selfisch bogen varmt, idet han tilføjede, at han nok let ville kunne opnå Hemmingsens tilgivelse for uden hans vidende at have udgivet dette manuskript. Selfisch havde derved udgivet *det første nye arbejde af Hemmingsen efter kundgørelsen af suspensionen den 29. juli 1579*. Inden udgangen af 1590 var en tysk oversættelse blevet trykt i Berlin. Om Hemmingsen har kendt til planen om denne oversættelse, ved man ikke. Men Hemmingsen har været indforstået med den danske oversættelse i 1593, optrykket af den latinske udgave i København i 1595, den islandske oversættelse i 1596 eller 1597, optrykket af den latinske udgave i Rostock i 1599, og måske også med optrykket af den islandske oversættelse i året 1600. En svensk oversættelse kom i 1608. Englænderen Robert Burton, der ejede et latinsk eksemplar fra 1599, citerede væsentlige dele af afhandlingen i egen oversættelse i sit engelske værk *Melankoliens Anatomi* i 1621 og i bearbejdede og forøgede udgaver i 1624, 1628, 1632, 1638 og 1651.

Nykøbing Kirke i byen, hvor Niels Hemmingsen kom i sin tredje latinskole. Denne tidligere klosterkirke var indviet til Vor Frue, Sankt Mikael og Sankt Frans. Privat foto 2012.

Formodentlig midt på året 1590 blev den første del af Hemmingsens *Kommentarer til Johannes-Evangeliet* udgivet i Basel. Den anden del blev udgivet i 1591 i Basel, ligesom begge dele af værket blev udgivet i Basel i ét bind. Hemmingsen fortsatte nu med at skrive og udgive sine værker resten af livet.

Calvins efterfølger i Genève, Theodor Beza, havde for at udbrede læren om Guds dobbelte forudbestemmelse i 1582 på latin publiceret *En Sære Fuldstændig Afhandling*, inkl. nogle manipulerede udsnit af Luthers værk *Om Den Trælbundne Vilje*. I 1586 havde Beza med præsten Simon Gurlartius som stråmand udgivet (en lang række) af *Hemmingsens værker* på latin og i en læservejledning meddelt, at nogle nærmere angivne steder hos Hemmingsen skulle

Studiekopi af Magnus Petersen i 1873 af et portrætmaleri af Niels Hemmingsen. Formentlig malet af Tobias Gemperlin i ca. 1595. Gemperlins portrætter har en tendens til at være flade i ansigtet, en anelse plumpe og uden perspektivisk dybde. Magnus Petersen har følgelig forsøgt at finde ind til et portræt med større lighed med modellen. Det Kgl. Bibliotek, Billedsamlingen.

forståes derhen, at Hemmingsen i realiteten var tilhænger af calvinisternes lære om Guds dobbelte forudbestemmelse. Denne udgivelse havde i Cambridge vakt Baros forargelse og vrede. Hemmingsen selv var ikke blevet mindre harm.

I 1587 og 1588 havde andre calvinister under dæknavne udgivet latinske skrifter, hvori Hemmingsen på diverse andre måder var blevet taget til indtægt for deres lære om Guds dobbelte forudbestemmelse. Så calvinisterne havde åbenlyst udnyttet den situation, som Hemmingsen havde befundet sig i

efter sommeren 1579. Men færdiggjort allerede i august 1590 og udgivet i 1591 besvarede Hemmingsen med sin latinske *Traktat om den universelle nåde* alle disse fire calvinistiske publikationer med præcise modangreb, samt to dybe ironiske hug i eftermælet på Calvin, der var afgået ved døden i 1564.

I begyndelsen af juli 1591 mødtes den 14-årige udvalgte Kong Christian IV i bispegården i Roskilde for første gang med Hemmingsen og fik en venskabelig, kort samtale med ham; og enten dette år eller nogle få år senere gav Hemmingsen med en tilegnelse med sin egen håndskrift et eksemplar af sine *Kommentarer til Johannes-Evangeliet* til den udvalgte konge.

Hemmingsen blev på sine gamle dage gradvis blind. Kort tid før sin død i året 1600 dikterede han en mindre traktat på latin til sin sekretær. Denne traktat havde et polemisk sigte, havde en pædagogisk klar argumentation og var formuleret på et flydende latin, ganske som alle hans forudgående værker på latin. Så hverken hans efter samtidens målestok høje alder eller hans blindhed havde svækket hans åndsevner. Titlen var *En sammenfatning af læren om Guds evige udvælgelse*. Den blev Hemmingsens sidste bidrag i den protestantiske del af stridighederne om læren om Guds forudbestemmelse.

Hemmingsen døde om morgenen den 23. maj år 1600 i sin private gård i Roskilde. Fire dage senere blev han begravet under gulvet i hovedskibet i Domkirken, nær trappen til koret, i samme side som prædikestolen. Graven blev dækket af en stor mindesten med et fladt relief, forestillende Hemmingsen siddende på katederet som universitetslærer, omgivet af studenter, og derunder en latinsk indskrift, som han selv havde forfattet. Omkring midten af 1900-tallet blev mindestenen på grund af slid flyttet til gulvet i den nordlige koromgang.

Hemmingsens samtidige omtalte ham som "*Danmarks Almindelige Lærer*" og

sagde, at han i sin omgang med andre var afbalanceret, at han udtrykte sig med en veltalenhed, der var rig på vid og lune, og at han aldrig var hovmodig over for nogen.

Efter Hemmingsens død spillede hans værker om Guds forudbestemmelse, især hans forsvar for læren om Guds universelle nåde, fortsat en væsentlig rolle i striden imellem de evangeliske teologer og de calvinistiske teologer i navnligt Schweiz, Tyskland, England og Nederlandene. Ved en turbulent blanding af nedsættende omtale og rosende omtale under denne strid kom den nederlandske teolog Jacob Arminius i Leiden til at lægge navn til den stedse bredere evangeliske teologiske strømning, der blev kaldt for *Arminianismen*; og selv om Arminius var inspireret af mange teologer, i et vist omfang også af den samtidige katolske teolog Luis de Molina, var han dog mere inspireret af den sene Melancthon, men mest af Hemmingsen.

I 1547 blev Hemmingsen gift med en kvinde, hvis navn ikke kendes. Med hende fik han i ca. 1548 en datter, der fik navnet Dorothea, og på sin fødselsdag den 4. juni 1550 en søn, der fik navnet Hans, sandsynligvis opkaldt efter farbroderen. I mellemtiden havde hans hustru været på impulsive erotiske eventyr uden for ægteskabet, så at han ikke senere end omkring 1551 måtte lade sig skille fra hende. I 1552 blev Hemmingsen gift med den knapt tre år ældre Marina, datter af Mads Sørensen, fra Landskrona i Skåne. Sammen havde de et godt ægteskab. Hun døde i 1580 i Roskilde, blev gravsat under gulvet i Domkirken i den øverste del af koret og hældret med en mindesten med fladt relief og inskription. Ca. 1582 blev Hemmingsen gift med den ca. 38 år yngre Birgitta Lauridsdatter fra Assens, og hun overlevede ham.

Datteren Dorothea blev ca. 1567 gift med Claus Hammer, født i 1542 i Landskrona. Hammer havde magistergraden og blev professor ved Københavns Universitet i 1564. Ægteparret fik sønnerne Niels,

opkaldt efter sin morfar, og Jørgen. En smitsom sot rev imidlertid Dorothea bort den 1. januar 1577. Claus Hammer giftede sig igen i 1579 med en kvinde, hvis navn er ukendt. Under et besøg hos nogle slægtninge i 1585 i Skåne omkom Claus ved en drukneulykke. Sønnen Niels tog magistergraden; men derefter skejede han impulsivt ud og blev gentagne gange indstævnet for Konsistorium, Universitets øverste ledelse. Efter en tid som latinskolerektor i Odense

Mindestenen for Niels Hemmingsen i gulvet i den nordlige koromgang i Roskilde Domkirke den 4. juni 2013. Privat foto.

Buketten med syv røde roser og silkebånd i hvidt og rødt med tekst i guldtryk på Niels Hemmingsens mindesten i Roskilde Domkirke på hans 500 års fødselsdag. Privat foto 2013.

Teksten på mindestenen for Niels Hemmingsen, rejst i Errindlev af Lolland-Falsters historiske Samfund i 1934. Privat foto 2012.

blev han afskediget på grund af flere impulsive udskjelser. Sønnen Jørgen rejste i 1595 til et eller andet udland, og i året 1600 vidste man ikke, hvor han opholdt sig.

Hemmingsens søn Hans tog som tidligere nævnt magistergraden i Wittenberg i 1569. Kort før sin 20 års fødselsdag i 1570 blev han udnævnt til det professorat, der var det første trin på vejen op ad rangstien på Københavns Universitet. Men snart hengav han sig til impulsive udsvævelser og forårsagede tilbagevendende bekymringer for sin far. Hans blev afskediget fra Universitetet i 1575, fik senere på Gotland præsteembeder, som han stort set forsømte, og blev i 1595 afskediget. Hans var før og efter ofte i København; men siden 1602 hørte man ikke mere til ham.

Hemmingsens eventuelle efterkommere kendes ikke. Men han har efterladt sig bøger, som er kendte, og som bliver læst endnu 500 år efter hans fødsel.

Min interesse for Niels Hemmingsen begyndte i Kolding, da mine jyske forældre, som havde mødt hinanden i Næstved,

fortalte mig som fire-fem-årig om Birgitte Gøje og Herluf Trolle, og om hvordan disse havde truffet bestemmelser om grundlæggelsen af Herlufsholm Kostskole. Da jeg var fem-seks år, genfortalte min far med åbne bøger Næstveds og Herlufsholms historie for mig; og i denne sammenhæng hørte jeg for første gang Niels Hemmingsens navn blive nævnt, han, der havde udformet kostskolens reglement.

I januar 1975, halvandet år efter min teologiske embedseksamen, opfordrede min professor i dansk kirkehistorie, Niels Knud Andersen, mig til at forske i Hemmingsens liv og værker. Siden har jeg skrevet artikler og holdt foredrag om Niels Hemmingsen både videnskabeligt og folkeligt.

I 1986 genudgav den amerikanske kirkehistoriker Carl Bangs den klassiske engelske oversættelse af de fleste af den evangelisk orienterede nederlandske teolog Arminius's latinske værker i tre bind, med indledning og noter. Til Bang's indledning havde jeg bidraget med en påvisning af, at den unavngivne teolog, som den calvinistiske engelske teolog William Perkins havde angrebet med en latinsk afhandling i 1598, var Hemmingsen, og at Arminius i en latinsk afhandling fra årene 1599-1603 havde angrebet Perkins' afhandling og forsvaret Hemmingsens teologi.

Med dette puslespil lagt på plads står Hemmingsen i centrum af den protestantiske del af stridighederne angående spørgsmålet om Guds forudbestemmelse. Disse stridigheder ebbede først ud omkring år 1800, og da havde Hemmingsens udgave af det evangeliske standpunkt sejret.

Henrik Frandsen, cand. theol., sognepræst i Hørsholm 1972-2007.

Mediehøsten 2011

Bibliografi over lokalhistoriske udgivelser om Lolland-Falster-egnen i 2011

*Af Dorte Tissot Hansen & Erik Elkjær Koch
Guldborgsund-bibliotekerne*

Bibliografien bygger på et udvalg af registreringer fra *Dansk Lokalbibliografi: Storstrøms Amt* og *Danbib* suppleret af indeksering af artikler fra bl.a. en række årspublikationer. Kommentarer om fejl og mangler modtages med tak på: dth@guldborgsund.dk eller eek@guldborgsund.dk

Mediehøsten: bibliografi over lokalhistoriske udgivelser om Lolland Falster-egnen i 2010 / Henrik Steen Jensen. I: Årbog / Lolland-Falsters Historiske Samfund, 129-141: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 01.764 Lolland-Falster.

Brug passionen: passion som tema, mid-del og mål / Anne-Lotte Sjørup Mathiesen & Anne Elmer. I: MID magasin, (24), 30-34: ill. Med engelsk resumé.

DK5: 06.6. Museum Lolland-Falster har de sidste 3 år afholdt damptræf i Danmark med mere end 100 deltagende maskiner og deres ejere som aktører på museets frilandsmuseum i Maribo.

Parat til at løfte en kæmpe opgave / Anna-Elisabeth Jensen & Ulla Schaltz. I: Arkæologisk forum, (25), 15-19: ill.

DK5: 06.6. Museumssammenlægning på Lolland-Falster er lykkedes, også på det arkæologiske område, dels på grund nye administrative kræfter og dels et økonomisk incitament.

Forsøg på en udkantsprædiken / Jesper Bacher. I: Stiftsbog for Lolland-Falsters stift, 10-12: ill.

DK5: 24.2

Elsk din kirke?: forsvar for bevarelse af alle kirker i en nedlægningskultur / Christina Rygaard Kristiansen. I: Stiftsbog for Lolland-Falsters stift, 19-24: ill.

DK5: 26

Udkantsområdets udfordringer og velsig-nelser / Steen Skovsgaard. I: Stiftsbog for Lolland-Falsters stift, 5-9: ill. Også trykt i: *Økumenisk Tid*, (2), 4-7.

DK5: 26

Østofte Kirke: sogn og kirke gennem år-hundreder / Thomas W. Lassen. Maribo: Østofte Menighedsråd, 48 sider: ill.

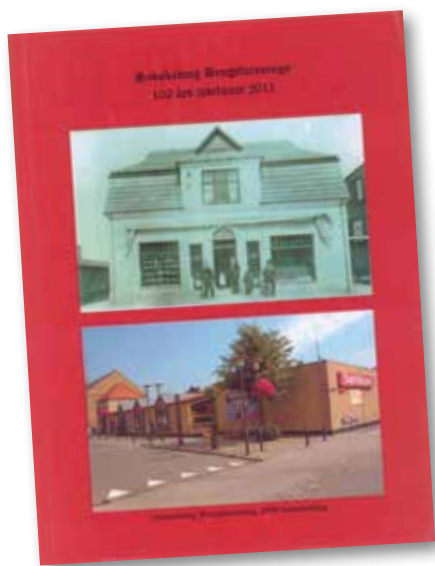
DK5: 27.67

Et snapshot af kvinde-bevægelsen på Syd-havsøerne / Inge-Lise Poulsen & Rosita Glinthøj. I: KVINFOs webmagasin.

DK5: 32.17726. Rødstrømper og politiske kvindegrupper var ikke kun et storbyfænomen i 1970'erne, for der var kvindegrupper overalt i Danmark. Også på Lolland og Falster, hvor tilflytteren Rosita Glenthøj arbejdede med bopæl i Maribo.

Sakskøbing egnens polakker / Barbara & Erik Bohn-Jespersen. I: Historiske beretninger nr. 5 / Lise Autzen (red.) & Erik Petersen (red.), 30-53: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 32.61

Sakskøbing Brugsforenings 100 års jubilæum 2011 / Per Frederiksen (red.) ... [et al.]. Sakskøbing: Sakskøbing Brugsforening, 48 sider: ill.

DK5: 33.431

Lov og uorden: om forbrydelse, ret, straf og retsbevidsthed og om alle rettens tjenere /

Arne Skafte Jensen. Nykøbing F.: Kulturmindeforeningen i Nykøbing F., Museum Lolland-Falster, 76 sider: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 34.09

Barnemordet i Lillebrænde / Erik Hansen. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Forening for Nordfalster, 70-75: ill.

DK5: 34.31

Brutalt hjemmerøveri i Kragenæs - kostede 72-årig mand livet / Morten Stagis. I: Nordisk kriminalreportage, 33-42: ill.

DK5: 34.31. Efterforskning af hjemmerøveri på Lolland i 2009.

Løvens hule eller leopardens bolig: skilsmisser og sager blandt Lolland og Falsters landbefolkning i 1700-tallet / Kirstine Aasbjerg Andersen. I: Årbog / Lolland-Falsters Historiske Samfund, 55-74: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 34.51

Kristi Legemsgilde i Lollands Sønder Herred: et gilde fra 1388 / Ole Arpe Munksgaard. I: Årbog / Lolland-Falsters Historiske Samfund, 82-101: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 34.62

En hekseproces i Stubbekøbing / Gustav Malmros. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Arkiv Stubbekøbing, 24-29.

DK5: 34.796

Byrådets tur til Femern / Hans Chr. Bentzen. I: Jul på Lolland, 17-19: ill.

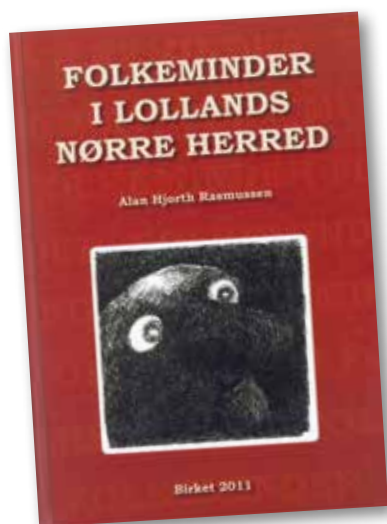
DK5: 36.2

På sommerkursus hos tante Thyra / Finn Egelund. I: Historiske beretninger nr. 5 / Lise Autzen (red.) & Erik Petersen (red.), 103-140: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 37.38.

Meisnerhistorier / Johan Jørgensen. I: Historiske beretninger nr. 5 / Lise Autzen (red.) & Erik Petersen (red.), 90-102: ill.

DK5: 39.12

Folkeminder i Lollands Nørre Herred / Alan Hjorth Rasmussen. Birket, Bjarne Lund Hansen, 192 sider: ill.

DK5: 39.13

Gamle sagn og overtro / Bent Jensen. I: Historiske beretninger nr. 5 / Lise Autzen (red.) & Erik Petersen (red.), 81-89: ill.

DK5: 39.3

Historien om Lalandia / Hans Chr. Bentzen. I: Jul på Lolland, 26-27: ill.

DK5: 40.8

Den frugtbare halvmåne og den rådne banan / Tom Friis. I: Stiftsbog for Lolland-Falsters stift, 13-18: ill.

DK5: 46

Ak hvor forandret / Thorkild Buch. I: Jul på Falster, 90-94: ill.

DK5: 46.4. Det er svært for nutidens

børn at forestille sig livet på landet for 60-70 år siden.

Gundslev bryggeri / Ketty Lykke Jensen. I: Jul på Falster, 71-73: ill.

DK5: 46.4

Landsbybilleder Horreby / Flemming Müthel. I: Jul på Falster, 74-76: ill.

DK5: 46.4

Landsbyen Horslunde - mulighedernes landsby / Ole Bruun. I: Stiftsbog for Lolland-Falsters stift, 50-55: ill.

DK5: 46.4

Knuthenborg – ikke bare en safaripark / Erik Berth. I: Jul på Lolland, 6-9: ill.

DK5: 46.4

Knuthenborgs romantiske have / Charlotte Knuth. I: Jul på Lolland, 67-74: ill.

DK5: 46.4

Corselitze: Det Classenske Fideicommiss hovedsæde / H. Grøndal Hansen. [Nykø-

bing Falster]: Halvdan Grøndal Hansen, 151 sider: ill. Med litteraturhenvisninger.
DK5:46.4

Krenkerup / Ketty Lykke Jensen. I: Jul på Falster, 11-15: ill.

DK5: 46.4. Godsets ejere fra 1885 til 2011.

Bangs have – en pavillon i byen / Ove H. Nielsen. I: Jul på Lolland, 33-37: ill.

DK5: 46.4

En by i billeder - Nakskov / Fl. Mützel Olsen. I: Jul på Lolland, 30-32: ill.

DK5: 46.4

Nakskov navne 2 / Dan Lundrup. Nakskov: Det Gamle Trykkeri, 96 sider: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 46.4

Bispegården i Nykøbing F.: et hus med liv og sjæl. Nykøbing F.: Lolland Falsters Stift, 18 sider: ill.

DK5: 46.4

Butiksbilleder / Erik Berth. I: Jul på Falster, 55-57: ill.

DK5: 46.4 Vinduesudstillinger fra Nykøbing Falster i 1950'erne.

En dejlig by at vokse op i / Lone Christensen. I: Jul på Falster, 65-70: ill.

DK5: 46.4

Borgen før Nykøbing slot / Leif Plith Lauritsen. I: Årbog / Lolland-Falsters Historiske Samfund, 5-19: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 46.4

Gintberg på kanten / Jan Gintberg. Kbh: DR, 1 dvd-video

DK5: 46.4. Komikeren Jan Gintberg vil

finde ud af om der virkelig er så kedeligt i udkantsdanmark og tilbringer 48 timer i en række byer. Indhold: Hirtshals; Thyborøn; Højer; Rudkøbing; Nysted; Neksø.

Husmandsbrug og arbejderboliger i Nørre Vedby / Anders Poulsen. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Forening for Nordfalster, 19-37: ill.

DK5: 46.4

Kampen om Nørre Vedby Præstegaard på Falster / Knud J. Holdt. I: By og land, (92), 10-13: ill.

DK5: 46.4

Hvorfor altid Resle skov? / Arne Larsen. I: Årsskrift /Lokalhistorisk Forening for Nordfalster, 8-18: ill.

DK5: 46.4

Udviklingen ved Rødbyhavn i 1911 og 1961 / Hans Chr. Bentsen & Anne Margrethe Kondrup Rasmussen. I: Lokalhistorisk årsskrift, 31-45: ill.

DK5: 46.4. Planerne om etableringen af en havn på den sydllandske kyst ved Syltholm syd for Rødby - beskrevet gennem aviserne i perioden fra november 1907 til december 1908 samt bestræbelserne for at gennemføre fugleflugtslinien, dvs. færgeforbindelsen mellem Rødby-Puttgarden og de dertil knyttede jernbane- og vejforbindelser.

En by i krig – Sakskøbing / Bent Jensen, Erik Petersen & Bo Christiansen. 1. [i.e. ny] udgave. Holsted: Forlaget Uhrskov, 102 sider: ill. Med litteraturhenvisninger. Tidligere udgave med titel: I lys og mørke: Sakskøbing 1938-1948. Sakskøbing: Foreningen Forskergruppen Støvmiderne, 2007, 82 sider.

DK5: 46.4 Sakskøbing.

Gensyn med de danskes øer III / Jørgen Flindt Pedersen, Erik Skibsted & Erland Porsmose. Kerteminde: Far Film, 1 dvd-video.

DK5: 46.4. Af indholdet: Med greven på Lindholm - ved Askø.

Den halve herregård: Historien om en fæstegård, der blev herregård, husmandssted og et hus på landet / Erik Grove. I: Tilforn, 57-64: ill.

DK5: 46.4. Store Vistorp er måske en tvillingegård med en meget spændende historie. Findsen-slægten ejede gården fra 1784-1907, men ellers har gården haft mange ejere. Forfatteren har ejet den siden 1997.

Stødstrup Ejerlaug: Eskilstrup Sogn, Falster Nørre Herred / Ketty Lykke Jensen. Eskilstrup: Ketty Lykke Jensen, 326 sider: ill.

DK5: 46.4

Sønder Alslev og omegn i fortid og nutid / Ketty Lykke Jensen. [Eskilstrup]: Ketty Lykke Jensen, 354 sider: ill.

DK5: 46.4

Af land og ud på Vålse! / Helge Larsen. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Forening for Nordfalster, 44-53: ill.

DK5: 46.4

Den antikvariske præst: præsteindberetninger til Resens Atlas: Lolland-Falster / Thomas W. Lassen. I: Årbog / Lolland-Falsters Historiske Samfund, 32-46: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 50.26

Krokodille Zoo: en special zoo der gør en forskel / Birger Lindhe. I: Nordisk Herpetologisk Forening, (1), 25-29: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 58.7

Hest, én vogn - bort og tilbage: vognægter til og fra residensen i Nykøbing i 1600-tallet / Bjørn Westerbeek Dahl. I: Årbog / Lolland-Falsters Historiske Samfund, 20-31: ill.

DK5: 62.711. Visse skatter og afgifter kunne opkræves i naturalier. Som et levn fra middelalderen fandtes der indtil midt i 1600-tallet en kongelig ret til at rekvirere heste og vogne til transportbrug, de såkaldte vognægter.

Skibsværft udgav værdimærker / Jens Skovly. I: Numismatisk rapport, (111), 11-16: ill.

DK5: 62.81. A/S Rødby Havn Jernskibsværft begyndte i sommeren 1920 at udgive værdimærker, som også kaldes brikker eller nødpenge.

Erindringer om Lungholm Inddæmning / Sophus Eriksen. I: Lokalhistorisk årsskrift, 23-30: ill.

DK5: 63.13. Den tidligere slusepassers beskrivelse af digebyggeriet, tørlægningen og de forskellige forsøg på opdykningsarbejder, der blev foretaget.

Errindlev Mejeri: Errindlevvej 34, 4895 Errindlev / Aksel Poulsen. I: Lokalhistorisk årsskrift, 14-22: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 63.7.

Hages Dige / Niels Erik Hyldtoft. I: Årbog / Lolland-Falsters Historiske Samfund, 102-113: ill.

DK5: 63.13. Dæmning opført fra øen Myggefjed til Rødby Fæland – i dag et minde om foretagsomhed i forbindelse med forsøg på inddæmning og udtørring af Rødby Fjord i sidste halvdel af 1800-tallet.

Hotel Liselund – tradition men også fornyelse / Erik Berth. I: Jul på Falster, 5-6: ill.

DK5: 64.909. Om hotellet Liselund i Sundby Lolland.

Hotel Saxkjøbings historie / Birgit Lander (red.), Lise Autzen (red.) & Erik Petersen (red.). Sakskøbing: Hotel Saxkjøbing, Forskergruppen Støvmiderne, 27 sider: ill.
DK5: 64.909

Købmand Tage Madsen, Rødby Havn / Anne-Marie Hellgren Larsen. I: Lokalhistorisk årsskrift, 4-13: ill.

DK5: 65.57. Købmand Tage Madsen drev i mange år købmands- og skibsprovianteringsforretning i Rødby Havn, og fortæller her blandt andet om, hvordan han mærkede "Fugleflugtslinien" kom til byen.

Da der var flyveplads ved Rødbyhavn / Hans Christian Bentsen. I: Lokalhistorisk årsskrift, 46-50: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 65.83. Nødlandingspladsen blev blandet brugt under den anden verdenskrig, af den tyske pilot Joakim Jahnke, der i en Heinkel He 111 flygtede fra russerne i maj 1945.

Gjedser Jernbane og dens materiel: 1886 / Per Topp Nielsen & Jens Bruun-Petersen. I: Jernbanehistorisk årbog, 11-21: ill.

DK5: 65.841. Den private Gjedser Jernbane på strækningen Nykøbing F til Gedser åbnede i 1886 som et led i forbindelsen til Tyskland.

I førerrummet Gedser-Næstved. Sorø: Grimstrup Film, 1 dvd-video.

DK5: 65.841. Indhold: I førerrummet Gedser-Næstved; Afgang Gedser; Ankomst Fiskebæk; Ankomst Nykøbing F.; Ankomst Orehoved; Ankomst Lundby.

SNNB Stubbekøbing-Nykøbing-Nysted-Banen / Karin Suhr Rasmussen. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Arkiv Stubbekøbing, 5-23: ill.
DK5: 65.841

Langs mindernes spor: jernbaneerindringer fra Lolland og Falster 1942-2006 / Anders Madsen. Mariager: Skinne bøger, 240 sider: ill.

DK5: 65.841. Baseret på samtaler med jernbanefolk fra Lolland Falsters stats- og privatbaner gives et indblik i jernbanens historie og betydning for landsdelens udviklingshistorie. Kombineret med anekdoter helt tilbage fra dampens dage og relevante historiske og tekniske kendsgerninger og data.

Historien om Ejnar Hans Peder Hansen Olsen: Søllested Sogn - Søllested Postekspedition / Toke Nørby. I: Nordisk filatelistisk tidsskrift, 74-77: ill.

DK5: 65.86. Om den unge postmand Einar Hans Peder Hansen Olsen, der var med til at klippe Søllestedmærkerne ud af arket, og efterfølgende blev sigtet for bedrageri og for pengeafpresning mod kong Fr. VIII.

Færgen "Guldborg" – en trofast slider / Preben Jensen & Jørn-Bent Jensen. I: Historiske beretninger nr. 5 / Lise Autzen (red.) & Erik Petersen (red.), 5-17: ill.

DK5: 65.9

Historien om en bambusfabrik / Henning Rasmussen. I: Jul på Falster, 81-85: ill.

DK5: 68.5

Fugleflugtliniens start / Hans Chr. Bentsen. I: Jul på Lolland, 64-66: ill.

DK5: 65.8

Fra roemark til sukkerfabrik / Jan Uscilowski. I: Jul på Lolland, 44-47: ill.

DK5: 66.82

Inddæmningen der gav plads til Lalandia / N. E. Hyldtoft. I: Jul på Lolland, 27-29: ill.

DK5: 69.54

Historien om Storstrømsbroen / Ketty Lykke Jensen. I: Jul på Falster, 29-32: ill.

DK5: 69.79

Husene i Hesnæs / Bjørn Nielsen. I: Jul på Falster, 78-80: ill.

DK5: 71.64

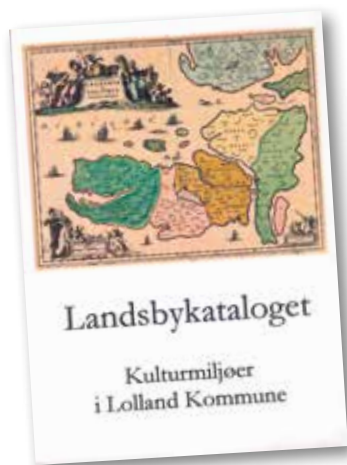
Klosterkirken i Nykøbing Falster / John Andersen. Nykøbing F.: Nykøbing Falster Sogns menighedsråd, 19 sider: ill.

DK5: 71.864

Landsbyer til hverdag og fest: et personligt miniprotræt af dansk landdistrikts- og landsbyudvikling / Jørgen Møller. I: Stifts-

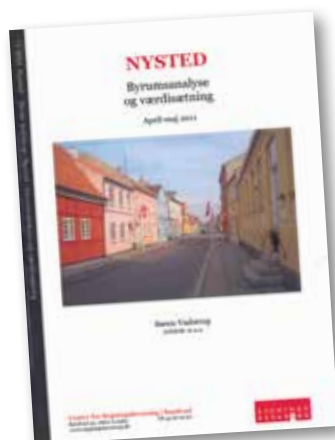
bog for Lolland-Falsters stift, 27-34: ill.

DK5: 71.956

Landsbykataloget: kulturmiljøer i Lolland Kommune: landsbyer & herregårde / Julie Fryd Johansen. 2. udgave. [Maribo]: Museum Lolland-Falster, 246 sider: ill. Med litteraturhenvisninger og links. Tidligere: 1. udgave. Maribo: Lolland-Falsters Stiftsmuseum, 2007, 248 sider.

DK5: 71.9564

Nysted - byrumsanalyse og værdisætning: april-maj 2011 / Søren Vadstrup. Lyngby:

Center for Bygningsbevaring i Raadvad, 46 sider: ill.

DK5: 71.9564

Når livet er grønt: en kærlighedserklæring til naturen og livet på Lolland-Falster / Troels Lyndelse, Tubas Løkkegaard & Annette Svåbæk. Hejrede Musik, 1 cd, 1 bog, 30 sider: ill.

DK5: 78.797:6

Bangs Have Selskabet 1911-2011: fortællingen om et selskab, en pavillon og Maribo / Ove H. Nielsen. Maribo: Bangs Have Selskabet af 1911, 80 sider: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 79.11

Randbønder: 100 års skak på kanten / Søren Pedersen & Claus Hansen. I: Maribo: Maribo Skakklub; Kbh.: Books on Demand, 140 sider: ill. Med litteraturhenvisninger og links

DK5: 79.43. Udgivet i forbindelse med Maribo Skakklubs 100-års jubilæum.

Da B 1901 var på toppen / Flemming Thor Madsen. I: Jul på Falster, 25-28: ill.

DK5: 79.706

Var lossen vild eller løssluppen / Erik Berth. I: Jul på Falster, 61-62: ill.

DK5: 79.929. Om skydningen af en stor los under en rævejagt i Bøtø skov på Falster i 1964.

Gildeskraav 1830: Folkelivsbillede i dialog / Helene Strange. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Forening for Nordfalster, 38-43: ill.

DK5: 86

Istandsættelse af to jættestuerner i Toreby sogn / Svend Illum Hansen & Jørgen Westphal. I: Årbog / Lolland-Falsters Historiske Samfund, 117-128: ill. Med litteraturhenvisninger

DK5: 91.151

Et offerfund fra stenalderen / Klaus Ebbesen. I: Årbog / Lolland-Falsters Historiske Samfund, 114-116: ill.

DK5: 91.151

Hjelme af træ / Flemming Kaul. I: Skalk, (1), 3-7: ill.

DK5: 91.155. Om fundene i 1948 og 1949 af træhjelme i Uglemose ved Birket på Lolland. Hjelmene, der nu befinder sig på Nationalmuseet, minder i form om de såkaldte Negau-bronzehjelme, som var i brug i perioden 500-100 år f.Kr. og blev fundet i det nordlige Slovenien i 1811.

Fra arkæologernes arbejdsmark / Kasper Høhling Søsted. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Arkiv Stubbekøbing, 51-57: ill.

DK5: 91.157. Museum Lolland-Falster har foretaget tre udgravninger på lokaliteter i og omkring Stubbekøbing.

Marchen over bæltet chokerede danskerne / Andreas Marklund. I: Alt om historie, (9), 34-39: ill. Med litteraturhenvisninger

DK5: 96.2. Vinteren 1658 stod den svenske kong Karl 10. Gustav med sin hær i Jylland og havde indtaget fæstningen Fredriksodde. Den svenske hær drog fra Jylland over de isbelagte bæltet via Fyn, Langeland og Lolland til Sjælland.

Da soldater og bønder kom i slagsmål i Bandholm den 5. august 1812 / Max Hansen. I: Årbog / Lolland-Falsters Historiske Samfund, 47-54: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 96.3

I Danmark er jeg født – i Nakskov har jeg hjemme / Svend Erik Adrian. I: Jul på Lolland, 11-16: ill.

DK5: 99.4

En lærer på Falster / Thorkild Buch. I: Jul på Falster, 33-40: ill.

DK5: 99.4. Fortællingen om enelærer Ancker-Jensen, en markant skolelærer på Sydfalster.

Fredag aften i Horbelev: ind under jul i begyndelsen af 60'erne / Niels-Jacob Andersen. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Arkiv Stubbekøbing, 58-67: ill.

DK5: 99.4

Danmarks sidste kætterpræst / Jens Larsen. I: Jul på Falster, 58-60: ill.

DK5: 99.4

Interview med Anette og Michael Arleth, kunstnere på Falster: hvordan er det at være kunstner i udkantsdanmark / Margrethe Tøttrup. I: Stiftsbog for Lolland-Falsters stift, 35-41: ill.

DK5: 99.4

Povl Michael Assens (1912-1992) / Ole Sonne, Ole Kondrup & Niels Christian Assens. I: Dansk medicinhistorisk årbog, 10-13: ill.

DK5: 99.4

Blå bog – Thorald Brendstrup / Gertrud Oelsner. I: Jul på Falster, 48-52: ill. Også trykt i: Jul på Lolland, 48-51.

DK5: 99.4

Præst blev han aldrig: brokker fra en skæv mosaik / Peter Brøndahl. Maribo: Books on Demand, 100 sider: ill. Med efterskrift.

DK5: 99.4

Mit livs eventyr / Carl P. J. Christensen. I: Jul på Lolland, 39-43: ill.

DK5: 99.4

Classens værk / Allan Vendeldorf. 2. revideret udgave. [Åbyhøj]: Tjørneby, 158 sider: ill. Med litteraturhenvisninger. Tidligere: 1. udgave. Kbh.: Hernov, 2000, 139 sider.

DK5: 99.4. Portræt af Johan Frederik Classen (ca. 1725-1792), der foruden at være pionér inden for dansk industri og skov- og landbrug, grundlagde Frederiksværk og efterlod en formue der blev grundstenen i Det Classenske Fideikommis.

En gang Nørrebro / Svend Dreist. I: Jul på Falster, 53-54: ill.

DK5: 99.4. Om branddirektør Svend Dreists liv på Nørrebro i Nykøbing Falster.

En falstring vender tilbage: Johannes Fibiger / Erik Hansen. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Forening for Nordfalster, 54-69: ill.

DK5: 99.4

Fogtdal – for stor til Nysted / Palle Fogtdal. I: Jul på Falster, 17-24: ill.

DK5: 99.4. Om en af dansk forlagsbranches mest markante skikkelser Palle Fogtdals barndom og ungdom i Nysted.

Mennesker på min vej / John Hansen. I: Jul på Lolland, 55-62: ill.

DK5: 99.4

Dreng og ung i Nakskov fra 1939 til 1959: en barndom og ungdom fyldt med numre

violinen ikke kendte / Tommy Hansen. S.l.: s.n., 116 sider: ill.

DK5: 99.4

J. Hülsen vinimport's efft. / Jens Hülsen. I: Jul på Falster, 86-89: ill.

DK5: 99.4. Erindringer af Jens Hülsen om hans ferietid hos sin farbror, vinhandler Verner Hülsen i Nykøbing Falster.

Ellen Larsens barndomserindringer / Ellen Larsen. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Arkiv Stubbekøbing, 30-50: ill.

DK5: 99.4.

Poeten fra Skiddenstræde / Georg Wiingard. I: Jul på Lolland, 20-23: ill.

DK5: 99.4

Fra passiv feriegæst til aktiv beboer / Mette Lima. I: Stiftsbog for Lolland-Falsters stift, 42-49: ill.

DK5: 99.4. Om at flytte fra byen til landet.

En jul jeg ikke glemmer – julen 1947 / Flemming Mützel Olsen. I: Jul på Lolland, 24-25: ill.

DK5: 99.4

Tre breve om dagliglivet på Raagø i 1920'erne: skildret af fruén fra lodshuset i øst / Bjarne A. Madsen. I: Årbog / Lolland-Falsters Historiske Samfund, 75-81: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 99.4

Et godt liv - trods alt / Lisbet Njør & Ketty Lykke Jensen. Eskildstrup: Ketty Lykke Jensen, 56 sider: ill.

DK5: 99.4

Sådan var 30'erne for en Hunseby dreng / Børge Pedersen. I: Jul på Lolland, 52-54: ill.

DK5: 99.4

Kaptajn Plougs indsats og død i Porta Westfalica / Bo Christiansen. I: Historiske beretninger nr. 5 / Lise Autzen (red.) & Erik Petersen (red.), 63-80: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 99.4

Grusgravssmeden 2 / Axel Rasmussen. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Forening for Nordfalster, 76-89.

DK5: 99.4

En gang til for Prins Knud / Preben Dabelsteen. I: Jul på Falster, 8-10: ill.

DK5: 99.4

Den bogstavelige udkant: Lolland-Falster ifølge Knud Romer og Helle Helle / Mogens Davidsen. I: Nordica, (28), 77-96. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 99.4. Om skildringen af sydhavsøerne i Romers roman ”Den som blinker er bange for døden” og Helles roman ”Ned til hundene”.

Lokalhistorie fra Guldborg. I: Historiske beretninger nr. 5 / Lise Autzen (red.) & Erik Petersen (red.), 54-62: ill.

DK5: 99.4

Fra landsby til metropolitan / Hans Skaarup. I: Jul på Falster, 42-47: ill.

DK5: 99.4

Bag skodderne / Helle Stangerup. Kbh.: Politiken, 335 sider: ill.

DK5: 99.4. Forfatteren Helle Stangerups (f. 1939) erindringer om sin opvækst, herunder om broren Henrik Stangerup og faren Hakon Stangerup, om forfatterskabet, om mødet med de kendte og magtfulde, venskabet med kongehuset, ægteskabet med Adam Knuth og opbygningen af Knuthenborg Safaripark, men også om skilsmissen og andre sider af livet.

Slægt fra Falster og Møn / Birgit Hansen & Ketty Lykke Jensen. Eskilstrup: Ketty Lykke Jensen, 245 sider: ill.
DK5: 99.8

Slægten Hertz, Trampedach, Lindhardt, Dalskov, Bils og flere indgiftede slægter / Ketty Lykke Jensen. [Ny udgave]. Eskilstrup: Ketty Lykke Jensen, 126 sider: ill. Tidligere udgave med titel: *Slægten Hertz*. Eskilstrup: Ketty Lykke Jensen, 2007, 108 sider.
DK5: 99.8

Slægten Nellemann, Rasmussen, Ludvigsen, Sabroe, Uldall, Skafte, Høyer og flere indgiftede slægter / Ketty Lykke Jensen. 1. udgave. Eskilstrup: Ketty Lykke Jensen, 284 sider: ill.
DK5: 99.8

Slægten Nellemann, Rasmussen, Ludvigsen, Sabroe, Uldall, Skafte, Høyer og flere indgiftede slægter / Ketty Lykke Jensen. 3. udgave. Eskilstrup: Ketty Lykke Jensen, 316 sider: ill.
DK5: 99.8

Slægtsbog for Green, Strange, Møller og andre indgiftede slægter / Ketty Lykke Jensen. Eskilstrup: Ketty Lykke Jensen, 126 sider: ill.
DK5: 99.8

En dansk Bøgvad slægt og de deri indgiftede familier / Ketty Lykke Jensen. Eskilstrup: Ketty Lykke Jensen, 149 sider: ill.
DK5: 99.9

Urmager Rasmus Hansen og hans familie / Karen Larsen. I: Historiske beretninger nr. 5 / Lise Autzen (red.) & Erik Petersen (red.), 18-29: ill. Med litteraturhenvisninger.
DK5: 99.94

Mediehøsten 2012

Bibliografi over lokalhistoriske udgivelser om Lolland-Falster-egnen i 2012

*Af Dorte Tissot Hansen & Erik Elkjær Koch
Guldborgsund-bibliotekerne*

Bibliografien bygger på et udvalg af registreringer fra *Dansk Lokalbibliografi: Storstrøms Amt* og *Danbib* suppleret af indeksering af artikler fra bl.a. en række årspublikationer. Kommentarer om fejl og mangler modtages med tak på: dth@guldborgsund.dk eller eek@guldborgsund.dk

To særtryk om Det Classenske Bibliotek / Torsten Schlichtkrull. S.l.: Det Classenske Fideicommiss, 5-37, 240-284.

DK5: 02.4

Guldborgsund Stadsarkiv - historien tætere på end du tror! / Christian Frederiksen. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Arkiv Stubbe-købing, 74-84: ill.

DK5: 02.91

Omgivelser: prædikener / Mette Marie Trankjær. [Horbelev]: Horbelev Menighedsråd: Falkerslev Menighedsråd, 144 sider: ill.

DK5: 24.2

Rødby Brugsforenings 100 års jubilæum 1912-2012 / Kaj Henning Sørensen (red.). Rødby: Rødby Brugsforening, 59 sider: ill.

DK5: 33.431

Et jalousimord i Gundslev 1811 / John P. Lund. Kbh.: Rose, 50 sider: ill.

DK5: 34.31

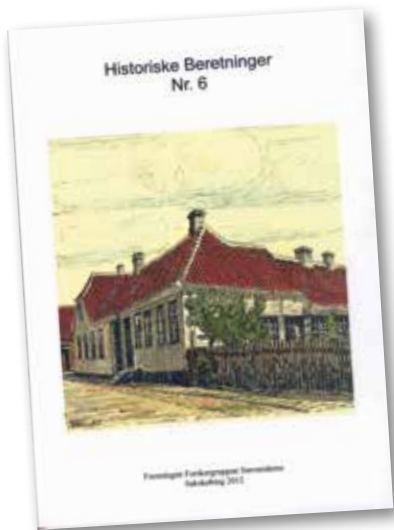
"Sagen fra Kettinge": nigeriansk kvinde blev mishandlet / Morten Stagis. I: Nordisk kriminalreportage, 21-26: ill.

DK5: 34.31

Logen "Prins Otto" / Finn Egelund. I: Historiske beretninger nr. 6 / Lise Autzen (red.) & Erik Petersen (red.), 118-140: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 36.8

Roe-børnestuerne / John Bertelsen. I: Historiske beretninger nr. 6 / Lise Autzen (red.) & Erik Petersen (red.), 18-35: ill.
DK5: 37.24

Maribo gymnasium 1937-2012 / Lars Jørgensen (red.). Maribo: Maribo Gymnasium, 47 sider: ill.
DK5: 37.5

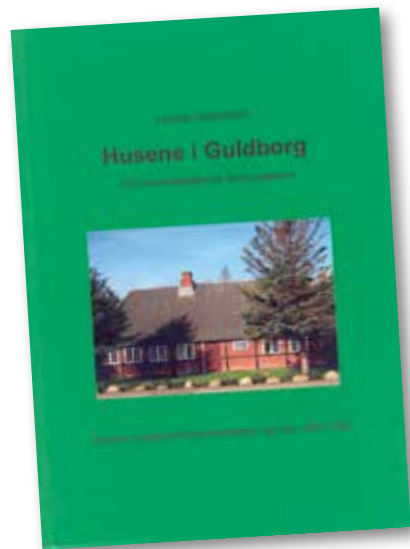
Rytterskolen i Skovby / Valborg Volsing. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Forening for Nordfalster, 40-55: ill.
DK5: 37.5

Lidt skolehistorie fra Rødbyhavn / Hans Chr. Bentsen. I: Lokalhistorisk Årsskrift, 23-25: ill. Med litteraturhenvisninger.
DK5: 37.5

Historien om Østervej 5 i Holeby / Bent Munck Hansen. I: Lokalhistorisk Årsskrift, 26-32: ill. Med litteraturhenvisninger.
DK5: 37.86

Lokalhistorisk Forening for Nordfalster i 25 år. De skrev lokalhistorie / Kathe Torp

Jensen. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Forening for Nordfalster, 8-21: ill.
DK5: 46.4

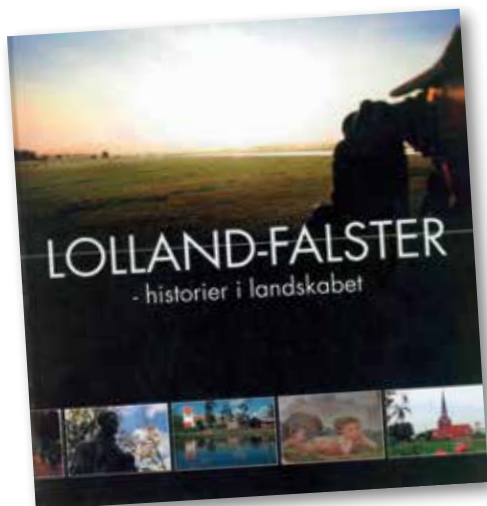
Husene i Guldborg: 16 husmandssteder på Guldborgalléen: fæstere og ejere af husmandssteder og huse 1801-2005 / Lisbeth Christensen. Sakskøbing: Foreningen Forskergruppen Støvmiderne; Holsted: Uhrskov, 228 sider: ill. Med litteraturhenvisninger.
DK5: 46.4

Det gamle Gaabense / Margit Hansen. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Forening for Nordfalster, 23-35: ill.
DK5: 46.4

Stengård og Horbelev / Ketty Lykke Jensen & Esther E. Pedersen. Eskilstrup: Ketty Lykke Jensen, 56 sider: ill.
DK5: 46.4

Hyllenæsfolkene: en slægtssaga / Anton Andersen. I: Lokalhistorisk Årsskrift, 44-46: ill.
DK5: 46.4

Tigerdage / Sheila Riedel Gundlach. I: Jul på Lolland, 19-21: ill.
DK5: 46.4

Lolland-Falster - historier i landskabet / Heidi Pfeffer (red.) & Ove H. Nielsen (red.). Maribo: Lolland-Falsters Historiske Samfund, 218 sider: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 46.4. Med udgangspunkt i 100 udvalgte steder fortælles om kulturlandskabet, kendte og ukendte monumenter og spændende steder på Lolland-Falster.

Syd for Danmark: et blik på Lolland-Falster / Henrik Saxgren (foto) & Niels-Jacob Andersen. [Kbh.]: Aristo, 136 sider: ill. Med litteraturhenvisninger.

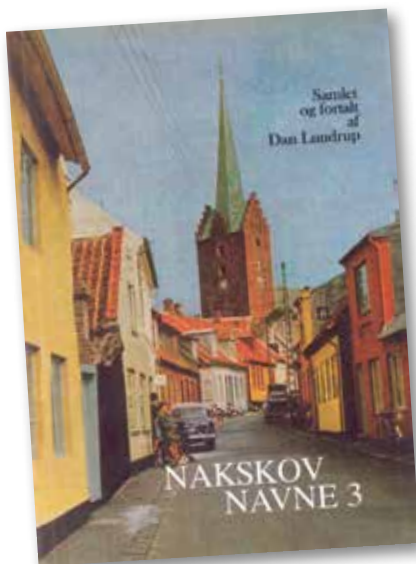
DK5: 46.4. I billeder og ord præsenteres Lolland-Falster i et 100 års-perspektiv.

Nørre Kirkeby Sogn: Falster Nørre Herred: Lommelev - herfra min verden går / Ketty Lykke Jensen & Birgit Jessen. Eskildstrup: Ketty Lykke Jensen, 279 sider: ill.

DK5: 46.4

En landsby i billeder – Maglebrænde / Flemming Müthel Olsen. I: Jul på Falster, 44-45: ill.
DK5: 46.4

Farfars hus på Hoskiærvej / Flemming Nielsen. I: Jul på Lolland, 63-65: ill.
DK5: 46.4

Nakskov navne 3 / Dan Lundrup. Nakskov: Det Gamle Trykkeri, 102 sider: ill.
DK5: 46.4

En by i jubel: dengang der var fest i Nykøbing F. / Johnny Johansen. I: Jul på Falster, 22-26: ill.
DK5: 46.4

Landsbybilleder – Nøbbet / Flemming Müthel. I: Jul på Lolland, 57-58: ill.
DK5: 46.4

Det var dengang: glimt fra livet på Nordfalster [Bind] 4 & [Bind] 5 / Bendt Jepsen.

Nørre Alslev: Fayesminde, 104 & 100 sider: ill.

DK5: 46.4

Nebøllegaard: Nørre Kirkeby Sogn, Falster Nørre Herred / Ketty Lykke Jensen. I: Jul på Falster, 36-42: ill.

DK5: 46.4

Nebøllegaard: Nørre Kirkeby Sogn, Falster Nørre Herred / Ketty Lykke Jensen & Lene Ottosen. Eskilstrup: Ketty Lykke Jensen, 132 sider: ill.

DK5: 46.4

Nørre Kirkeby: Falster Nørre Herred: Nørre Kirkeby, Bannerup og Ravnstrup Ejerlaug - herfra min verden går / Ketty Lykke Jensen & Birthe Kristensen. Eskilstrup: Ketty Lykke Jensen, 336 sider: ill.

DK5: 46.4

Håndværkere og forretningsdrivende i Nørre Vedby før i tiden / Svend Jørgensen. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Forening for Nordfalster, 36-37: ill.

Orupgård: mønstergodset på Falster i fortid og nutid / H. Grøndal Hansen. [Nykøbing Falster]: Halvdan Grøndal Hansen, 160 sider: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 46.4

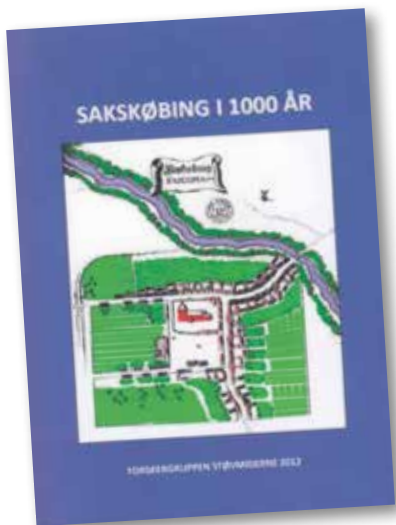
Begivenheder i året 1912 / Hans Chr. Bentsen. I: Lokalhistorisk Årsskrift, 15-22: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 46.4

Udviklingen ved Rødbyhavn i 1912 og 1962 / Hans Chr. Bentsen. I: Lokalhistorisk årsskrift, 4-14: ill.

DK5: 46.4. Planerne om etableringen af en havn på den sydlolandske kyst ved Sylt-holm syd for Rødby - beskrevet gennem aviserne i perioden fra november 1907 til december 1908 samt bestræbelserne for at gennemføre fugleflugtslinien og de dertil knyttede jernebane- og vejforbindelser.

Sakskøbing i 1000 år / Lise Autzen (red.) & Erik Petersen (red.). Sakskøbing: Foreningen Forskergruppen Støvmiderne, 217 sider: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 46.4. Kronologisk gennemgang af de vigtigste begivenheder i Saxkøbings historie

Torvet og dets huse / Karin Suhr Rasmussen. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Arkiv Stubbekøbing, 38-43: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 46.4 Om Torvet i Stubbekøbing og de bygninger der ligger omkring det.

Bogen om Ønslev: Ønslev fra fortid til nutid / Ketty Lykke Jensen & Arne Høier Edske. Eskilstrup: Ketty Lykke Jensen, 421 sider: ill.

DK5: 46.4

Maribo-meteoritten, s. 9-30 i: Meteoritter: tidskapsler fra solsystemets oprindelse / Henning Haack. Kbh., Gyldendal, 189 sider: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 55.2. Om berømte meteoritter og meteoritkratere fra hele verden, fx Yucatan-meteoritten, der udslættede dinosaurerne, Tunguska-meteoritten, der faldt i Sibirien i 1911, og Maribo-meteoritten fra 2009.

Vinterkrigen 1978-79 / Niels Thal Jensen. I: Jul på Falster, 63-65: ill.

DK5: 55.8

Forskerne ringer til Maribo, når de har brug for hjælp / Ulla Rüth. I: jul på Lolland, 6: ill.

DK5: 61.6

Glade medarbejdere er vejen til millionoverskud / Ulla Rüth. I: Jul på Lolland, 5: ill.

DK5: 61.6

Danmarks første brintby er blevet voksen / Torben Skøtt. I: Forskning i bioenergi, brint & brændselsceller, (42), 16-18: ill.

DK5: 62.12

Automobilfirmaet M. Skottes historie. I: Historiske beretninger nr. 6 / Lise Autzen (red.) & Erik Petersen (red.), 3-17: ill.

DK5: 62.722

De pokkers biler / Preben Dabelsteen. I: Jul på Falster, 46-51: ill.

DK5: 62.722. Erindringer om biler.

Skibsbygning og søfart i Nakskov / Per Koch. I: Jul på Lolland, 59-62: ill.

DK5: 62.81

Plantesamleren på Lolland (Aalholm), s. 93-105 i: Naturen & kunsten: landskabshavens kulturhistorie i Danmark 1780-1830 / John Erichsen & Luise Skak-Nielsen. [Vesterborg]: Historismus, 310 sider: ill.

DK5: 63.519

Præster på Falster (Moseby, Horbelev), s. 185-201 i: Naturen & kunsten: landskabshavens kulturhistorie i Danmark 1780-1830 / John Erichsen & Luise Skak-Nielsen. [Vesterborg]: Historismus, 310 sider: ill.

DK5: 63.519

Sydhavets vin og vildt / Johannes Bojesen. I: Jæger, (10), 52-56: ill.

DK5: 63.558. På det lollandske gods Frederiksdal boltrer råvildt og fasaner sig, mens den sofistikerede slotsvin nænsomt lagres på egefade i en tidligere staldbygning.

Fra landsbydreng til mejerielev Christian-
sen / Erik Christiansen. I: Årsskrift / Lokal-
historisk Arkiv Stubbekøbing, 5-28: ill.

DK5: 63.7

*Grete på Adriansminde: landhusmor med
en mission*, s. 99-126 i: Husmødre / Helle
Juhl. [Kbh.]: Gyldendal, 274 sider: ill.

DK5: 64.09

*Penge i en plasticpose?: erindringer om
Rødbys reklame-/bypose* / Mogens Jensen
& Svend Larsen. I: Lokalhistorisk Årsskrift,
33-34: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 65.63

*Dengang Lolland og Nykøbing hang sam-
men med to broer* / Flemming Nielsen. I:
Jul på Falster, 27-29: ill.

DK5: 65.8

*Museumsbanen Maribo-Bandholm fejrer
50 års jubilæum*. Brøndby: Rudolf Film &
Television, 1 dvd-video + 1 bonus-dvd.

DK5: 65.8406. Museumsbanen Maribo-
Bandholm fejrer 50 års jubilæum. Bo-
nus-dvd: Med K582 til Museumsbanen
Maribo-Bandholm.

Ny station i Nykøbing Falster: 1962 / Jens
Bruun-Petersen & John Poulsen. I: Jernba-
nehistorisk årbog, 52-65: ill.

DK5: 65.841

Storstrømsbroen indvies: 1937 / Jens Bru-
un-Petersen. I: Jernbanehistorisk årbog, 43-
51: ill.

DK5: 65.841. Beskrivelse af Storstrøms-
broens indvielse og broens indflydelse på
jernbanetrafikken i området.

*Blå stempler og ikke-postale lapidarstemp-
ler: i den sidste del af 1800-tallet* / Thomas
Hilkjær. I: Nordisk filatelistisk tidsskrift,
(3), 65-68: ill.

DK5: 65.89. Fra byen Søllested mellem
Nakskov og Maribo.

Fugleflugtslinien / Hans Chr. Bentsen. I: Jul
på Lolland, 52-56: ill.

DK5: 65.9

Nakskov sukkerfabrik / Einar Nielsen. I: Jul
på Lolland, 48-51: ill.

DK5: 66.82

Julevin på Lolland / Anders Bril. I: Jul på
Lolland, 8-9: ill.

DK5: 66.83

Jernalderen i Jernbanegade: om en mindeværdig virksomhed, Fabriken Guldborg, og dens medarbejdere af jernstøbere, model-snedkere, formere, kærnemagere, arbejdsmænd, rensere, kontorpersonale og andet godtfolk / Arne Skaftø Jensen. Nykøbing F.: Kulturmindeforeningen i Nykøbing F., Museum Lolland-Falster, 64 sider: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 67.2

Måneskinstur til Oreby 17. juli 1913. I: Historiske beretninger nr. 6 / Lise Autzen (red.) & Erik Petersen (red.), 58-62: ill.

DK5: 68.06

Firmaet Bernhard Pedersen & Søn, Eskilstrup / Ketty Lykke Jensen. Eskilstrup: Ketty Lykke Jensen, 109 sider: ill.

DK5: 68.5

Lærling i halvtredserne / Flemming Nielsen. I: Jul på Lolland, 28-31: ill.

DK5: 68.8

Et tøjhus i 100 år / Jørgen Heiner. I: jul på Lolland, 32-36: ill.

DK5: 68.8

Nørre Vedby grusgrav / Frank V. Nielsen. I: Jul på Falster, 56-61: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 69.98

Sådan blev Stormarkskirken til / Bjarne A. Madsen. I: Jul på Lolland, 66-74: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 71.864

Kidnakken 11 – en del af lokalhistorien på Lolland / Ulla Røth. I: Jul på Lolland, 7: ill.

DK5: 71.9564

Ude på landet, s. 128-149 i: Forstadsland: danske forstæder i forandring / Torben Weirup. Kbh.: Møller, 186 sider: ill.

DK5: 71.956. En opdagelsesrejse i de danske forstæder, eksemplificeret ved vandringer i Gentofte, Bispebjerg, Tilst, Gellerup, Albertslund, Nysted, Herning og LOOP City i Øresundsregionen. Undervejs er der kommentarer fra arkitekter og en diskussion af forstædernes liv og fremtid.

Vor fælles fortid forsvinder / Frank V. Nielsen. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Forening for Nordfalster, 68-76: ill.

DK5: 71.9564. Mange markante bygninger er forsvundet på Nordfalster de sidste 25 år.

Rdo vindebymesteren: vægmalerierne i Richard Winthers hus på Lolland / Jørgen Gammelgaard & Steen Møller Rasmussen (foto). Kbh.: Vandkunsten, 157 sider: ill.

DK5: 72. Kunstneren Richard Winther (1926-2007) vendte som 67-årig tilbage til Lolland, hvor han dekorerede stort set alle indvendige flader i et nedlagt alderdomshjem i Vindeby med voldsomme malerier med referencer til både kunsthistorien, Ovid og til populærkulturen.

Kunst i det offentlige rum i Nykøbing Falster. Nykøbing F.: Nykøbing Falster Kunstforening, [8] sider: ill. Dansk, tysk og engelsk tekst.

DK5: 73.6

Juleunderet i Avnede / Thomas W. Lassen.
I: Jul på Lolland, 37-40: ill.
DK5: 74.6

Gode grin gennem 100 år med Nykøbing F. Revyen / Arne Skaftø Jensen. [Nykøbing F.]: Lolland-Falsters Folketidende, 85 sider: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 77.56. Historien om revyen der kom til byen i 1912 i form af en folkelig omrejsende teaterdirektør, Ove Bassøe. Samt bl.a. beskrivelser af forskellige revyens skuespillere frem til 2012.

Nykøbing F. Revyen – en frisk 100-årig / K. E. Watz. Jul på Falster, 5-7: ill.
DK5: 77.56

Revyens gyldne Krøll-æra / K. E. Watz. Jul på Falster, 8-9: ill.
DK5: 77.56

Sporten i Sakskøbing og omegn / Erik Bohn-Jespersen. I: Historiske beretninger nr. 6 / Lise Autzen (red.) & Erik Petersen (red.), 63-117: ill. Med litteraturhenvisninger.
DK5: 79.6

Nakskov Roklub 1887-2012 / Leif Thygesen. Nakskov, Nakskov Roklub, 68 sider: ill.
DK5: 79.85

Svæveflyveklubben "Sydlolland" / Børge Rasmussen. I: Lokalhøistorsk Årsskrift, 35-37: ill.
DK5: 79.88.

Fantastiske Falster: kystguide / Mads Christoffersen. I: Fisk & fri, (8), 6-10: ill.
DK5: 79.982.

Gader, veje og stræder i Stubbekøbing / Karin Suhr Rasmussen. I: Årsskrift / Lokalhøistorsk Arkiv Stubbekøbing, 29-37: ill.
DK5: 89.684

Flugtrute Østersøen: historien om "den usynlige mur" mellem DDR og Danmark under den kolde krig / Jesper Clemmensen. Kbh.: Gyldendal, 367 sider: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 94.422. Dokumentarisk fortælling om en række af de mennesker, der fra Murens opførelse i 1961 til dens fald i

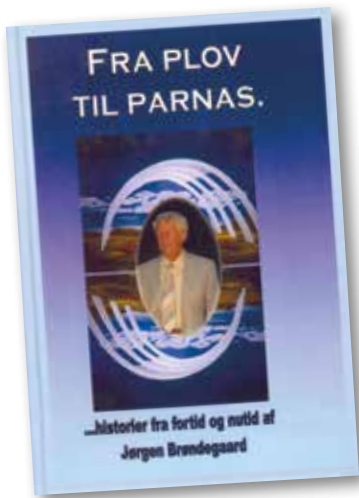
1989 tog fluten fra DDR over Østersøen til Danmark, men også en beretning om de danskere, der havde modet til at hjælpe de flygtende naboer.

Livet er ubegrænsede muligheder / Bent Breitenstein. Kbh.: Books on Demand, 139 sider.

DK5: 99.4

Ungdommens danseland / Erik Berth. I: Jul på Falster, 10-12: ill.

DK5: 99.4

Fra plov til Parnas - historier fra fortid og nutid / Jørgen Brøndegård. [Nykøbing Falster]: [Jørgen Brøndegård], 142 sider: ill.

DK5: 99.4

Barndommens land / Thorkild Buch. I: Jul på Falster, 30-35: ill.

DK5: 99.4

Tidsbilleder - breve - og en liggehøne / Arne Larsen. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Forening for Nordfalster, 59-67: ill.

DK5: 99.4

Jens Christensen, portør ved Orehoved Station / Kurt Skovlund. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Forening for Nordfalster, 56-58: ill.

DK5: 99.4

Fortiden ved Sillestrup Strand / Kaj Dreijer. I: Jul på Falster, 82-86: ill.

DK5: 99.4

Vilfred Høier - et musiksk menneske / Hans Skaarup. I: Jul på Falster, 66-71: ill.

DK5: 99.4. Erindringer fra arbejdet med Vilfred Høier i Høiers Musikhandel i Nykjøbing F. i 1960'erne.

Granitten giver god modstand / Erik Berth. I: Jul på Falster, 52-55: ill. Også trykt i: Jul på Lolland, 42-45.

DK5: 99.4

Slægten Kauffmann og de indgiftede slægter / Annie Hansen & Ketty Lykke Jensen. Eskilstrup: Ketty Lykke Jensen, 86 sider: ill.

DK5: 99.9

Ellen Larsens barndomserindringer [Fortættelse] / Ellen Larsen. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Arkiv Stubbekøbing, 62-73: ill.

DK5: 99.4

Skrivemaskinens opfinder / Christian Barnholdt. I: Jul på Lolland, 23-27: ill.

DK5: 99.5

Årets store middag / Flemming Møthel. I: Jul på Lolland, 46-47: ill.

DK5: 99.4

Hvis du tror du er noget / Arne Møller. I: Jul på Falster, 18-20: ill.

DK5: 99.4

Juletræ som nytårstræ / R. K. Nielsen. I: Jul på Lolland, 41: ill.

DK5: 99.4

Fra Finland til Vejringe / Reijo Pajuoja. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Arkiv Stubbekøbing, 56-61: ill.

DK5: 99.4. Forfatteren, der er finsk, fortæller om sit ophold som dreng i Vejringe i 1942-1943.

Willy Børge Erik Petersen "Burma-Peter" / I: Historiske beretninger nr. 6 / Lise Autzen (red.) & Erik Petersen (red.), 36-57: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 99.4

Grusgravsmeden: og hans familie / Axel Rasmussen. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Forening for Nordfalster, 80-89: ill.

DK5: 99.4

Landets rigeste godsejer: Jørgen Skeel på Krenkerup Gods / Ketty Lykke Jensen. I: Jul på Falster, 14-17: ill.

DK5: 99.4

Den flyvske skomager fra Rødby / Georg Wiingaard. I: Lokalhistorisk Årsskrift, 38-43: ill.

DK5: 99.4

Falsterske slægter Sværke, Svan, Sommer, Dyrlov, Palle, Kok og indgiftede slægter / Ketty Lykke Jensen. Eskilstrup: Ketty Lykke Jensen, 251 sider: ill.

DK5: 99.8

Familien Benzon fra Stubbekøbing / Ib Hjort-Hansen. I: Årsskrift / Lokalhistorisk Arkiv Stubbekøbing, 44-55: ill. Med litteraturhenvisninger.

DK5: 99.94. Slægten Benzon har præget Stubbekøbings historie gennem flere generationer.

De stærke kvinder bag adelens mænd / Charlotte Knuth. I: Jul på Lolland, 11-17: ill.

DK5: 99.94

Årsberetning for 2012 og 2013

Til årsmødet 29. april 2014

Af Ole Arpe Munksgaard

Denne årbogs årsberetning vil være mere omfangsrig end normalt, da den tager udgangspunkt i Samfundets aktiviteter for både 2012 og 2013. Årsagen til dette skyldes, at årbogen for 2012 skulle markere Samfundets 100-årsdag og dermed være et jubilæumsskrift rettet mod et bredere publikum, hvorfor vi i redaktionskomiteen besluttede at fravælge årsberetningen.

2012 stod primært i jubilæets tegn, men inden markeringen af dette, blev der afholdt årsmøde i Maribo i april måned, hvor Hans Christian Bentsen, Rødby, inden selve generalforsamlingen gav en interessant og god gennemgang af Fugleflugtslinjen i fortid, nutid og fremtid. Fremmødet var desværre begrænset til dette årsmøde.

Parallelt med det obligatoriske kaffebord afvikledes generalforsamlingen. Formandens beretning og årsregnskabet for 2010 blev vedtaget, og det blev desuden besluttet at bibeholde det årlige kontingent på 200 kr. excl. forsendelse af årbogen.

12. maj 2012 markerede Samfundet, Dannebrog & Omegns Landsbylaug samt Museum Lolland-Falster indvielsen af det nyindrettede, mindre anlæg ved stedet for Hobyfundet, et anlæg, der har betydning, at Samfundets mindsten nu er blevet rykket frem til landevejen i nye og flotte omgivelser, og at der ved museets hjælp er blevet udarbejdet informationstavler i både tekst og billeder.

I slutningen af juni 2012 kunne Samfundet fejre sin 100-årsdag ved et større arrangement i

Bangs Have i Maribo, hvor omkring 125 mennesker var mødt frem. Via diverse taler og optrin samt en præsentation af jubilæumsskriftet, der erstattede årbogen for 2012, markeredes dagen på bedste vis. Jubilæumsskriftet er blevet en stor succes, idet interessen for skriftet, der via flotte og faverige illustrationer præsenterer 100 forskellige og unikke historier om steder, begivenheder, personer, bygningsværker m.m.m. på Lolland-Falster, har været ud over al forventning. Skriftet blev trykt i 2.000 eksemplarer og er på indeværende tidspunkt (28.08.13) næsten udsolgt, hvilket bl.a. skyldes bogens kvalitet og den fine omtale, som skriftet fik i pressen. I denne forbindelse skal det nævnes, at dette værk aldrig ville være blevet til noget uden den arv, der i 2011 tilgik Samfundet fra boet efter Clara Sofie Sørensen, Maribo. Men samtidig skal det store arbejde, som redaktionskomiteen og de mange forfattere lagde i værket, nævnes, hvilket alle hermed takkes for.

Af arrangementer i 2012 var der i alt 6, men ingen af disse var direkte planlagt af Samfundet, men derimod i samarbejde med andre udbydere.

Med henblik på at hverve nye medlemmer, promovere årbogen og profilere Samfundet deltog vi i julemarkederne i henholdsvis Nakskov og Nykøbing, hvilket bibragte os nogle nye medlemmer samt et salg af jubilæumsskriftet.

I 2013 afholdtes årsmødet på "Sukkertoppen" i Sakskøbing. Mødet indledtes med et kombineret foredrag og dias-show om Sakskøbing Sukkerfabrik ved Erik Petersen; en interessant og illustrativt tur gennem sukkerfabrikkens historie fra grundlæggelsen til nedlæggelsen.

Under generalforsamlingen gennemgik formanden årets 4 arrangementer, hvoraf de to allerede er afholdt med stor succes og tilslutning: Foredraget i samarbejde med Folkeuniversitetet om Magt- og kulturlandskabet på Lolland-Falster i perioden 1100-1300 – belyst via lokaliteten Refshaleborg og turen til Femø, hvor Samfundets bestyrelsesmedlem, Palle Sørensen, viste rundt på øen og det lokalhistoriske arkiv. Formanden nævnte desuden, at det er hensigten at kreere en ny hjemmeside med flere muligheder, og at hjemmesiden i fremtiden bliver Samfundets kommunikationsplatform til medlemmerne og omverdenen. Så i fremtiden bør man som medlem jævnligt orientere sig på hjemmesiden om bl.a. ændringer og nye arrangementer, der kan opstå i løbet af året.

Formandens beretning og kassererens gennemgang af regnskabet blev godkendt og det kunne konstateres, at Samfundets økonomi - bl.a. på baggrund af det store slag af årbogen fra 2012 - er mere end tilfredsstillende. Det besluttedes derfor at bibeholde det årlige kontingent på 235 kr. incl. forsendelse.

Vedrørende årsmødet skal det desuden nævnes, at der var en livlig debat med gode forslag til den fremtidige virksomhed herunder ture, foredrag, pleje af mindestene, brugen af de sociale medier og promovning af Samfundet. Under valg til bestyrelsen afgik Hans Chr. Bentsen og Ove Nielsen efter mange års godt arbejde for Samfundet, hvilket de hermed takkes for. Christian Frederiksen, Nykøbing F., valgtes til nyt bestyrelsesmedlem.

Til slut skal det nævnes, at Samfundet har haft endnu et godt år. Medlemstallet er fortsat acceptabelt, men desværre dalende, da antallet af nye medlemmer ikke kan opveje antallet af udmeldte, hvilket bundet i den skæve aldersfordeling blandt Samfundets medlemmer. Vi har en sund økonomi og vores årbog modtages og omtales fortsat på bedste vis af både medlemmerne, dagspressen samt andre historiske tidsskrifter. Der skal derfor her rettes en stor tak til alle for deres store og frivillige indsats for Samfundet.

Bestyrelsen for Lolland-Falsters Historiske Samfund

Oprettet 27. juni 1912

ÆRESMEDLEM

Fhv. skoleinspektør Arne Heyn, Nykøbing F.

Formand:

Ole A. Munksgaard, Mågevej 8, Langø,
4900 Nakskov, tlf. 54 94 81 43.
oam@waoopost.dk

Næstformand:

Palle Sørensen, Skolevej 1, Frejlev,
4892 Kettinge, tlf. 54 87 36 40.
ericapalle@gmail.com

Sekretær:

Bjarne A. Madsen, Storemosevej 109,
4944 Fejø, tlf. 54 71 31 00.
bam@km.dk

Kasserer:

Kim Hansen, Vestensborg Allé 57,
4800 Nykøbing F., tlf. 20 14 85 33.
kimh@tdcadsl.dk

Regnskabet føres af

Lise Klinke/Museum Lolland-Falster
Frisegade 40, 4800 Nykøbing F.
lk@museumlollandfalster.dk

Bestyrelsesmedlem:

Ina Antonsen, Nykøbingvej 65, Nørre Kirkeby,
4863 Eskilstrup, tlf. 54 43 64 28.
inboge@mail.tele.dk

Bestyrelsesmedlem:

Christian Frederiksen, Pandbjergvej 115,
4800 Nykøbing F., tlf. 28 96 93 43
chr.frederiksen69@gmail.com

Bestyrelsesmedlem:

Heidi Pfeffer, Peter Freuchensvej 21 E st. 1
4800 Nykøbing F., tlf. 23 67 69 49.
heidipfeffer@mail.dk

Suppleant:

Hans Christian Bentsen, Kløvervænget 3,
4970 Rødby, tlf. 54 60 15 14.
chi.bentsen@live.dk

Suppleant:

Inge Hedal, Tornskadevej 583,
4900 Nakskov, tlf. 62 21 44 16
ij-hedal@mail.dk

Revisorer

Henning Bjørn, Degneallé 14,
4990 Sakskøbing.

Bent Munck Hansen, Sønderhøj 20,
4960 Holeby

Revisorsuppleanter

Fritz Jensen, Sundvænget 3A,
4800 Nykøbing F.

Steen Aarup, Sjalstoftevej 4,
4895 Errindlev

UDVALG

Redaktionsudvalg

Heidi Pfeffer, Ole A. Munksgaard, Bjarne A.
Madsen, Inge Hedal og Kim Hansen.

Arrangementsudvalg

Kim Hansen, Ole A. Munksgaard, Inge Hedal,
Christian Frederiksen og Ina Antonsen.

Tilsyn med mindesten

Palle Sørensen og Kim Hansen.

Bestyrelsen for Museum Lolland-Falster

Ole A. Munksgaard.

Se Lolland-Falsters Historiske Samfunds
hjemmeside: www.lfhs.dk

Vi er også på

Vedtægter for Lolland-Falsters Historiske Samfund

§ 1

Lolland-Falsters Historiske Samfund har hjemsted i Maribo i Lolland Kommune.

§ 2

Foreningens formål er:

At styrke den lokalhistoriske interesse og kendskabet til Lolland-Falsters historie.

At udgive en årbog med historiske emner fra Lolland-Falster eller relation dertil.

At arrangere medlemsaktiviteter af almen historisk interesse.

§ 3

Medlemskab er åbent for enhver, der tilmelder sig foreningen og betaler et årligt kontingent. Kontingentet fastsættes af generalforsamlingen. Medlemmerne modtager årbogen mod betaling af forsendelsesomkostningerne.

§ 4

Samfundets bestyrelse består af 7 medlemmer, hvoraf 4 vælges i lige årstal og 3 i ulige årstal. Bestyrelsesmedlemmerne vælges ved simpelt flertal for 2 år ad gangen. Desuden vælges 2 bestyrelses-suppleanter, hvoraf 1 afgår hvert år. Der vælges ligeledes 2 revisorer samt 2 revisorsuppleanter, hvoraf halvdelen afgår skiftevis hvert år.

Bestyrelsen konstituerer sig efter hver generalforsamling med formand, næstformand, kasserer og sekretær, og disse udgør samfundets forretningsudvalg. Bestyrelsen vælger en redaktør af årbogen i eller uden for sin midte. Kassereren kan ligeledes vælges i eller uden for bestyrelsens midte.

Bestyrelsen nedsætter udvalg til at arbejde med samfundets aktiviteter, således redaktionen af årbogen, arrangementer med mere. Bestyrelsen kan om nødvendigt vælge interesserede medlemmer til udvalgene.

§ 5

Foreningen tegnes af formand og et bestyrelsesmedlem i forening.

§ 6

Generalforsamlingen indkaldes via meddelelse på foreningens hjemmeside www.lollandfalstershistorie.dk eller ved direkte indbydelse, hvilket sker mindst 14 dage før generalforsamlingens afholdelse. Forslag, der ønskes behandlet på generalforsamlingen, skal være foranden (bestyrelsen) i hænde senest 1 uge før generalforsamlingen.

Den årlige generalforsamling afholdes i april måned. På denne aflægger bestyrelsen (formanden) sin beretning om samfundets aktiviteter i det forløbne regnskabsår, der løber fra 1. april til 31. marts, og kassereren fremlægger det reviderede regnskab. Endvidere afholdes valg af bestyrelsesmedlemmer, bestyrelsessuppleanter, revisorer og revisorsuppleanter.

På generalforsamlingen fremlægges en orientering om samfundets kommende aktiviteter, som udsendes til medlemmerne.

Ekstraordinær generalforsamling kan indkaldes, når bestyrelsen finder grund til dette.

Ligeledes skal ekstraordinær generalforsamling indkaldes, såfremt mindst 25 medlemmer skriftligt kræver dette. Indkaldelse skal ske som ved ordinær generalforsamling. Den ekstraordinære generalforsamling skal afholdes senest 1 måned, efter at kravet er rejst.

Alle afgørelser på generalforsamlingen træffes ved simpelt stemmeflertal. Vedtagelse af ændringer af lovene og om samfundets opløsning skal dog finde sted på 2 umiddelbart på hinanden følgende generalforsamlinger. Tidsrummet mellem de 2 generalforsamlinger skal være mindst 14 dage.

Ved beslutning om samfundets opløsning skal de midler, som samfundet måtte være i besiddelse af, gives til almene, velgørende formål.

Det beslutes på generalforsamlingen hvilke formål, der skal tilgodeses.

Vedtaget på generalforsamlingen 12. april 2011 og på den ekstraordinære generalforsamling 28. april 2011.

Person- og stedregister

- A**
Abel, hertug 53
Adam, Melchior 119
Alexandrine, dronning 8ff.
Andersen, J. Friis 29ff.
Andersen, Ronny 82
Andreas, Jacob 127
Antonius, Søren 27
Arnesen-Hall, kaptajn 15
Arninge 67, 79
Askø 76
Atterdag, Valdemar 54
Aurelius, Marcus 48
- B**
Bandholm 76
Barnekow, Kjell 119
Binnitse 100
Birket 79
Bregninge 54, 70
Britze, Friedrich 82
Bruns, Hans 97
Bursø 79
Bøggild, Mogens 57
Baad, Axel Hasling 109
Baad, Hans 109
Baad, Hans Larsen 112
Baad, Hans Pedersen 112
Baad, Henrik Nielsen 113
Baad, Jørgen 97ff.
Baad, Kirsten
 Jørgensdatter 109
Baad, Maren Pedersdatter 110
Baad, Morten Olsen 107
Baad, Niels Peder 109
Baad, Ole Pedersen 109
Baad, Peder 100
Baad, Peder Munk 109
Baad, Simon 102ff.
Baard, Morten 100
Baard, Niels 100, 106
Baard, Oluf 100
- C**
Calvin, Jean 126
Christian I 71
Christian IV 66, 74, 128, 130
Christian X 8ff.
Christian, kronprins 56
Christiansen, Jens Erik 85
Christiansen, Robert 34
Christine, dronning 55
Christjansen, Torben 42ff.
Christoffer I 53
Christoffer II 54, 72
Christoffer, hertug 53, 82
Commodus, kejser 48
Corselitze 57
- D**
Danmark 47, 90
Dannemare 79
Danny & his Royal Strings 26
Doberan 53
Domitian, kejser 48
Domna, Julia 49
Døllefjelde 70
- E**
Egebølle 120
Engelsborg 55
Engestofte 73, 121
Erik af Pommeren 54, 69, 73
Errindlev 79, 121
Estland 53, 56
Eufemia, dronning 54
- F**
Fakkebjerg 94
Falkerslev 69
Falster 47, 92, 98
Falsterbo 53
Fejøl 79
Femern 90
Femernbælt 89
- Femø 79
Finland 91
Finske Bugt, Den 91, 93
Fjelde 73
Flensborg 88
Frandsen, Henrik 117
Frederik I 55
Frederik II 55, 127
Friis, Claus Acton 77, 79
Frisegade 51ff.
Fuglse 79
Faartoft, provst 11
- G**
Gedesby 57, 77
Gedsergård 57
Gerhard, greve 54
Gl. Toldbod 53
Godsted 70
Gottschalk, Uwe 86
Gregersdatter,
 Ane Margrethe 108
Guldborgsund 52, 57
Guldborgsund
 Kommune 51, 63, 82
Gøje, Birgitte 132
- H**
Halsted 67
Hammer, Claus 131
Hans, konge 55
Hansdatter, Lisbeth 108
Hansen, Dorte Tissot 133, 144
Hansen, H. Grøndal 37ff.
Hansen, J. Th. 66
Hansen, Niels 108
Hansen, Ralf Lysholt 27ff.
Hansen, Sanning 26
Hegelund, Peder Jensen 118
Heinesen, Knud 27
Hemmingsen, Hans 118
Hemmingsen, Niels 117ff.

Herredskirke	67, 79
Herritslev	70
Hillested	76
Himlingeøje	47
Hitler, Adolf	90
Hoby	47
Holeby	79, 89
Holland	91
Holm, Gunner	35
Horbelev	54, 69
Horreby	69
Horslunde	79
Hunseby	76
Husted, Ib	31ff.
Hyldtofte	119ff.
Høng	47
Haastrup, Knud	30

I	
Idestrup	72, 77

J	
Jacob VI	128ff.
Jensen, Anna- Elisabeth	51
Jordan, arkitekt	52
Juhl, Kirstine	117
Jørgensen, Børge	27ff.
Jørgensen, Niels	108
Jørgensen, Reinhart	27ff.

K	
Kappel	79
Karleby	69
Kattegat	90
Kaufmann, oberst	15
Kettinge	70
Klipning, Erik	53, 66
Knuth, Eggert Christopher	101
Knuthenborg	100
Knuthenlund	41ff.
Koch, Erik Elkjær	133, 144
Kragh, Søren	31
Krarp, Marianne	5
Kringelborg	27ff.
Kruså	88
Krønge	79
Købelev	79
Kaas, Niels	128

L	
Langeland	91
Langelandsbælt	89
Langgade	51ff.
Larsen, Claus Helligren	21
Lassen, Thomas W.	63
Lauridsdatter, Birgitta	131
Lekkende	8, 16
Lindau, Palle	84
Lindholm Dyb	44
Lolland	85, 97, 98, 117ff.
Lolland Kommune	63, 83
Lolland-Falster	21ff., 51
Luther, Martin	118, 124ff.
Lübeck	53, 55
Løjtofte	79

M	
Madsen, Paul	118
Magdalena Sibylla, prinsesse	56
Maglebrænde	69
Maglehøj Strand	92
Majbølle	73
Margrethe Sambiria, dronning	53
Maribo	65, 73ff.
Maribo Kloster	73ff., 100
Mark Stig	53
Mecklenborg	53
Melanchthon, Philip	126
Menved, Erik	54
Mikkelsen, O. I.	27
Milde, Johan den	54
Munck, Peter	128
Munk, Kaj	83
Munksgaard, Ole Arpe	154
Musse	70
Mølgaard, Frank	27ff.
Møn	53, 92

N	
Nakskov	64, 66ff., 89
Nakskov Fjord	55
Nebbelunde	76
Nero, kejser	48
Nielsen, Frederik	98
Nielsen, Hans	121
Nielsen, Helge	33
Nielsen, Hemming	120

Nielsen, Møller	35
Nielsen, Ole	26
Nielsen, Thomas	38
Nordeuropa	46ff.
Nordlunde	79
Nordsøen	90
Nordtyskland	54
Norge	53, 92
Normandiet	90
Nykøbing F.	21, 51ff., 65, 71, 82
Nykøbing Slot	52ff.
Nysted	5ff., 65, 69, 82
Nørre Alslev	72
Nørre Ørslev	69
Nørregaard, Georg	51

O	
Olde Mark	94
Olrik, Axel	98
Olstrup	79
Orenæs	57
Orupgård	57
Otho, kejser	48
Our Sound	21

P	
Palladius, Peder	118
Pedersen, Jes	26
Pedersen, Margit Baad	97
Peter den Store	57, 59
Petersen, P.	98
Pius, Antonius	48

Q	
Qvist, Katha	51

R	
Raben-Levetzau, Frederik	5ff.
Raben-Levetzau, Johan Otto	5ff.
Raben-Levetzau, Lillie Suzanne	5ff.
Raben-Levetzau, Lily	6ff.
Raben-Levetzau, Suzanne	6ff.
Radsted	73
Ramm, kaptajn	15
Rasmussen, Anders	41
Reinhardt, Marianne	51
Reravius, Rasmus Hansen	122
Resen, Peder	68

Ringsebølle 77, 122
 Rom 46ff., 53
 Romerriget 44ff.
 Rosenkrantz, Jørgen 128
 Rosenvænget 53
 Roskilde 55, 128, 130
 Rostock 53ff.
 Rudbjerggård 79
 Rødby 65, 76ff., 122
 Rødbyhavn 77, 85ff.
 Råmosen 47

S

Sakskøbing 54, 65, 72ff.
 Sandby 79
 Scherning Dybbro, arkitekt 30
 Schiller, A. 27ff.
 Severus, Lucius Septimus 48
 Sjælland 47
 Skelby 77
 Skørringe 57, 77
 Skåne 53
 Slemminge 73
 Slotsgade 51ff.
 Slotsholmen 57
 Slotø 55
 Sophie, dronning 55ff.
 Sovjet 91
 Steenberg, arkitekt 52
 Steenstrup, Johannes 98
 Stege 53
 Stevns 47
 Stokkemarke 76
 Storck, Paul 27ff.
 Storebælt 53, 93
 Stryg, Lars 26
 Stubbekøbing 53, 64, 68ff., 82
 Sundby 72
 Sundbystræde 53
 Svendsen, Ole 120
 Sverige 55
 Sydlolland 86

Systofte 54, 69, 71
 Sædinge 77
 Sønder Alslev 69
 Sønder Kirkeby 69
 Sønder Kirkeby 77

T

The Butterflies 24
 The Hangmen 22
 The Mercey Boys 23
 The Young Ones 26
 Thiset, Anders 64ff.
 Thorsen, Børge Friis. 31, 34, 38ff.
 Thorsen, Poul Friis. 34
 Tillitse 79
 Tillitsegaard 100
 Tingsted Å 52, 57
 Tirsted 77
 Titus, kejser 48
 Toreby 71
 Tormentors 25
 Torslunde 79
 Toxværd, Ole 27ff.
 Trolborg, Søren 29
 Trolle, Herluf 132
 Tulinius, Finn 5ff.
 Tulinius, Helga 5
 Tulinius, Thorarinn 5
 Tyskland 88
 Tågerup 79, 121
 Tårs 73

U

Ugleholt Skov 44
 Urne, Adelhed 121
 Urne, Johan 121
 Utterslev 79

V

Valdemar Sejr 53
 Valkendorf, Christopher 128
 Valnæs 57

Vandmøllepladsen 52
 Vejleby 77, 122
 Vennerlund 57
 Vespasian, kejser 48
 Vestensborg 30ff.
 Vestenskov 67, 79
 Vester Ulslev 70
 Vesternæs 85ff.
 Vignæs 73, 122
 Vilbrad, Jens 37
 Vindeby 79
 Væggerløse 72, 77
 Våbensted 73

W

Walcheren 91
 Warming, Paul 77, 79
 Wennholz, oldfrue 9, 17
 Worm, Jens 119
 Wulff, Aage 66

Z

Zwingli, Huldreich 118, 126

Æ

Ærø 94

Ø

Øllegaard, kaptajn 15
 Ønslev 72
 Ørby Å 43, 49
 Øresund 53, 55
 Øster Ulslev 70
 Østersøen 55, 85ff.
 Østofte 76, 98ff.

Å

Aalholm 5ff., 54
 Aasmarke 100, 104
 Åstrup 69